— *Каго любіш?*

— *Люблю Беларусь!*

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ
ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

26 ЛІПЕНЯ 1996 г. | № 30 (3854) | Кошт 2 500 руб.

З Днём Незалежнасці, Беларусь!

Генадзь КАРПЕНКА:

“ГАЛОЎНАЯ ІДЭЯ — БУДАВАННЕ СВАЙГО ДОМУ, СВАЁЙ ДЗЯРЖАВЫ”

Шэсць гадоў назад была прынята Дэкларацыя аб незалежнасці Беларусі. Дзень 27 ліпеня павінен быў бы стаць самым светлым днём (поруч з 25 сакавіка, прынамсі) у жыцці нашага народа. Дзень незалежнасці — гэта свята волі, свабоды, суверэнітэту, свята вызвалення ад шматгадовай імперскай залежнасці, паднявольнага існавання. Васіль Быкаў аднойчы сказаў, што як жыццё — галоўная каштоўнасць, дадзеная Богам чалавеку, так незалежнасць — галоўная каштоўнасць нацыі. Як мы разумеем і беражом гэтую каштоўнасць? Ці стала яна галоўнай патрэбаю грамадства? Ці хочам мы, беларусы, “людзьмі звацца”, і што гэтаму перашкаджае? Пра гэта — наша гутарка з намеснікам Старшыні Вярхоўнага Савета Беларусі Генадзем КАРПЕНКАМ.

— Генадзь Дзмітрыевіч, наступны нумар “ЛіМа” выйдзе 26 ліпеня, напярэдадні Дня незалежнасці Беларусі. Вы былі членам парламента, які прыняў Дэкларацыю аб незалежнасці, а пасля надаў ёй статус Закона. З якімі пачуццямі згадваеце вы той час і з якім настроем сустракаеце сёлетні Дзень незалежнасці нашай дзяржавы?

— Як кажуць, сам Бог, альбо лёс вырашыў тады за нас пытанне, быць нашай дзяржаве ці не быць. Пагадненне, падпісанае ў Белавежскай пушчы, было выйсцем з таго палітыка-эканамічнага становішча, у якім апынуўся былы СССР. Было відавочна, што рэспублікі, якія ўваходзілі ў СССР, павінны былі вырвацца з імперскіх абдымкаў і пачаць будаваць сваё жыццё па сваіх уласных мерках і разуменнях. Такая мажлівасць, такая доля выпала і Беларусі, поруч з іншымі братнімі, як тады гаварылі, народамі — і нашаму народу. Пачаць будаваць новую Беларусь сваімі рукамі, сваімі сіламі — гэта было прыемнае, радаснае пачуццё. Аднак жа, памятаю, прыходзіў і турботны одум. Дэкларацыя, палітычны тэзіс, які сцвярджае, што абвешчана, узнікла на карце свету незалежная дзяржава Беларусь — гэта толькі падмурак яе, першы камень на будоўлі нашага нацыянальнага дому. Думалася аб эканамічным грунце нашай незалежнасці. Мы лічылі нашы плюсы і мінусы ў гэтым плане, і самы вялікі мінус — гэта, натуральна, адсутнасць энерганосьбітаў. Мы добра разумелі, што з такой, завязанай на ўвесь былы Саюз, вытворчасцю нам далёка не пайсці, што трэба неадкладна пераходзіць да новых тэхналогій, але разумелі і тое, што гэта будзе вельмі і вельмі няпроста. Немалыя спадзяванні звязвалі мы з геаграфічным — як цяпер модна гаварыць, геапалітычным становішчам Беларусі, плюсы якога наш урад павінен выкарыстоўваць як добры шлях для пераўтварэння эканомікі...

У мяне асабіста, не хачу таіцца, пагадненне ў Віскулях выклікала і іншыя пачуцці. Зрэшты, не само пагадненне, а тое, як яно падпісвалася. Я быў тады членам прэзідыума Вярхоўнага Савета. Чакалі прыезду Ельцына, памятаю. Была запланавана ягоная сустрэча з членамі прэзідыума, але — яе не адбылося. Селі на самалёт і паляцелі ў пушчу. А раніцай даведаліся, што падпісана Віскулёўскае пагадненне. Пэўна, адсюль — ад гэтае нечаканасці, раптоўнасці, мо нават выпадковасці — нейкае ўнутранае непрыняцце яго. У цывілізаваных краінах такія пагадненні павінны падпісвацца таксама цывілізавана. Прыклад гэтага — “развод” Чэхіі і Славакіі. Мне думаецца, што калі б мы наш, савецкі “развод” падрыхтавалі больш цывілізавана, не было б вакол яго і ніякіх спекуляцый. Вядома, мне могуць запярэчыць, што такія справы робяцца адразу, або не робяцца ніколі. Няпраўда! Распад СССР быў наканаваны. Не толькі парламентарыі, але і простыя людзі разумелі, што надалей гэтую абрэвіятуру — СССР — з такімі адносінамі паміж складнікамі-рэспублікамі, якія былі паміж імі на той час, захаваць ужо немагчыма. І галасавалі мы за дэкларацыю свядома, галасавалі з радасцю і пачуццём гонару, што ў Еўропе, у самым цэнтры яе, узнікае дзяржава Беларусь, што яна зойме нарэшце свой “пачэсны пасад між народамі”, што ў яе будзе свой старадаўні герб і нацыянальны сцяг, што народ наш пасля цяжкіх і шматгадовых выпрабаванняў атрымае сапраўдныя магчымасці для

(Працяг на стар. 3)

КОЛА ДЗЁН

Рэферэндум, які задумаў восенню правесці першы беларускі прэзідэнт, набывае ўсё больш канкрэтныя абрысы. Кола пытанняў пашыраючыся — звужваецца. Ужо быццам бы адпала пытанне пра НАТА, затое стала зразумелай канчатковая мэта задуманага: маркуючы па пытаннях, якія плануецца вынесці на "раду з народам", прэзідэнту мала ўлады, дадзенай яму па Канстытуцыі. Хочацца не проста неабмежаванай, а абсалютнай. Уключэнне пытанняў аб павелічэнні тэрміну прэзідэнцтва да сямі гадоў, аб утварэнні двухпалатнага парламента, аб зацвярджэнні паловы суддзяў Канстытуцыйнага суда самім прэзідэнтам дало падставы некаторым журналістам і палітыкам назваць планы прэзідэнта "канстытуцыйным (рэферэндумным?) пераваротам"... На сёння існуе толькі адна рэальная сіла, якая здольная супрацьстаяць планам прэзідэнта — парламент. Менавіта ён павінен прыняць рашэнне аб правядзенні рэферэндуму і зацвердзіць пытанні, адно з якіх, дарэчы, пазбаўляе будучыні сам парламент. Ці падпіша парламент сабе прыгавор? Усё можа быць... Ёсць, праўда, і яшчэ адна сіла, якая здольная зруйнаваць прэзідэнцкія задумы. Сіла гэтая — знявераны, стомлены бясконцымі абяцаннямі і пошукамі ворагаў народ. Пакуль ён "безмолвствует". Пакуль. Але моўчкі чакаць лепшага жыцця яшчэ сем гадоў яму наўрад ці захочацца...

СЕНСАЦЫЯ ТЫДНЯ

Прэзідэнт Беларусі на мінулым тыдні ўпершыню адкрыта выказаў сваю незадаволенасць палітыкай Расіі ў справе "інтэграцыі". Ход пасля расійскіх выбараў, па вялікім рахунку, чаканы і прадказальны. Тым больш, што і сапраўды надта шмат няяснага і незразумелага ў "супольніцтве двух незалежных дзяржаў". Быў "нулявы варыянт" ці не было, чаму "мытны саюз" дзейнічае толькі з аднаго боку — беларускага і г.д. Пытанні гэтыя засталіся і пасля візіту Бальшакова. Аднак афіцыйная Масква (прэзідэнт ды прэм'ер-міністр) пакуль ніяк не адрэагавала на крыўку з боку А. Лукашэнкі. Праігнаравала? Не спалохалася... Што ж, тады кепскія справы ў "галоўнага інтэгратара" і, адпаведна, у "народа Беларусі", які толькі і спадзяецца на дабрачынную дапамогу "старэйшага брата".

ЦЫТАТКІ ТЫДНЯ

"Апошняя прапанова прэзідэнта (аб правядзенні рэферэндуму) дэманструе, што ён і ягонае атачэнне спалохаліся. Яны разумеюць, што яшчэ крыху — і ў людзей розум пачне перамагаць эмоцыі, і тады стане немагчымым імі маніпуляваць. Падаўжэнне прэзідэнцтва да 7 год — гэта спроба адцягнуць як мага далей той самы час, калі людзі пачнуць кіравацца розумам у адносінах да таго, каго абралі сваім кіраўніком".

(З інтэрв'ю Георгія ТАРАЗЕВІЧА "Свабодзе", 23 ліпеня г.г.).

"Не трэба чакаць калапсу і таго, што мы знішчым сябе як нацыю. Мы дастаткова разумныя. Не захоча прэзідэнт уключаць рэаліі, адхілім яго, пойдзем далей. Я не бачу тут глабальнай праблемы".

(З выступлення Станіслава БАГДАНКЕВІЧА на прэс-канферэнцыі парламенцкай фракцыі "Грамадзянскае дзеянне", "Свободные новости-плюс", N 29).

ЗАКЛІК ТЫДНЯ

Нацыянальны аргкамітэт святкавання Дня незалежнасці Рэспублікі Беларусь, у які ўвайшлі В. Быкаў, Г. Карпенка, С. Багданкевіч, С. Шушкевіч, Н. Гілевіч, А. Мальдзіс, Л. Баршчэўскі, А. Дабравольскі, Л. Гразнова і іншыя вядомыя на Беларусі дзеячы культуры і палітыкі, звярнуўся да ўсіх грамадзян Рэспублікі Беларусь з заклікам "адзначыць нашае дзяржаўнае свята — Дзень незалежнасці — мірнымі шэсцямі, мітынгамі і святочнымі фэстамі і гэтым прадэманстраваць сваю рашучасць бачыць Беларусь вольнай, мірнай, квітнеючай краінай..." У Мінску ўдзельнікі святкавання будуць збірацца 27 ліпеня ў скверыку Янкі Купалы і адсюль у 11 гадзін калона рушыць па вуліцах Купалы і Багдановіча да Палаца спорту, дзе ў 11 гадзін 30 хвілін пачнецца мітынг... Дзяржаўныя структуры (акрамя, пэўна, міліцыі), занятыя фестывалямі ды візітамі, да самых апошніх дзён да галоўнага свята краіны практычна не рыхтаваліся. І толькі за дзень да святкавання было аб'яўлена пра маркуемы святочны канцэрт, у якім, па словах С. Посахава, прыме ўдзел і прэзідэнт...

ЦЫНІЗМ ТЫДНЯ

Тое, што жывём мы не ў беларускай дзяржаве, а невядома дзе, час ад часу пацвярджаюць і публікацыі ў газеце "Знамя юности". Скажыце, ну якая дзяржава можа выдаваць газету, дзе шалёна ганьбуецца і абражаецца сама гэтая дзяржава? У нумары за 23 ліпеня пад рубрыкай "Горкие даты" і загалоўкам "Что празднуем, "спадары"?" нехта У. Зуеў адкрыта і бессаромна здзекуецца з галоўнага свята дзяржавы і, усяляк перакручваючы "факты", ставіць пад сумненне нават само яго існаванне (чаго вартая толькі рубрыка: "Горькие даты"?). Ну а апафеоз блюзнерства — прыпісачка ў канцы артыкула: "У час падрыхтоўкі матэрыялу да друку стала вядома, што шэраг партый і грамадскіх арганізацый ужо рыхтуюць звароты на адрас прэзідэнта і ўрада з просьбай перанесці галоўнае нацыянальнае свята (якое называецца цяпер Днём незалежнасці) на 3 ліпеня — дзень вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў". Абсурд. Ідыятызм... Такое ўражанне, што нехта (не Зуеў, вядома) сядзіць недзе ў куточку і толькі і думае пра тое, якую б гэта гадасць зрабіць гэтаму няшчаснаму (дурному) народу, каб канчаткова дабіць яго, задушыць, знішчыць, каб і следу не засталося ад яго гісторыі, сімвалаў, мовы і ад яго самога...

АДМАЎЛЕННЕ ТЫДНЯ

Выступаючы на канферэнцыі БНФ, намеснік старшыні фронту Вінцук Вячорка заявіў, што УНА-УНСО не з'яўляецца палітычным саюзнікам і аднадумцам БНФ і што фронтаўцы не запрашалі УНА-УНСО да ўдзелу ў "Чарнобыльскім шляху"... Нарэшце прагучала тое, што даўно павінна было быць абвешчаным. З'яўленне УНА-УНСО ў Мінску ў сёлетнім красавіку ад пачатку выглядала дзіўным і, больш таго, правакацыйным, бо дагэтуль унсоўцы на Беларусі падтрымлівалі сувязі не з БНФ, а з прама супрацьлеглай арганізацыяй — СС "Белая Русь". І яднае іх, па вялікім рахунку — ворагаў, панславізм, незалежна ад грунту: расійскага ці ўкраінскага. На жаль, і на гэты раз БНФ апамятаўся запозна, прапагандыцкая машына ППРБ спрацавала ўжо напоўніцу.

МАРШРУТ ТЫДНЯ

Уваскросшы з мёртвых, чачэнскі "тэрарыст", зяць Дж. Дудаева Салман Радуеў паведаміў у адным са сваіх інтэрв'ю, што яго пераправілі на лячэнне ў Германію "з раздробленым тварам, без дакументаў, праз Беларусь..." Што дзівіцца — самы кароткі шлях, плюс "мытны саюз" ды адзіная мяжа на Захадзе... Агаломшаныя аб'яднаныя памежнікі пакуль ніяк не пракаментавалі заяву С. Радуева.

ЛІЧБЫ ТЫДНЯ

Газета "Звязда" (20 ліпеня г.г.) "адным сказам" паведаміла такі факт: за апошнія пяць гадоў на Беларусі было зачынена-ліквідавана 865 бібліятэк, 977 клубаў, 3136 кінаўстановак... Зразумела, куды ўжо нам сёння пра культуру дбаць, галоўнае ж — народ пакарміць, а будзе хлеб — будзе і песня...

Адгалоскі

ЦЯЖКА РАЗВІТАЦЦА З МАРАЙ

Нешта такое няцяжка было прадбачыць. Чагосьці такога даўно чакалі. Чакалі з таго моманту, як спадар Лукашэнка яшчэ толькі распачаў "інтэграцыю". Памятаю, што публіцыст Юры Дракахруст папярэджваў: Расія будзе прыхільна ставіцца да "інтэграцыйных" захадаў беларускага прэзідэнта (чаму б і не, калі нехта добраахвотна бярэцца бараніць і ахоўваць імперскія інтарэсы на колішняе "ўскраіне"), але сам Аляксандр Рыгоравіч для Расіі асоба непрымальная. Замахваючыся на ролю "собирателя русских земель" і агульнаславянскага лідэра, ён відавочна парушае субардынацыю. Гэта роля — для чалавека з Масквы. Калісьці Багдан Хмяльніцкі падарыў Маскве Украіну, пасля чаго Масква пазбавіла Хмяльніцкага палітычнай авансцэны — памёр нікому непатрэбны.

Зыходзячы з сённяшніх беларуска-расійскіх стасункаў, няцяжка было прадбачыць, што надыдзе момант, калі сп. Лукашэнка будзе вымушаны развітацца са сваёю марай і ў адпаведнасці са сваім характарам нагаворваць неасцярожных слоў, цяпер ужо ў адрас Масквы.

Гэта адбылося 22 ліпеня падчас сустрэчы з беларускімі прадпрымальнікамі. Сустрэча транслявалася па тэлебачанні. Так што, хто хацеў, мог пачуць з вуснаў галоўнага "інтэгратара", што Расія не выконвае ўмоў мытнага пагаднення і шэраг іншых "цікавых" фактаў. Мы, маўляў, зрабілі для інтэграцыі ўсё, што маглі, а яны...

Магчыма, назаўтра сп. Лукашэнка пашкадаваў аб сказаным, але фрагменты ягонага выступу былі паказаны ў той жа дзень у інфармацыйных праграмах расійскага тэлебачання. Мяркую, цяпер яму будзе даволі цяжка спіхнуць усё на "нячэсных журналістаў".

Гаворачы "Расія", прэзідэнт РБ па сутнасці меў на ўвазе Ельцына. Бо для сп. Лукашэнкі дзяржава ўвасабляецца ў асобе кіраўніка дзяржавы. Некарэктныя выказванні ў адрас расійскага лідэра сп. Лукашэнка дазваляў сабе і раней (калі даваў сваю ацэнку Белавежскім пагадненням). Але пасля выбараў сітуацыя ў пэўнай ступені змянілася.

Зрэшты, расійскае кіраўніцтва можа нерваваць не толькі спантанныя паводзін прэзідэнта РБ, але і спробы прэзідэнцкага "заўхоза" Ціцянкова дзейнічаць на расійскім рынку так, як ён прызвычаіўся рабіць гэта ў Беларусі. Гарэлачная справа "Торгэкспа" далёка яшчэ не закрыта, а тут яшчэ пайшлі гаворкі аб матэрыяльнай падтрымцы кіраўніцтвам Беларусі Ельцынскага саперніка ў часе прэзідэнцкіх выбараў. Была тая падтрымка альбо не, атрымаў Зюганаў з Беларусі 10 мільёнаў даляраў альбо не атрымаў — час пакажа. Але інфармацыя ў масы пайшла, і на грамадскую думку ў Расіі ўплывае. А прынцыповае адрозненне Ельцына ад Лукашэнкі ў тым, што прэзідэнт Расіі прыслухоўваецца да грамадскай думкі ў сваёй краіне і дбае аб прэстыжы дзяржавы за мяжой. Прэстыж не ў малой ступені залежыць ад таго, якіх дзяржава мае саюзнікаў, якія падтрымлівае рэжымы.

Пётра ВАСІЛЕЎСКІ

ВЯРТАЮЧЫСЯ ДА НАДРУКАВАНАГА

"ВЫМУШАНЫ ЗАБРАЦЬ МУЗЫКУ..."

Ужо сама гэта назва, пад якой у "ЛіМе" за 21 чэрвеня г.г. быў надрукаваны ліст кампазітара А. Мдзівані ў нашу рэдакцыю, прыцягнула ўвагу чытачоў. А змест ліста не пакінуў абыякавым, здаецца, нікога, бо гаворка ў ім вялася пра неадназначную сітуацыю, у якой апынуўся аўтар музыкі знакамітага балета "Страсці" ("Рагнеда"). Мінуў амаль месяц з часу той публікацыі, і вось — новы ліст, падпісаны таксама кампазітарам, але да таго ж і кіраўніком ДАВТа С. Картэсам. Публікуем яго з надзеяй, што "кропка ў сумным інцыдэнце" і сапраўды будзе пастаўлена і нам не давядзецца зноў вяртацца да надрукаванага.

Дарагая рэдакцыя!

У апошні дзень маёй працы ў якасці дырэктара Тэатра оперы і балета (з 17 ліпеня я буду займаць пасаду дырэктара-мастацкага кіраўніка Нацыянальнага акадэмічнага тэатра оперы) я хачу бы на старонках "ЛіМа" ў апошні раз вярнуцца да страсцей вакол балета А. Мдзівані "Страсці". Калі на самай справе відэазапіс балета, зроблены ў прысутнасці кампазітара, быў адрэдаваны за мяжу без ягонага ведама, дык незалежна ад юрыдычнага пункту гледжання, з этычнага боку — трэба было паведаміць пра гэта А. Мдзівані. Напамінаю чытачам газеты, што ва ўсім астатнім тэатр непахісна прытрымліваўся сваіх абавязкаў перад А. Мдзівані: яго аўтарства адлюстравана ва ўсіх рэкламных і інфармацыйных матэрыялах, што зыходзілі з нашага боку (іншая справа, што ў некаторых газетных публікацыях прозвішча кампазітара забывалася, дык гэта пытанне культуры і сумлення журналістаў).

Спадзяюся, што на гэтым будзе нарэшце пастаўлена кропка ў сумным інцыдэнце, і балет "Страсці" прадоўжыць сваё яскравае сцэнічнае жыццё на радасць кампазітару, аўтару харэаграфіі, усім стваральнікам і ўдзельнікам спектакля і публіцы, што так яго палюбіла!

Сяргей КАРТЭС

16.07.1996

ПОМНІК ЧАЧОТУ НАД МЫШАНКАЙ

Ян Чачот, як вядома, нарадзіўся ў засценку Малюшычы Навагрудскага павета, але каля 1806 года сям'я пераехала ў ваколіцы Новай Мышы ля Баранавіч. Над маляўнічай Мышанкай, недалёка ад Калдычэўскага возера і Свіцязі, і рос будучы паэт, які любіў падпісвацца "Ян з Новай Мышы".

Удзячныя жыхары Баранавіцкага раёна першымі на Берасцейшчыне і другімі на Беларусі ўрачыста адкрылі помнік Яну Чачоту. З нагоды гэтага ў Новай Мышы выступілі старшыня Баранавіцкага райвыканкама В. Раінчык, загадчык аддзела культуры І. Абрамовіч, самадзейная паэтка з роду А. Гаруна Б. Лаптоўская-Прушынская і аўтар гэтых радкоў. Для навамышан і гасцей была паказана літаратурна-музычная кампазіцыя, арганізавана выстаўка твораў Я. Чачота і кнігі пра яго.

Міхась МАЛІНОЎСКІ

Фота М. КАШКО

Анонс

"РАКУЦЁЎСКАЕ ЛЕТА"

У вёсцы Ракуцёўшчына Маладзечанскага р-на, у філіі музея Максіма Багдановіча, 27 ліпеня 1996 года, у суботу, адбудзецца свята паэзіі і песні, прысвечанае Максіму Багдановічу. На свяце выступяць вядомыя беларускія паэты і барды. Запрашаем усіх аматараў беларускага прыгожага пісьменства. Праезд электрычкай у маладзечанскім накірунку да станцыі Уша. Пачатак свята ў 11 гадзін.

ПЛАЧА ЖОРАЎ НАД ПАКУТНАЙ ЗЯМЛЁЙ

ДНІ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ, ПРЫСВЕЧАНЫЯ ВЫХАДУ Ў ВЫДАВЕЦТВЕ "МАСТАЦКАЯ ЛІТАРАТУРА" КНІГІ "ПРАЙСЦІ ПРАЗ ЗОНУ", ПРАЙШЛІ НА МАГІЛЁЎШЧЫНЕ.

Як мы паведамлялі ўжо, нядаўна на Гомельшчыне адбыліся Дні беларускай літаратуры, падставай для правядзення якіх стала выданне кніг свайго роду чарнобыльскай анталогіі "Прайсці праз зону". Аднак "чарнобыльскай зонай", як вядома, сталі і іншыя куткі нашай Бацькаўшчыны. Магілёўшчына — не ў апошнюю чаргу. Не сакрэт жа цяпер: чарнобыльскія воблакі, якія рухаліся ў бок Масквы, акурат над Магілёўшчынай былі спынены. А ў выніку — адселеныя вёскі, зламаныя людскія лёсы і тыя, што і на Гомельшчыне, праблемы. А ў нечым яшчэ і больш складаныя, бо калі там пра чарнобыльскія беды даведаліся амаль адразу, дык тут куды яшчэ доўжэй разважалі, што і як рабіць...

Таму боль Чарнобыля — гэта і боль Магілёўшчыны. І невыпадкова, даведаўшыся пра выхад кнігі "Прайсці праз зону", там выказалі жаданне, каб мінчане прадставілі магчымасць лепш пазнаёміцца з ёй, наладзілі сустрэчы з аўтарамі. Зноў жа, як і ў першым выпадку, да гэтай важнай справы з разуменнем паставіліся як у выдавецтве "Мастацкая літаратура" з боку дырэктара Серафіма Андраюка, так і ў Міністэрстве па надзвычайных сітуацыях Рэспублікі Беларусь, дзе ініцыятыву ўзяў у свае рукі памочнік міністра Валерый Протчанка. А ў выніку было вырашана правесці не проста прэзентацыю такога важнага і патрэбнага на сённяшні дзень выдання, а зноў жа Дні беларускай літаратуры. Да жыхароў Магілёўшчыны выбраліся аўтары гэтай кнігі Мікола Мятліцкі, Алесь Пісьмянкоў, Міхась Башлакоў, Вадзім Спрынчан, Арсен Сакун і іншыя.

Пачатак мерапрыемству быў пакладзены ў абласным цэнтры. Намеснік старшыні Магілёўскага гарвыканкама Уладзімір Цумараў расказаў гасцям аб справах працаўнікоў горада на Дняпры, аб'ектыўна гаварыў аб праблемах, што даюць аб сабе знаць на сённяшні дзень, расказаў, як мясцовыя ўлады дбаюць і аб культурных справах.

Наступная сустрэча адбылася ў Магілёўскім педагагічным інстытуце імя А. Куляшова, дзе сабраліся студэнты-завочнікі і выкладчыкі гэтай вышэйшай навучальнай установы. Дэкан філалагічнага факультэта,

(Працяг на стар. 4)

"ГАЛОЎНАЯ ІДЭЯ — БУДАВАННЕ СВАЙГО ДОМУ..."

(Працяг. Пачатак на стар.1)

ўсебаковага развіцця, для адраджэння сваёй старадаўняй і высокай культуры. Памятаю, ніколі не забуду пачуццё гонару і захаплення ад першага поспеху нашых спартсменаў на алімпіядзе, калі яны ўвайшлі ў дзесятку лепшых каманд свету. Колькі было спадзяванняў, што за гэтым трыумфам нашай дзяржавы будуць новыя перамогі і здзяйсненні. Але, на жаль, неўзабаве пачалося ў нас рабіцца нешта іншае — неразбярыха, непаразуменне ў эканоміцы, хлусня ў палітыцы, усеагульнае таптанне на месцы і нават адкат назад. І сёння, напярэдадні чарговага Дня незалежнасці краіны, я ўжо не магу, як гэта ні прыкра, сказаць, што зведваю пачуццё гонару за яе...

— Генадзь Дзмітрыевіч, так званы парад суверэнітэтаў пракаціўся тады па ўсіх былых саюзных рэспубліках. З таго часу краіны Прыбалтыкі, Закаўказзя, Сярэдняй Азіі, Украіна, Малдова прайшлі па шляху незалежнасці куды далей, чым мы. Чаму нашы шляхі разышліся? Беларусь жа — па ўсіх паказчыках — мела нібыта найбольшыя шанцы хутчэй і лягчэй перайсці да рынкавай эканомікі і наладзіць нармальнае, чалавечае жыццё для людзей. Чаму ж суседкі, былыя нашы сёстры, абагналі нас?

— Ну, нельга, бадай, сказаць, што мы вельмі зайздросцім нашым суседзям, тым не менш яны сапраўды цвёрда пайшлі сваім шляхам. І многія з іх на самай справе дасягнулі немалых поспехаў. Я, напрыклад, думаў, што і Украіна пойдзе па шляху незалежнасці больш упэўнена і паспяхова, маючы даволі шчодрыя прыродныя рэсурсы, але там, на жаль, прыблізна такое ж становішча, як і ў нас. Таму я не гаварыў бы катэгарычна, што мы адсталі, прытым моцна, ад усіх. Тым не менш, мы сапраўды пляцёмся ў хвасце эканамічных пераўтварэнняў. Наогул, тое, што робіцца сёння ў нашай эканоміцы, цяжка зразумець і вытлумачыць, і калі так будзе працягвацца яшчэ два-тры гады, дык адзін Бог ведае, ці выплывем мы. Мы адстаём ад іншых у эканамічных рэформах. Гэта мы бачым і самі, і гэта гавораць нам суседзі. Тая ж Расія, калі мы вядзём з ёю гаворкі пра эканамічную інтэграцыю. Адстаём сама мала на 3—4 гады ад той жа Расіі. Чаму гэтак здарылася? Мяркую, гэта ўсе разумеюць. Як і тое, што асабліва гэта дзеецца ў апошнія два гады.

У Беларусі дэмакраты так і не прыйшлі да ўлады. Прыход дэмакратычнага лідэра Шушкевіча быў толькі прыходам самога Шушкевіча, ніякай каманды разам з ім не прыйшло. Гэта была ці не самая галоўная памылка дэмакратычнага руху Беларусі. Далей — болей памылак. Тыя ж прэзідэнцкія выбары — зноў няма яднання людзей дэмакратычнага напрамку. І сёння, калі да ўлады прыйшоў А. Лукашэнка, пры ўладзе засталася, без сумнення, старая партыйная наменклатура. І лідэр — з яе ж шэрагу, толькі не такога высокага ўзроўню. Колішняя партыйная наменклатура, асабліва ў верхніх эшалонах, была куды вышэйшага ўзроўню, чым узровень сённяшняга лідэра. І калі сёння ёсць супрацьстаянне ці, больш дакладна будзе сказаць, непаразуменне паміж камуністамі і прэзідэнтам, то гэта толькі непаразуменне, непрыняцце ўзроўню інтэлектуальнага, палітычнага кругагляду. На самай справе Аляксандр Рыгоравіч аддана служыць справе Леніна, і робіць усё тое ж, што рабілася раней у нашай колішняй рэспубліцы з назваю БССР. Мы застаёмся на старых эканамічных поглядах, на старой сацыяльна-эканамічнай ідэалогіі, і таму мы сёння ў ізаляцыі ад еўрапейскіх краін, ад усяго практычна свету. Нас не разумеюць ні далёкія краіны, ні бліжэйшыя, нас не разумеюць нават нашы суседзі, у тым ліку і Расія. Такая ідэалогія замыкае нас у сваёй шкарлупіне, з якой мы вымушаны вырывацца, вылазіць самі...

— Хачу запытаць вас аб тым, што, бадай, найбольш цікавіць чытачоў "ЛіМа" — газеты творчай інтэлігенцыі. Яна, кажуць, заўсёды знаходзіцца ў апазіцыі да ўлады. Як, пэўна, і наогул інтэлігенцыя — навуковая, тэхнічная, педагагічная. Сёння ў нас гэта асабліва відавочна. Генадзь Дзмітрыевіч, якая, на вашу думку, роля інтэлігенцыі, у тым ліку і творчай, інтарэсы якой рэпрэзэнтуе наш штотыднёвік, у суверэннай дзяржаве, асабліва на пачатку яе станаўлення?

— Напачатку творчая інтэлігенцыя, а мо асабліва тэхнічная, навуковая, не стаяла ў апазіцыі да ўлады. Тады, калі на чале яе стаяў Шушкевіч. Яна разумела яго, падтрымлівала, жадала наспелых перамен у грамадстве. Не разумела іншага — чаму ён марудзіць з рэформамі, чаму не запатрабаваў высокі патэнцыял — інтэлектуальны, духоўны, грамадзянскі — інтэлігенцыі. Што да сённяшняй улады, дык, безумоўна, інтэлігенцыя сёння знаходзіцца ў жорсткай апазіцыі да яе. Прэзідэнт шукае масток паміж сабой, паміж кіруючай уладай і інтэлігенцыяй з тым, каб яна скарылася, схіліла ў пакоры галаву. Аднак я думаю, што гэтага не адбудзецца. Хоць бы таму, што інтэлігенцыя сама па сабе мае больш высокую і падрыхтоўку, і самасвядомасць, чым сённяшняя ўлада, дакладней, прадстаўнікі яе, у тым ліку на самым высокім узроўні. Сёння ў нас сама ўлада абвастрае супрацьстаянне ў грамадстве. І таму я вельмі хацеў бы, каб інтэлігенцыя давяла людзям, што робіцца ў нашым грамадстве, вытлумачыла ім сітуацыю. А найперш, можа, інтэлігенцыя павінна данесці людзям нашу гісторыю, розныя палітычна-вострыя моманты гэтай гісторыі. Мы ўсе, народ наш амаль не адукаваны гістарычна. Я працаваў у Польшчы і шмат разоў пераконваўся ў тым, што там кожны школьнік раскажа гісторыю сваёй краіны ад "а" да "я". А мы, можна проста сказаць, пазбаўлены сваёй гісторыі, мы дзесяцігоддзямі вывучалі не сваю, а чужую гісторыю. Распавесці пра ўсё гэта людзям сёння надзвычай цяжка, мо як ніколі цяжка. Сёння, калі тваё імя занесена ў спісы апазіцыянераў, ты начыста адлучаны ад радыё, тэлебачання ды і іншых сродкаў масавай інфармацыі. І другое. Мы павінны думаць сёння ўжо і пра новыя выбары, не кажучы пра давыбары. Дай Бог, каб наша інтэлігенцыя дайшла да разумення, што на гэтыя выбары дэмакраты павінны ісці з'яднанымі. Перавыбары ў Расіі Ельцына — нам добры прыклад і ўрок. Менавіта згуртаванне дэмакратычных сіл прывяло там да поспеху.

— Прэзідэнт і Вярхоўны Савет — дзве галіны ўлады: выканаўчая і заканадаўчая. У ідэале паміж імі не павінны быць супрацьстаяння, канфрантацыі, вострых непаразуменняў. Сённяшняя ж сітуацыя ў Беларусі — далёка ад ідэала. І самае дзіўнае, парадаксальнае ў тым, што гэтае супрацьстаянне праяўляецца і ў поглядах на незалежнасць, суверэнітэт дзяржавы. Курс Вярхоўнага Савета, калі можна так сказаць, больш суверэнны, больш незалежніцкі. Што вы можаце сказаць наконт гэтага?

— Я не сказаў бы, што ў гэтым супрацьстаянні — а яно, на жаль, безумоўна ёсць! — ляжаць нейкія ідэі, курсы, накірункі. Вядома, пэўныя адрозненні ёсць, але не яны ўсе ж вызначальныя. Хутчэй гэта супрацьстаянне аднаго чалавека з усімі. Я гэта разглядаў бы менавіта ў такой плоскасці. Давайце прыгадаем тое, што было. Было супрацьстаянне з Вярхоўным Саветам XIII склікання, з Канстытуцыйным Судом, супрацьстаянне са сваёй першай камандай, супрацьстаянне з сілавымі міністрамі, супрацьстаянне з прэсай, супрацьстаянне з моладдзю на мітынгах і шэсцях, супрацьстаянне з дэпутатамі XII склікання, калі іх збілі і выкінулі з будынка ВС... Памятаеце: я прыйду, разбяруся, у мяне ёсць спісы, ёсць факты злоўжыванняў... Сёння тыя "спісы" ў ягонай камандзе... Я не кажу пра супрацьстаянне з асобнымі палітыкамі: людзі ёсць розныя, сёння яны непрымірымыя апаненты, а заўтра могуць паразумецца, хоць, зрэшты, для такога чалавека, як А. Лукашэнка, не надта характэрна, каб сысціся са сваімі праціўнікамі. Кажуць, што я ледзь ці не першы ягоны апазіцыянер. Сёння, будучы намеснікам Старшыні Вярхоўнага Савета, я не маю права быць — на сваім пасадным узроўні — цэнтрам ці аплотам супрацьстаяння. Але калі робяцца крокі, якія не паддаюцца разуменню, нармальнай чалавечай логіцы, а то і проста павінны карацца крымінальна, не супрацьстаяць гэтаму я не маю права. Я веру, што пройдзе час, і народ кожнага з нас спытае: чаго ты там сядзеў, што ты рабіў? Дык вось хоць бы сабе самому я магу сказаць, што я рабіў і раблю...

Да чаго ў нас даходзіць, сведчыць хоць бы такі факт. Не так даўно ў нас прайшла сустрэча з членамі Савета дырэктараў Еўрапейскага банка. Іх найперш турбавала такое пытанне: як, маўляў, з вамі, гэта значыць з намі, можна працаваць, супрацоўнічаць, калі вы мяняеце раз-пораз свае законы, калі ўказ супрацьстаіць закону, падмяняе закон, калі дзейнічае не закон, а нейкі нарматыўны акт, і г.д. Сорамна прызнацца, але Вярхоўны Савет вымушаны быў прыняць Закон аб адказнасці за выкананне... законаў. Гэта ж абсурд, абракадабра з пункту гледжання нармальнага чалавека, нармальнай краіны, калі падпісваецца ўказ аб... невыкананні закона! Сорамна пры сустрэчах з людзьмі, з палітыкамі, з фінансістамі і эканамістамі, якія прыязджаюць да нас з намерамі супрацоўнічаць, — сорамна адказваць на падобныя іхнія пытанні. Я ўжо не кажу пра тое, куды можа прывесці нашу дзяржаву невыкананне законаў, прававое бязмежжа... Таму Вярхоўны Савет, і я асабіста, павінны, абавязаны зрабіць усё для таго, каб знайсці паразуменне з прэзідэнтам, з выканаўчай уладай. Іншага шляху няма.

— У прэзідэнцкім асяроддзі ўзнікла і распрацоўваецца праграма пад назваю "Ідэалогія беларускай дзяржаўнасці". Нібыта ўсё добра, але... Навошта вынаходзіць веласіпед? Агульнавядома ж, што любая дзяржава ўзнікае, сцвярджаецца і развіваецца, ідзе да росквіту на грунце нацыянальнай ідэі. Ці не так, Генадзь Дзмітрыевіч?

— Я чытаў гэтую праграму, і скажу шчыра, не ведаю, для каго і дзеля чаго яна, калі ты пішаш адно, а робіш — іншае. З другога боку, я, можа, сёння не падкрэсліваў бы асабліва і значэнне нацыянальнай ідэі, хоць, безумоўна, цалкам пагаджаюся, што яна — аснова, грунт любой дзяржавы. Чаму? Успомнім, як было пастаўлена пытанне на рэферэндуме аб мове і якія крыкі "ўра!" і гігіканне былі аб перамозе на тым рэферэндуме. Горка ўсё гэта, але і забываць на тое не трэба. Такі наш народ. Трэба нашым палітыкам і навукоўцам, інтэлігенцыі нашай усвядоміць, што нацыянальная ідэя не авалодала пакуль што масамі. На жаль, гэта так. Нацыянальная ідэя выспела ў лепшых розумах народа, яна ішла, рухалася, развівалася, але яе паступальныя крокі былі гвалтам спынены. Таму трэба ў гэтым кірунку працаваць і працаваць. Найперш, вядома, нашай інтэлігенцыі і ў першую чаргу — творчай, навуковай. Таму я лічу, што ідэя дзяржаўнасці павінна распрацоўвацца і прапагандавацца. Вядома ж, у выхаванні народа, у тым ліку і ў выхаванні ў ім пачуцця дзяржаўнасці, велізарная роля належыць культуры. Нацыянальнай культуры, падкрэслю. У разуменні гэтага мы павінны выходзіць таксама на еўрапейскі ўзровень. Возьмем хоць бы само вызначэнне прыярытэтаў. Летась Нацыянальны фестываль песні і паэзіі ў Маладзечне прыкрылі, перавялі ў Мінск, у залу. Потым зразумелі, што знішчыць, растаптаць яго ўсё ж немагчыма, вярнулі назад, у Маладзечна, вярнулі без падтрымкі і ўвагі — выплывайце, ратуйцеся, як сабе хочаце. А вось "Славянский базар" — вунь як падтрымалі, выдзелілі яму велізарныя сродкі — больш за 300 тысяч долараў. Я быў на "Славянском базаре", быў разам з Сямёнам Георгіевічам Шарэцкім у той дзень, калі там праходзіў Дзень Беларусі. І што? Мы не пачулі амаль ніводнай беларускай песні, у беларускі дзень тон задавалі там выканаўцы з іншых краін, а пра нашу Беларусь нагадвалі толькі два трактары "Беларусь" з прычэпамі, выведзеныя на сцэну. Было неяк непамысна за такі нацыянальны дзень Беларусі на "Славянском базаре-96"...

— Апошнія вясновыя падзеі, Генадзь Дзмітрыевіч, паказалі, яшчэ раз красамоўна пацвердзілі, што найбольш актыўна і свядома незалежніцкі шлях развіцця краіны падтрымлівае моладзь. Вы самі ішлі ў шэрагах красавіцка-майскіх шэсцяў і навочна бачылі гэта. Аб чым вы думалі ў сувязі з гэтым?

— Была адна думка, радасная, вядома: знайшлася ўсё ж сіла, якая выйшла, каб прадэманстраваць, заявіць аб сабе цвёрда і адназначна, паказаць, што яна бароніць ідэі незалежнасці, выступае за сваю дзяржаву, за свой народ, за яго будучыню. Сіла гэта — моладзь. І гэта нараджала ў душы пачуцці гонару, радасці, надзеі. На жаль, такіх пачуццяў не зведваў другі бок. У час шэсця "Чарнобыльскага шляху" я пабачыў людзей з дубінкамі, са шчытамі, таксама маладых людзей, якія былі гатовы іншую моладзь, пад сцягамі і плакатамі, біць, хапаць, саджаць у міліцэйскія машыны. Я выходзіў да іх, да гэтых хлопчыкаў у шлемах і бронекамізэльках, гаварыў ім, што яны — такія ж дзеці Беларусі, як і тыя, што насупраць іх, у калонах "Чарнобыльскага шляху". І думалася ўжо пра гэтых, узброеных і непрымірымых, і думалася з трывогаю і горыччу... Некалі ж яны павінны быць і будуць разам, у адных шэрагах, як, паўтару, дзеці адной маці-зямлі Беларусі.

— І апошняе пытанне, Генадзь Дзмітрыевіч: якія перспектывы ў нашае дзяржавы, ці ёсць яны?

— Перспектывы ёсць, безумоўна. Але пры адной умове: калі мы пачнем самі ладзіць парадак у сваім доме, а не ўскладаць усе надзеі на стварэнне розных саюзаў, супольнасцяў, інтэграцый. Галоўная ідэя — будаванне свайго дому, сваёй дзяржавы. Я спадзяюся, што мы ўсе дойдзем да гэтага разумення і да паразумення ў гэтай справе. Адно шкада, што пакуль, на жаль, трацім час, а даўно пара было б думаць аб сваёй радзіме і працаваць на яе карысць. Веру, цвёрда веру ў тое, што наша краіна будзе жыць, што над ёю разгарыцца ясная зара і прывядзе з сабою светлы, залаты дзень.

З Генадзем КАРПЕНКАМ гутарыла Марыя ГІЛЕВІЧ

Варункі

НАШАЯ ПЕСНЯ

Добра памятаю з дзяцінства, гадоў дваццаць пяць таму, у вёсцы ў бабулі, летам да суседняй маладой дзяўчыны прыходзіў хлопец з вёскі за пяць кіламетраў і спяваў на ўвесь голас, чакаючы яе на вуліцы: "Ой там у полі, у полі, Сцелещца ў полі туман..." Голас у хлопца быў гучны і прыгожы, маладая суседка не спяшалася выскокваць з хаты, трымала характар, і ён цярпліва чакаў яе, праходжваўся, спяваючы адную і тую ж, мабыць, ягоную любімую песню. Неяк жа звязвалася яна ў яго з гэтымі спатканнямі.

Трывожыла яна і маю дзіцячую душу, выклікаючы штосьці нязвыкла хвалюючае. І мне ўяўлялася, што калі я вырасту, у мяне гэтаксама будзе дзяўчына, да якой я буду вось так хадзіць і спяваць пад вокнамі.

Але пакуль я стаў дарослым — так ужо не спявалі. Мне ўдалося заспець, мабыць, апошняе пакаленне, якое спявала яшчэ на вуліцах свае, беларускія песні. Дзяўчаты — пабраўшыся за рукі й ідучы па вуліцы, хлопцы — пры вогнішчы.

Была ўжо і тады расійская папса, накшталт "Песні пра Колю-трактарыста": "Каласілась поле разгустое, Налівалісь усікі аўса. Гдзе-та за дзярэўняю далёка Дзевушак звінелі галаса".

Мая бабуля ніколі пры мне не спявала. Але калі я папрасіў яе, ужо студэнтам, наспявала мне на касеты больш за сто песень! І ў яе была адная такая, ейная песня, пра ўдаву, у якой снег ляжыць на пашы, калі ў іншых ён ужо растаў... Яна спявала яе і плакала.

А што зараз? Нашае гарадское пакаленне ўжо амаль не ведае песень сваіх бацькоў і бабуль. Зразумела — калі гэта жніўныя ці вясельныя, бо ўжо не так бяруць шлюб і жыта сярпамі амаль не жнуць. Але вось жа за сталом... Якая ж безліч гэтых застольных, бяседных, жартаўлівых беларускіх песень! Ведаю, мы іх добра наспяваліся ў групе, калі былі студэнтамі.

За апошні год разы тры даводзілася мне быць на розных вялікіх застольных бяседах, дзе сядзела ў асноўным моладзь. І калі справа даходзіла да песні, як на грэх, усюды адзінае, што спявалі больш-менш зладжана, была: "Вот кто-то с горочки спустился". Расійская маскультура пышна квітнее на нашых беларускіх палетках.

Хаця з дзецьмі ўжо ёсць і паіншаму. З прыемнасцю я сядзеў на калядным канцэрце ў класе свайго сына-першакласніка. Клас беларускі і выхавацелька-энтузіястка развучыла на каляды з дзесятак разнастайных беларускіх песень. Трэба было бачыць, з якой цікавасцю і як нязмушана спявалі іх дзеці. Упэўнены, гэтыя песні яны ўжо не забудуць. Можа, мы і ўбачым калі-небудзь вялікую грамаду беларусаў, якая не будзе стаяць моўчкі, а здолее зладжана праспяваць "Магутны Божа" ці "Пагоню". Варта было б, як гэта і робіцца ў нармальных краінах, усё музычнае выхаванне пабудаваць найперш на сваёй нацыянальнай музыцы, спевах. І тады гэта дало б плён, наша песня не памерла б.

І самае істотнае — лепшую беларускую народную песню мусіць прапагандаваць радыё і тэлебачанне, каб яна там заўсёдна гучала і западала ў душу. Ды зараз у пашане ў нас базары, на якіх, мабыць, беларусам, на чале з "усенародна абраным", варта было б зацягнуць:

Ой вы дзевачкі беларускія,
Не ўлюбляйцеся у расійскіх рабят,
Бо расійскія ўсе й жанатыя,
У заблужджэнне
прыводзят дзяўчат.

Алесь БЯЛЯЦКІ

ПРЫНЯТЫ Ў САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ

КЛІМУЦЬ Яраслаў Іванавіч. Крытык, літаратуразнавец. Нарадзіўся ў 1940 годзе ў вёсцы Острава Мастоўскага раёна. Скончыў Беларускі дзяржаўны універсітэт (1967). Кандыдат філалагічных навук, дацэнт. Дэкан філалагічнага факультэта Магілёўскага педагагічнага інстытута імя А. Куляшова.

Літаратурную працу пачаў у 1967 годзе.

Аўтар кніг "Шляхі літаратурнага яднання" (матэрыялы ў дапамогу лектару, 1977), "Жыццёвасць традыцый. Якуб Колас і руская савецкая паэзія" (1985), шматлікіх публікацый у перыёдыцы.

ВЫХАВАННЕ ПА-АМЕРЫКАНСКУ

Па новай праграме выхавання дзяцей, распрацаванай амерыканскім Цэнтрам развіцця дзіцяці, працуюць у дзіцячым садзе N 34 горада Магілёва. У адрозненне ад звычайных форм выхавання цэнтр "вагі" тут пераносіцца ў сям'ю, кантакт з якімі падтрымлівае сацыяльны педагог. А дзеці ў групах заняты ў цэнтрах па інтарэсах: будаўнічы, кулінарны, медыцынскі, выяўленчага мастацтва. Памагае выхавацелю асістэнт — пасада, спецыяльна ўведзеная і фінансуемая Фондам Сораса. Як, прынамсі, і ўся праграма выхавання.

На здымку: выхавацелька Людміла Бяляева займаецца з дзецьмі ў выяўленчым цэнтры.

Фота Сяргея ХАЛАДЗІЛІНА, БЕЛТА

КАБ ЛЮБІЦЬ БЕЛАРУСЬ

"Паміж Масквой і Варшавай"... Так называецца кніга Вольгі Іпатавай, якая выйшла дзякуючы стараннямі выдавецтва "Полымя" і Таварыства з абмежаванай адказнасцю "Бялун". Аўтарка паставіла перад сабой задачу "хаця б вельмі сцісла расказаць пра некаторыя нашы гарады з іх даўняй ...гісторыяй, аднавіць вобразы славутых людзей нашай зямлі, звязаныя з тымі ці іншымі мясцінамі, апісаць найбольш самабытныя этнаграфічныя абрады — словам, накідаць партрэт той Беларусі, пра якую самі беларусы ведаюць яшчэ зусім мала, але якою можна ганарыцца любому народу".

Тэкст спачатку пададзены ў арыгінале па-беларуску, а ў другой частцы кнігі змешчаны ў перакладзе на нямецкую мову. Значыць, шматлікія нямецкія турысты змогуць выкарыстаць яе як свайго роду візітную картку нашай суверэннай дзяржавы.

Расказвае В. Іпатава пра многае з таго, што дазваляе ўпэўніцца, як шмат вартага ўвагі можна пабачыць на нашай старадаўняй зямлі. Пісьменніца запрашае чытачоў у Мінск і Віцебск, Полацк і Оршу, Карэлічы і Навагрудак, Слонім і Пінск... Яна дае магчымасць "сустрэцца" з многімі знакамітымі беларусамі, якія жылі ў розны час, але нязменна дбалі пра сваю Бацькаўшчыну. Дарэчы, воблікі асобных з іх можна ўбачыць на каляровых ілюстрацыях, пра што парупіліся мастакі Л. Варэца, В. Варэца, А. Бажэнаў, Л. Мялоў.

Меркаванне

ВЕРШНІК СКАЧА, А КОНІК ПЛАЧА,

або ЧАМУ НЕ СПЫНЯЕЦЦА КРЫЗІС

Бадай, усе заўважылі: варта якому-небудзь прадпрыемству трапіць у цяжкае эканамічнае становішча, як туды не марудзячы накіроўваецца прэзідэнт. А што тут дрэннага, скажа хтосьці. Аператыўнае не кабінетна-бюракратычнае кіраўніцтва, жывыя зносіны з нізамі і г.д. Вядома, шкоды тое не прыносіць, як гавораць, на бязрыб'і і рак рыба. Але ці дастаткова таго. Ах, як бы было цудоўна і проста. Прыняў з рук прыгожых па-святочнаму апранутых дзяўчат традыцыйны хлеб-соль, учыніў нaганяй начальству, нагаварыў кучу абяцанак і — справа зрушылася, пайшла, запела. Або выдаў суровы ўказ ці пастанову аб спыненні неплацяжоў, затрымак зарплаты і пенсій і во цуд— грошыкі паплылі, пасыпаліся як з рога багацця...

Той, хто чытаў раман "Блакада" А. Чакоўскага, напэўна, памятае, як у свой час праслаўлены маршал К. Варашылаў камандаваў Ленінградскім фронтам. Прарвуць немцы абарону на адным участку фронту — галоўнакамандуючы зрываецца з каманднага пункта і, рызыкуючы асабістай бяспекай, стрымгалоў туды; з'явіцца "гарачая кропка" на другім — паўтарaецца тое самае. І так бясконца. Тым часам над горадам Пятра Вялікага навісла пагроза быць захопленым ворагам. Становішча пачало мяняцца да лепшага, калі камандаваць фронтам стаў маршал Г. Жукаў. Новы галоўнакамандуючы не мітусіўся, не насіўся з участка на ўчастак, дзе прарываўся праціўнік. Ён глыбока і дэталёва вывучыў абстаноўку, якая склалася на той час, уліўчы сілу і тактыку ворага, знайшоў яго слабыя месцы і сам пачаў наносіць удары, контратакаваць. Неўзабаве, зведаўшы сур'ёзнае супраціўленне, нахабны праціўнік выдыхся і перайшоў да абароны.

У чым была памылка Варашылава? Ды ў тым, што ён дзейнічаў метадамі вайны ўчарашняга дня. Фашысцкая ваенная машына, узброеная да зубоў перадавой баявой тэхнікай, вымагала іншых тактыкі і метадаў супраціўлення ёй. Якраз гэтага і недаставала незадачліваму галоўнакамандуючаму...

Само сабою, любыя паралелі заўсёды ў чымсьці кульгаюць. Напэўна, і прыведзеная — не выключэнне. Але ці не той гэта выпадак, калі ў старыя мяхі ўліваецца маладое віно? Так, заявілі, што будуем рынкавую эканоміку, бо толькі гэтым шляхам можна выбрацца з крызіснай ямы. А на справе? Толькі і робіцца тое, што аднаўляецца адміністрацыйна-каманднае кіраўніцтва, нават падбіраючца яго крошкі. Бог ты мой, чаго толькі не павыдумлялі! Не гаворачы ўжо пра занадта шырокія правы прэзідэнта, якія ён прысвоіў сабе, тут "вертыкалі" і "гарызанталі", розныя формы і віды ленінскага ўліку і кантролю, шырокія нарады, накшталт былых партыйна-гаспадарчых актываў, сэнс якіх — чарговыя адміністрацыйныя накачкі, "дывановыя" справаздачы, іншыя штучныя ўладавыя ўтварэнні, якія не сніліся нават таталітарнаму рэжыму. У выніку бюракратычны апарат разросся да небывалых маштабаў. Усё гэта заклікана кіраваць і накіроўваць, сачыць і дакладваць, як выконваюцца "ценные указания" і парады, як было ў перыяд кіравання пры генсеках.

А што датычыць прававой заканадаўчай базы, якая б распрыгоніла эканамічныя і рынкавыя законы, стварыла б спрыяльныя ўмовы для прадпрымальнасці, унутраных і знешніх інвестыцый, то гэта апынулася ў становішчы непажаданага пасынка. Праўда, на пачатку суверэннасці, асабліва ў перыяд спікерства сп. Шушкевіча, штосьці ў гэтым накірунку спрабавалі зрабіць. На жаль, партакратычная бальшыня тадышняга парламента не дала магчымасці давесці справу да канца.

Спадзяваліся на новы Вярхоўны Савет. Але ён, на жаль, аказаўся яшчэ менш здольным вырашаць праблемы эканомікі і рынкавых адносін у адпаведнасці з патрабаваннямі часу.

Дарэчы, як іншыя ўладутрымаючыя разумеюць рынкавыя адносіны і рэфармаванне эканомікі? Калі прэзідэнт здзяйсняў сваё чарговае падарожжа па Гомельскай вобласці, яму паказалі саўгас, які ў параўнанні з другімі выглядаў крыху лепей: "Пра якія рэформы мне талдычаць, — усклікнуў прэзідэнт, быццам знайшоў адказ на пытанне, якое яго мучыла. — Трэба працаваць і працаваць... І ўсе тут рэформы..."

Ці не так разумее рэфармаванне эканомікі і рынкавых адносін і бальшыня сённяшняга парламента? Бо як зразумець, чаму ў рэгламенце Вярхоўнага Савета замест кардынальных праблем выхаду з крызісу, які паглыбляецца і абвастраецца, сталі дамінаваць другасныя пытанні, такія, як вызначэнне розных статусаў, дзялёжка партфеляў, амбіцыйныя разборкі? У апошні час масла ў агонь падліў даклад спікера сп. Шарэцкага, з якім ён выступіў у парламенце пасля наведвання ЗША і які ў многіх дэпутатаў і самога прэзідэнта выклікаў недаўменне.

Тым часам дастатковай прававой і заканадаўчай базы як не было, так і няма. У такіх неспрыяльных умовах, калі дзе і робіцца спробы распачаць прадпрымальнасць, то прабіваецца яна марудліва і пакутліва, не раўнуючы, як трава з-пад асфальту.

Яшчэ горш з інвестыцыямі з-за мяжы. Бачачы велізарныя магчымасці для прыкладання капіталу, прамыслоўцы і фінансісты едуць да нас з зацікаўленасцю. Аднак пагасцююць і — след іх прастыў, гавораць: няма інвестыцыйнага клімату, парушаюцца свабоды і правы чалавека. Па гэтай прычыне і Савет Еўрапейскага Саюза прыпыніў сваё крэдытаванне. Растлумачэнні, якія рабіліся на гэты конт замежным прадстаўнікам, маўляў, усё тое выдумка і паклёп нядобразычліўцаў, не былі прыняты пад увагу. Факты і рэчаіснасць аказаліся больш пераканаўчымі.

За апошнія два гады бадай няма больш-менш значнага прадпрыемства ў рэспубліцы, дзе ні пабываў бы прэзідэнт — яго энергіі і рухавасці па-добраму пазайздросціш. А вынік? Як кацілася вытворчасць па нахільнай, так і коціцца. Не могуць выкарабкацца з цяжкага становішча нават такія буйныя прадпрыемствы, як МТЗ, МАЗ, "Інтэграл" і іншыя, якім з боку ўлад, асабіста прэзідэнта ўдзяляецца асаблівая ўвага.

Такім чынам, і рэгулярныя выезды адказных кіраўнікоў на месцы, пра што гаварылася вышэй, таксама работа на халастым ходзе, чысцейшай вады папулізм, так характэрны для таталітарнага рэжыму.

Інакш і быць не можа. Бо рыначныя законы і бюракратычна-камандны дыктат — рэчы не сумяшчальныя, як характары некаторых людзей.

Не так даўно прэзідэнт зноў пабываў на любімым ім "Інтэграле" (каторы раз!) быў абураны, што справы там не палепшыліся. Цяпер над прадпрыемствам устаноўлена прамое прэзідэнцкае кіраўніцтва. Цікава, што гэта прынясе?

На развіццё і ўмацаванне каманднага кіраўніцтва нацэлена і кадравая палітыка. Напрыклад, прэзідэнт, па яго словах, радуецца, калі ў кадравую эліту трапляе кандыдатура, якая прайшла школу партыйна-савецкага кіраўніцтва. З мэтай пераймання гэтага вопыту паслядоўна аднаўляецца сістэма і мадэль падрыхтоўкі і вылучэння кіруючых кадраў, якія існавалі ў перыяд панавання КПСС. Людзі ж з новым мысленнем і падыходамі адсоўваюцца на абочыну, іх інтэлектуальны патэнцыял застаецца нерэалізаваным.

Словам, практыка сведчыць, што камуністычны рэжым са сваім галоўным рухавіком — адміністрацыйна-камандным кіраўніцтвам многае можа: аб'яднаць і згуртаваць, мабілізаваць і прымусіць, наладзіць любую дэманстрацыю і паказуху, выканаць і перавыканаць (канешне, на словах), зрабіць белае чорным і, наадварот, чорнае белым і г. д. І ўсё ж ёсць адна "дробязь", з якой ён, усемагутны, ніяк не можа сасладаць — гэта абсыці ці аб'ехаць эканамічныя законы, забяспечыць прагрэс і прадукцыйнасць працы і вытворчасці, забяспечыць росквіт эканомікі.

Так было ў перыяд Савецкай імперыі. Цяпер падобны камуністычны д'ябал робіць сваю чорную справу з Рэспублікай Беларусь.

Вось і атрымліваецца: вершнік скача, а конік плача...

Я. ІВАНОВІЧ, ветэран вайны і працы, выдатнік народнай адукацыі

ПЛАЧА ЖОРАЎ НАД ПАКУТНАЙ ЗЯМЛЁЙ

(Працяг. Пачатак на стар. 2)

пісьменнік Яраслаў Клімуць, выступаючы перад прысутнымі, засярodзіў увагу і на тым, як сучасная літаратура адлюстроўвае чарнобыльскую тэму, наколькі пісьменнікі і журналісты імкнуцца сказаць праўду пра гэтыя падзеі, як абуджаюць яны сваімі творамі грамадскае сумленне. З хваляваннем успрымаліся выступленні гасцей. У прыватнасці, А. Сакун, які ў 1986 годзе працаваў рэдактарам хойніцкай раённай газеты, вяртаючыся ў першыя паслячарнобыльскія дні, узнаўляў шмат з таго, што і па сённяшні дзень малавядома. Тым самым як бы ўдакладняў асобныя моманты свайго "чарнобыльскага дзённіка", асобныя старонкі якога і змешчаны ў кнізе "Прайсці праз зону".

І, канечне ж, гучалі вершы. Вершы, што вярталі на пярэдні край чарнобыльскай бяды. Вершы, якія прымушалі трывожна біцца сэрца з-за агаленай праўды... Вершы, якія абуджалі душу, абуджалі і таксама выклікалі на роздум. І гаркавы камяк падступаў у многіх да горла, калі М. Мятліцкі і А. Пісьмянкоў пачалі чытаць вершы Віктара Стрыжака — сябра, паплечніка па пяры. Мінула больш года, як паэт назаўсёды спачыў на крутым беразе Дняпра ў вёсцы Заспа, што пад Рэчыцай. Памёр раптоўна, ад сэрца адышоў у той свет. А ці не віна ў гэтым Чарнобыля? Родная ж Стрыжакова вёска так блізка ад яго, ды і тутэйшыя мясціны пакрыў нябачны прысак. А яшчэ шмат часу В. Стрыжак працаваў у рэдакцыі веткаўскай раённай газеты, а там яшчэ больш узровень радыяцыі. Хоць ці ёсць на Беларусі дзе-небудзь зусім чыстыя мясціны? І таму не рытарычнай успрымаецца назва аднаго з вершаў В. Стрыжака — "Дзе?":

Гэй, браты мае ў бядзе,
Гэй, чарнобыль-сёстры,
На якой стаіць вадзе
Той зялёны востраў.

Дзе змаглі б мы чыста жыць
З іншымі у згодзе?
Пазіраю на крыжы:
Смерць за намі ходзіць...

Далей маршрут удзельнікаў Дзён праз Чэрыкаў прывёў у Краснапольскі раён, які, як вядома, асабліва забруджаны радыяцыяй, а многія тутэйшыя вёскі даўно адселены, нават недалёка адсюль створаны новы, Дрыбінскі раён. Шчырая зацікаўленая гаворка адбылася з намеснікам старшыні Краснапольскага райвыканкама, старшынёй Асацыяцыі журналістаў-чарнобыльцаў Ф. Ганчаровым. Фёдар Фёдаравіч чалавек, які жыве не толькі тымі клопатамі, што вымушаны займацца па абавязку службы, а і пастаянна цікавіцца справамі творчымі. Таму і падчас сустрэчы абмяркоўваліся пытанні супрацоўніцтва пісьменнікаў і журналістаў з кіраўніцтвам раёнаў, на якіх асабліва адчувальна ўздзеянне чарнобыльскай радыяцыі. Людзі павінны ведаць праўду, а яна праз мастацкае слова набывае асаблівую значнасць. Таму і абгаворвалася магчымасць выпуску ў перспектыве новых выданняў на гэтую тэматыку, да стварэння якіх маглі б прыцягвацца і іншыя аўтары.

У Касцюковіцкім раёне ўдзельнікі Дзён не маглі мінуць вёску Бялынкавічы — гэта ж радзіма А. Пісьмянкова. І тут народжаны многія яго творы. І тут таксама чуецца "дыханне" Чарнобыля, няхай і не такое моцнае, як і ў іншых кутках Магілёўшчыны. Ды ад гэтага не лягчэй. А яшчэ была дарога праз Верамейкі, тыя самыя Верамейкі, якія сталі свайго роду прататыпам чыгрынаўскіх Верамеек, дзе адбываецца асноўнае дзеянне раманаў І. Чыгрынава "Плач перапёлкі", "Апраўданне крыві", "Свае і чужыя" і іншых. У родны ж Івану Гаўрылавічу Вялікі Бор заехаць не змаглі. Ды і да каго было ехаць! Гэта ж вёска, з якой адсялілі жыхароў.

Вялікае гора над усёй Беларуссю... І адразу яго не суняць. Але мастацкае слова, прамоўленае праўдзіва і шчыра, здатна ў нечым гэты боль зменшыць, аб чым і пераканалі сустрэчы, што адбыліся падчас Дзён беларускай літаратуры на Магілёўшчыне. Дзесяткі экзэмпляраў кнігі "Прайсці праз зону" былі падораны бібліятэкам, школам, іх атрымалі многія чытачы. Атрымалі, каб далучаюцца да твораў, ведаць пра Чарнобыль праўду. А, ведаючы яе, імкнуцца жыць так, каб "Чарнобылі" не паўтарыліся. Не ў апошнюю чаргу і духоўныя.

Н. К.

ЛІСТ ДА ЗЕМЛЯКА

НОРМА — ВЕРНАСЦЬ КАРАНЯМ

Паважаны Сямён Георгіевіч!

Вы, магчыма, здзівіцеся, атрымаўшы мой ліст. А мо і не. Бо дапускаю, дый амаль перакананы, што да Вас ужо дайшлі чуткі пра запланаванае пасяджэнне Рады Згуртавання наваградцаў свету (ЗНС), дзе, сярод іншага, будзе выказана стаўленне да Вашай, як Старшыні Вярхоўнага Савета, пазіцыі ў сённяшняй, надзвычай складанай, нават трагічнай для лёсу Беларусі сітуацыі...

Мы, Вашыя землякі, былі ўсцешаны і шчырым сэрцам ад імя ЗНС віншавалі Вас з абраннем на высокую пасаду, спадзеючыся, што набыты багаты жыццёвы вопыт, адукаванасць, укарэненасць у спрадвечныя беларускія вытокі, памяркоўна-ўзважаная, але дастаткова прынцыповая пазіцыя будуць трывалай супрацьвагай нястрымнаму імпэту і непрадказальнасці нашага маладога Прэзідэнта, ды стануць гарантам дзяржаўнай незалежнасці Беларусі, пашанотнага стаўлення да духоўнай спадчыны роднага народа — ягонай культуры, мовы, гісторыі, іншых нацыянальных каштоўнасцяў — а таксама дэмакратыі, агульначалавечых вартасцяў, без чаго нават пры знешніх атрыбутах суверэнітэту нам наканаваны ганебны імідж "нягеглага" народа, бутафорнай дзяржавы, здольных у "паўнацэнных" нацый выклікаць хіба што пачуцці жалю, пагарды і няўцямнасці, а не павагі, партнёрства і падтрымкі...

Вашы шматлікія інтэрв'ю і заявы для СМІ, робленыя на пачатку працы ў ВС, абнадзейвалі, хоць асобныя выказванні і выклікалі на спрэчку. Ды кожны мае права на асабістыя погляды, усім не дагодзіш, а ідэальных палітыкаў, як і людзей, проста не бывае — галоўнае, без чаго нельга абысціся, дык гэта без трывалага стрыжня, без сваёй лініі паводзін, уласнай паслядоўнай пазіцыі.

Падзеі ж разгортваліся так, што патрабавалі ад Старшыні Вярхоўнага Савета моцнага душэўнага гарту і непахіснасці. Аднак, на жаль, Ваша стаўленне да ідэі і прынцыпаў дзяржаўнай незалежнасці не толькі не набывала цвёрдасці і ўгрунтаванасці, але, наадварот, станавілася ўсё больш хліпкім, анемічным, згодніцкім...

Няўжо закружыла галаву яўна дыпламатычна-этыкетнае, а значыць змушанае, фармальнае запабяганне перад Вамі высокіх крамлёўскіх мужоў, тое, што яны самі пагадзіліся папрацаваць пад началам беларускага Прэзідэнта і спікера парламента ў супольных, нібыта наднацыянальных органах?.. Дык гэта ж усяго толькі дыпламатычны ход, своеасаблівая гульня дарослых з дзецьмі. І каб не атрымалася ўрэшце з гэтага тое, што з тым канём: косю, мой косю, на табе торбу з аўсом... а потым хваць за грыву, ды ў хамут, у аглоблі, ды пугаю па азадку!..

У хамут трапіць лёгка — куды цяжэй выбрытацца з няволі! А мы ж павінны думаць не толькі пра сябе, але і пра дзяцей сваіх і ўнукаў, якія, хочацца верыць, будуць пазбаўлены комплексу непаўнацэннасці, набудуць усведамленне высокай чалавечай і нацыянальнай годнасці, захочуць пачувацца вольнымі сярод вольных, ніколькі не горшымі, чым, скажам, палякі, венгры, бельгійцы ці галандцы. Дык ім што, як і іхнім прадзедам, зноў трэба будзе брацца за зброю і пачынаць вызвольныя паўстанні, губіць сябе ў крывавых закалотах?!

Ці так ужо нам патрэбна сёння гэтае злучэнне з Расіяй, якая захлынаецца крывёю ад вайны ў Чачні; яе, як і нас, таксама трасе эканамічная і сацыяльная ліхаманка, а прамаруджванне з выплатай не такой ужо і вялікай зарплаты да выбарчай кампаніі Б. Ельцына было нават большым, чым у Беларусі. Нас спакушаюць таннымі нафтай і газай, але дзе яна — тая манна нябесная, чаму нашы даўгі Расіі катастрафічна растуць, а мы дазваляем бясплатна гнаць праз нашу тэрыторыю грузы на Захад, маючы ад гэтага няўхільнае пагаршэнне экалагічнай сітуацыі. А хіба разлічыліся з намі за вывезеную, у тым ліку і атамную, зброю, за здратаваную вайскоўцамі зямлю?! Найбольшы аргумент за далучэнне — чарнобыльскі: нам, маўляў, ніяк не справіцца адным з гэтай страшнай бядою, вось каб быў Саюз, дык даўно б усё было вырашана! Ну, па-першае, чаму мы павінны адны выжыльвацца, калі ў гэтай бядзе віна Беларусі найменшая?! Хто і што перашкаджалі і перашкаджаюць Расіі дасюль дапамагчы Беларусі ў яе жахлівай бядзе?! Хіба, каб дачакацца спрыяння, трэба абавязкова стаць на калені і ўздзець на шыю нявольніцкае ярмо?! Нічога сабе роднасць, братнія повязі, пра якія мы так гучна трубім на ўвесь свет!

Што датычыць "свяшчэнных вузаў", дык жылі ж мы ў адной дзяржаве, адною сям'ёю ў той час, калі выбухнула чарнобыльская катастрофа. Як жа вялікая Расія шанавала тады сваю сястрыцу — маленькую Беларусь? Хіба не па камандзе з Масквы было загадана маўчаць і ўтойваць нечуваную бяду ў той час, калі трэба было біць ва ўсе званы, гукаць на дапамогу людзей здалёк і зблізку і як мага ратавацца! Замест таго, каб зрабіць самае простае і неабходнае — параіць пацярпелым выпіць па лыжцы ёду, што ўратавала б шчытавідкі, было загадана гнаць усіх на першамайскія дэманстрацыі і крычаць здравіцы ў гонар КПСС! А па чыім загадзе было скамандавана расстрэльваць над ужо і так засыпанай радыяцыяй Беларуссю "цяжарныя" новымі бедамі і смерцямі хмары?! Ці Вы мо забыліся, што было потым? Дык нагадаю. Вось як ацэньваў сітуацыю не нейкі там патаемны на той час бэнээфаўскі лісток, а орган ЦК КПБ "Коммунист Белоруссии", якога ну ніяк не папракнеш у нацыяналізме і непрыхільнасці да Расіі ў верасьнёўскім нумары за 1990 год, асвятляючы XXVIII з'езд КПСС, які адбыўся пару месяцаў назад, у часопісе зазначалася: "Мы ахвяры не толькі самога Чарнобыля, але і таго, што дагэтуль, нягледзячы на ўсе пастановы, не дадзена ацэнка нацыянальнаму бедству, таго, што ад нас спрабуюць адмахнуцца, як ад дакучлівых мух. Мы — заложнікі маўчання" (с. 122). І, дадам ад сябе, абыякавасці, поўнай няўвагі, амаральнага стаўлення да таго, хто, будучы ў рабскай залежнасці, павінен, сцяўшы зубы, глуха маўчаць нават тады, калі ўзнікае пагроза смерці! А вось як трактаваў нявольніцкую залежнасць ад імперскага цэнтра тагачасны міністр замежных спраў Беларусі П. Краўчанка, выступаючы ў верасні 1991 г. на сесіі Арганізацыі Аб'яднаных Нацый: "Галоўны вінаваты ў чарнобыльскай трагедыі — Мінатамэнерга СССР, якое працягвае існаваць як магутная бюракратычная сістэма, — атрымаў у 1991 г. ад экспарту энергіі 650 мл. долараў. З гэтых грошай Беларусь не дастала ні капейкі". Вось вам і братняя дапамога, і выгоды жыцця ў адзінай дзяржаве!..

Дык на што мы спадзяёмся сёння, пішчом лезучы ў абдымкі Масквы?! Мо Расія перастала быць імперыяй, усе рэсурсы якой — матэрыяльныя, інтэлектуальныя, ідэалагічныя — падпарадкаваны рэалізацыі гэтай імперскай ідэі, унутранай прадвызначанасці, дзе такія, як мы, ці Чачня — проста нішто? Гэта ў тым выпадку, калі маўчым і паслухмяна выконваем дзяржаўную волю "народа-баганосца". Але варта толькі заўпарціцца, паказаць самастойнасць — і тады шквальны агонь, у якім з дзесяці забітых прыкладна адзін "баявік", а рэшта — мацяркі, старыя, дзеці! Якраз як у нас у вайну, калі немцы вялі барацьбу з партызанамі, якіх яны, як і афіцыйныя расійскія СМІ чачэнскіх апалчэнцаў, называлі проста бандытамі!

Апазіцыя наша, агітуючы супраць зліцця з Расіяй, палохае народ Чачнёй, гэта сапраўды па-прапагандысцку выйгрышны момант, там расійскія войскі мелюць крывавае мліва, ганьбяць сябе і Расію перад усім цывілізаваным светам. Прэзідэнт жа клянецца перад народам, што ніколі не дапусціць, каб беларускія ваякі змагаліся на чужой тэрыторыі. Узнікае правамернае пытанне: няўжо сапраўды Аляксандр Рыгоравіч верыць у сваю несмяротнасць, у тое, што ён заўжды будзе "бацькам" беларускага народа, ці, калі пакіне прэзідэнцтва, дык і наваствораны ССР аўтаматычна распадзецца!?.

Чачня для Беларусі — хутчэй сімвалічная перасцярога бяды ва ўмовах магчымага існавання ў Расійскай імперыі, прывід, але яшчэ не сама бяда. Куды больш рэальнай пры нашым нацыянальным менталітэце ўяўляецца небяспека завязнуць у канфлікце Расіі з НАТА.

Апрацоўка грамадскай думкі ў гэтым кірунку бадай што ўжо пачалася ў выступленнях Прэзідэнта і яго аднадумцаў. Лукашэнка пагражае натаўцам зноў вярнуць ракетныя войскі на Беларусь, стварыць з нашай рэспублікі надзейны ядзерны (і не толькі!) шчыт у супрацьстаянні натаўскім вайсковым структурам. Наколькі падобная ваяцкая бравада і яго, і ягоных бліжэйшых паплечнікаў і дарадцаў напалохала НАТА — сказаць цяжка, хоць, калі між намі, асабіста мне такая адчайная смеласць нагадвае паводзіны аднаго вядомага з байкі Крылова персанажа, які з блазенскай заўзятасцю прагнуў нагнаць страху на велікана-слана...

Мо варта кіраўнікам маленькай краіны з вельмі абмежаванымі патэнцыялам і састарэлай тэхнічнай аснашчанасцю крыху прыглушыць свой ваярскі імпэт, рэальна ацаніць магчымасці, цвяроза развaжыць, што дасць нам гэтае безразважнае супрацьстаянне Захаду? Яно, хоць расперажыся, ніякіх выгодаў, а тым больш перамогі нам не дае і даць не можа, нават і ў самым цесным саюзе з Расіяй. Бо сёння яна, мо як ніколі, усяго толькі калос на гліняных нагах, у тым ліку і ў справах вайсковых. Дзеля пераканаўчасці давайце згадаем, як падрыхтоўваліся і праводзіліся натаўскія вайсковыя аперацыі, як іх аб'яднаныя войскі гналі — аж пыл курэў! — не такую ўжо і слабую іракскую армію з Кувейта. Хіба можна з гэтым прадуманым і забяспечаным да драбніц грандыёзным вайсковым шоу параўноўваць самадзейна-бяздарныя аперацыі расійскай арміі ў Афганістане і Чачні, якія ўвойдуць у вайсковую гісторыю ўвасабленнем неарганізаванасці, бязладдзя, рэкорднымі для такіх маштабаў лічбамі пакладзеных на алтар бязглуздай вайны чалавечых жыццяў?!

Расію зразумець можна: такая ўжо ёй наканавана доля, такое яе спрадвечнае, сфарміраванае вякамі імкненне да славы і велічы, такі яе імперскі менталітэт, цяга да самасцвярджэння нават коштам крывавага падаўлення тых народаў і дзяржаў, што становяцца на шляху здзяйснення вялікадзяржаўніцкай ідэі...

Але навошта нам, нацыі малой і працавітай, што можа жыць толькі з розуму і мазаля, увязвацца ў глабальныя канфлікты і сваркі вялікіх дзяржаў, губіць народ, які і так за сваю шматпакутную гісторыю нацярпеўся і нагараваўся, кладучы за чужыя інтарэсы ў бясконцых войнах мільёны ахвяр?!

Звернемся да статыстыкі, да паказчыкаў, колькі было беларусаў у параўнанні з рускімі, украінцамі, палякамі і г. д. некалькі стагоддзяў назад і ў якой прапорцыі справа выглядае цяпер. Лічбы не тое што для нас не суцяшальныя — яны скрушліва-жахлівыя! У дадатак, мы і сёння, пакуль што без вайны, пры гэтым жабрачым жыцці выміраем, усыхаемся і размываемся. Ці на гэтую праблему народныя абраннікі на чале са сваім Старшынёй проста прыплюшчылі вока і мала дбаюць?..

Не на збройныя канфлікты, а на мірную стваральную працу, на цывілізаванае сужыццё ў агульначалавечай грамадзе трэба арыентаваць наш спакойны працавіты народ, ведаючы, што толькі стабільнай, прадказальнай, дэмакратычнай краіне свет дапаможа ўзняцца з бездані.

Што датычыць эканамічных выгодаў, якімі так настойліва спакушаюць прыхільнікі новага Саюза, дык цяпер, калі ў Расіі ўсё больш трывала ўсталёўваецца капіталізм, наіўна спадзявацца, што нам нехта будзе нешта задарам адпускаць ці прадаваць па льготных коштах, альбо, ужо са свайго боку, пачне купляць у нас прадукцыю нашых заводаў, фабрык і калгасаў. Ілюзіямі на гэты конт можна сябе цешыць і яшчэ год-паўтара дурманіць цярплівы і нейкі на здзіў наіўны ў сваёй даверлівасці народ, але чым гэтае самаашуканства адбіваецца ў рэальным жыцці, пераконваемся штодзень, імкліва набліжаючыся да поўнага краху. Таму, пакуль не захлынуліся ў эканамічным бязладдзі, апошні шанец узяцца за дзяржаўныя справы з разважлівай цвярозай галавой, пачаць рэформы, усталяваць дэмакратыю, абудзіць у народа пачуццё нацыянальнай годнасці, адчуванне ў ім Гаспадара, а не парабка і паднявольнага раба на ўласнай зямлі, абыякавага і няхлюйнага, які спадзяецца не на сябе, а на добрага пана, што накорміць, напоіць і ў цёплую пасцельку пакладзе...

Мяркую і глыбока перакананы: адна з галоўных, першаступенных задач Вярхоўнага Савета на сучасным этапе заключаецца ў выпрацоўцы рознабаковай канцэпцыі далёкасяжнага развіцця Беларусі з улікам не нечых, а ўласных нацыянальных інтарэсаў. Пры гэтым трэба кіравацца не эмоцыямі, не сваімі асабістымі сімпатыямі і антыпатыямі тыпу "рускія нам браты, з імі нам трэба жыць разам", а жорстка рацыянальным падыходам. Гэтага вымагае наша геапалітычнае становішча ў цэнтры Еўропы, якое дазваляе нам балансаваць, шукаючы выгаду як на Усходзе, так і на Захадзе, застаючыся ўвесь час свабоднымі і ні ад кога незалежнымі ў сваім выбары. Але ж тут патрэбен вялікі розум, найтанчэйшая дыпламатыя, найдакладнейшая выверанасць у словах і справах, а не сумбурна-заліхвацкія выступленні і выказванні, якімі мы прымушаем ці то смяяцца ці скаланацца ўвесь свет. Не буду называць імя і пасаду гэтага чалавека, бо і без гэтага ясна: ён у нас — адзін і непаўторны. Але, выбачайце, і Вы, чалавек разважлівы і спакойны, апошнім часам нібы імкняцеся патрапіць у гэты тон, памахаць пальцам, а то і ўсім кулаком у бок іншай дзяржавы і яе народа. Маю на ўвазе Ваша выступленне ў Вярхоўным Савеце 3-га мая, у дзень вялікага для палякаў Свята Канстытуцыі.

Так, сапраўды, дачыненні беларусаў і палякаў на працягу гісторыі складваліся няпроста, часам для нашага народа драматычна. Бо што можа быць горш, чым страта незалежнасці, да чаго прывяла унія Вялікага княства Літоўскага з Польшчай, у выніку чаго на працягу стагоддзяў марнеў і паніжаўся беларускі дух, гібела наша культура, выціскалася з афіцыйнага ўжытку мова. Тое ж адбывалася, хоць і пры моцным супраціве, ва ўмовах існавання Заходняй Беларусі пад Польшчай у міжваенны перыяд. Гэта гісторыя, ад якое нікуды не дзенешся. Але ёсць у беларусаў прымаўка: хай у таго вока выцеча, хто ўспомніць старыя крыўды. Маюцца на ўвазе "ўспаміны", якія вядуць да сварак і звадак як між людзьмі, так і народамі, краінамі. А ці патрэбна нам гэта сёння, ці зацікаўлены беларусы, каб варагаваць са сваёй заходняй суседкай, што паказвае нам, як трэба будаваць цывілізаванае жыццё, у якім нормай становіцца дэмакратыя, свабода слова і думкі, шаноўнае стаўленне да сваёй духоўнай спадчыны? Павага да спрадвечных агульначалавечых каштоўнасцяў не перашкаджае, а, наадварот, дапамагае ладзіць шчаслівае заможнае жыццё. Але такі варыянт, які вядзе да свабоды і самаўсвядомленай у сваёй годнасці асобы — нам відавочна не па густу!..

Выглядае, што ўзяты кірунак на стварэнне ў самым цэнтры Еўропы фенаменальнай дзяржавы таталітарнага лацінаамерыканскага ўзору, скарэкціраванай на асаблівасці беларускага менталітэту, уласцівага найбольш цёмнай частцы народа, амаль цалкам пазбаўленай нацыянальнай свядомасці, абыякавай да сваёй гісторыі, духоўнай спадчыны, мовы, культуры. Ды з гэтым не хоча пагаджацца і ніколі не змірыцца другая, няхай сабе і колькасна меншая, але духоўна і маральна куды больш трывалейшая частка, у шэрагах якой пераважна актыўная моладзь, гэта значыць — будучыня Беларусі.

Два альтэрнатыўныя, блізкія па часе правядзення мітынгі — першы ў абарону незалежнасці Беларусі, другі, яму супраціўны — за фактычную здачу свайго суверэнітэту Расіі —

(Працяг на стар. 12, 15)

УПЕРШЫНЮ РАЗАМ

У выдавецтве "Юнацтва" пабачылі свет добра вядомыя юным чытачам аповесці Івана Сяркова "Мы з Санькам у тыле ворага", "Мы — хлопцы жывучыя" і "Мы — артылерысты", са старонак якіх паўстае маленства, апаленае вайной. Галоўныя героі твораў Іван і Санька (а ў аповесцях відочны і аўтабіяграфічныя моманты) разам з аднавяскоўцамі перажылі акупацыю, хоць і з цяжкасцю, пераадолелі першыя пасляваенныя гады — не менш гаротныя і галодныя, і, нарэшце, падаліся вучыцца ў артылерыйскае вучылішча. У аповесцях расказваецца пра жыццё нялёгкае і няпростае, ды аўтар, які, несумненна, закаханы ў сваіх герояў, знаходзіць месца цёпламу, дасціпнаму гумару.

ТРЭЦІ НУМАР "КРУГА"

адкрываецца артыкулам А. Басучка "Ліквідатары праблем", аўтар якога па-свойму асэнсоўвае падзеі, звязаныя са знішчэннем у Мінску тэрарыста, які прабраўся ў дзіцячы сад. Вядомы вучоны-эколаг А. Кудзельскі ў артыкуле "Маўчанне навукі" прыходзіць да такой высновы: "Улада, не задумваючыся аб будучыні, аднаўляе эканаміка-тэхналагічныя сувязі СССР. Гэтыя сувязі для Беларусі — забойныя". Юрыст Н. Доўнар каменціруе тыповыя прававыя сітуацыі — "Знай правы, вучы закон", а журналіст А. Казловіч працягвае знаёміць з павучальнымі жыццёвымі гісторыямі. В. Тарас у развагах "Глуханемата" закранае балючыя моманты сучаснага жыцця Беларусі, якую разбудзілі... дубінкі спецназа. У. Арлоў знаёміць з беларускім атэістам XVII стагоддзя К. Лышчынскім. Г. Марчук ("Іерусалім. 3000 гадоў") расказвае пра святыню трох рэлігій. І не толькі... Завяршаецца ж нумар "Дасье рэдактара", у якім прыводзяцца тлумачальныя запіскі тых, хто дзесяць гадоў назад удзельнічаў у Гуканні вясны, што праходзіла ў Мінску ў Траецкім прадмесці і было разагнана, — "10 гадоў без вясны".

ЛЁС ЗВЯЗАЎ З ... "МАЛАНКАЙ"

Маецца на ўвазе, вядома, гумарыстычна-сатырычны часопіс "Маланка", што выходзіў у былой Заходняй Беларусі. А свой лёс з ім звязаў беларускі графік і жывапісец Язэп Горыд. Акрамя таго Язэп Міхайлавіч афармляў часопісы "Родныя гоні", "Заранка", газету Беларускай сялянска-рабочай грамады "Народны звон". Дзякуючы Я. Горыду набылі свой "твар" зборнік М. Багдановіча "Вянок" (2 выданні, 1927), кнігі паэзіі М. Танка "Журавінавы цвет" (1937), М. Васілька "Шум баравы" (1929). Папрацаваў ён афармляць і песенныя зборнікі А. Грыневіча, Р. Шырмы. Выканаў Я. Горыд і літаграфічныя партрэты Я. Купалы, Я. Коласа.

Адным словам, шчыра працаваў на ніве беларускасці, дбаў аб яе заўтрашнім дні.

Па шчаслівай выпадковасці дзень нараджэння Язэпа Міхайлавіча прыпадае акурат на Дзень незалежнасці. А з'явіўся ён на свет роўна сто гадоў назад. І хоць пражыў усяго сорак тры гады, пасля сябе пакінуў значны след. Дарэчы, рупны даследчык усяго, што звязана з жыццём Заходняй Беларусі, Арсен Ліс прысвяціў Я. Горыду кнігу "Пякучай маланкі след", што пабачыла свет у 1981 годзе.

ДЗЯКУЮЧЫ КЛУБУ "СПАДЧЫНА"

з'явіўся каляндар-плакат, які знаёміць з асобнымі момантамі нашай багатай нацыянальнай гісторыі. На адным баку гэтага выдання, рэдактарам якога і адказным за выпуск з'яўляецца старшыня клуба А. Белы, змешчана карта "Старажытная Беларусь" (склалі яе А. Белы і І. Курыцын, намаляваў А. Цыркуноў), на другім жа можна пазнаёміцца з выявамі вялікіх князёў літоўскіх (мастак А. Крывенка). У календары пазначаны праваслаўныя і каталіцкія святы.

У ПОШУКАХ КУПАЛЬСКАЙ КВЕТКІ

Адгарнуў "Полымя" і неяк адразу пасвятлела і пацяплела на душы. Найперш ад усведамлення, што лішні раз можна пераканацца, наколькі духоўна багацейшыя мы, чым некаторым падаецца. Радасць гэтая — ад спаткання з творчай спадчынай А. Смоліча. Ён, знакаміты навуковец, першы прафесар геаграфіі на Беларусі, як вядома, не абмяжоўваўся даследчыцкімі справамі. І не толькі прымаў актыўны ўдзел у грамадскім жыцці, а калі канкрэтней — рупіўся аб нацыянальным Адраджэнні, а яшчэ і творы пісаў. Цяпер з асобнымі з іх можна пазнаёміцца дзякуючы Я. Кісялёвай. У артыкуле, што папярэднічае публікацыі, яна дае ацэнку гэтым творам, расказвае і аб тым, як доўга яны захоўваліся ў архівах, чакаючы свайго часу.

У шостым нумары змешчаны дзённікавыя запісы вучонага, яго празаічныя, вершаваныя і публіцыстычныя накіды. Працяг будзе ў ліпеньскім нумары "Полымя" і, думаецца, чакаецца сустрэча не менш цікавая, бо А. Смоліч працаваў і над п'есай "Любасць прыдзе — цемру зможа", што ў чыставым варыянце атрымала назву "Хай прыдзе згода". Як у дачыненні да нашага сённяшняга дня, дык — сімвалічную. Сапраўды, не хапае нам згоды, яшчэ як не хапае! Абвінавачваем адзін аднаго ў самых розных (існуючых і надуманых) грахах, абвінавачваем і ніяк не хочам зразумець, што ўсё гэта толькі шкодзіць агульнай справе беларускасці.

Можа, у сувязі з гэтым, лепей прыслухацца да А. Смоліча, які працаваў у куды больш складаных умовах і які (да гонару яго і як прыклад нам!) усё ж дзеля найбольш важнага, вызначальнага, істотнага мог і не зважаць на дробязі. У рэшце рэшт яго пазіцыю ў адраджэнскай справе ў многім праясняе адзін з публіцыстычных накідаў. Бадай, у А. Смоліча выспяваў артыкул, ды па нейкіх прычынах так і застаўся незавершаным. Але і тое, што напісалася, нельга абысці ўвагай, бо меркаванні А. Смоліча не толькі не ўстарэлі, а сталі ў нечым яшчэ больш актуальнымі.

А яны аб ролі інтэлігенцыі ў грамадскім жыцці: "Беларуская інтэлігенцыя каму хочуце (тут і далей захавана адметнасць арыгінала. — **А. М.**) служыла, толькі ні свайму народу. З народу яна ўмела па тры скуры дзерці — але каб расчыніць яго вочы, даць яму стравы духоўнай — яна ні думала, бо як толькі можна было, яна старалася вырачыся навзт свайго імені, усякага зьвязку свайго з простым народам. Мы павінны нарыхтаваць гэты зьвязак, мы павінны сплаціць свой і бацькоўскі доўг. Інтэлігенцыя расейская даўно ўжо спазнала свае павіннасьці і служыць ім, яна ідэалізавала свой народ, як на бога, на яго малілася, а ў нас — у нас дагэтуль на селяніна, што працаю сваёю ўвесь сьвет корміць, глядзяць з пагардаю (а калі ён галаву падойме — сіляцца як мага ізноў яе прыціснуць), лічуць за скаціну, з яго мовы зьдзекуюцца, высьмейваюць найдарожшыя скарбы душы яго. Гэтаму мусіць быць канец, бо яно ўсё — глыбокая несправядлівасьць, бо народ наш вялікія сілы ў сабе хавае і здолее жыць ня горш ад людзей".

Пра свой народ думаў А. Смоліч, пішучы і верш "***Часам я ў ночы сны дзіўныя бачу..." А ў снах тых знаходзіла адбітак самае запаветнае: "роіцца нейкі нязьведаны край, Повен то шчасьця, то радасьці"... І з'яўлялася гэткае зразумелае кожнаму, хто аб шчасці Бацькаўшчыны рупіцца, жаданне:

Хочэцца быць мне ў тым краю каханым,
Хочэцца край той абняць, з прастаты
Хочэцца крыкнуць: гэй, край каханы,
Будзь мне як маці, будзь родны мне ты.

Дай мне зрабіцца крынічкай лясною,
Бераг вадой абмываць, цалаваць,
Дай мне век цэлы дружыць з табою,
Кветкі і зоры ў табе адбіваць.

Дай мне купальскую кветку у рукі,
Рукі скаваныя мне разьвяжы,
Дай ты мне зельле на горэ і мукі,
К шчасьцю гасьцінец мне дай, пакажы.

Матывы, канечне, больш чым традыцыйныя... Аднак не будзем забываць, што пісаў гэта не паэт, прымаючы пад увагу гэта, мастацкі ўзровень больш чым прыстойны. Ды рэч не толькі ў гэтым. Ёсць у вершы яшчэ адзін радок, а ён акурат і надае сказанаму і выказанаму А. Смолічам тую адметнасць, што не выклікае аніякага сумнення — паэзія гэта. Апошні ж радок надзіва напоўнены тым унутраным зместам, які сам па сабе не вельмі кідаецца ў вочы, але які дае магчымасць шмат аб чым паразважаць. Адштурхоўваючыся ад верша, сягаючы далей і глыбей пранікаючы ў сутнасць самога жыцця "Ціха, нічога ня чую, ні бачу"... Цішыня гэтая падманлівая. Разам з ёю прыходзіць занепакоенасць. І трывога. Пра будучыню Бацькаўшчыны, трывога за народ, які інтэлігенцыя так і не здолела зразумець да канца, ды зразумець яго трэба. Як бы цяжка гэта ні давалася. Як бы ні гняло адчуванне, што і сам народ таксама мусіць нешта рабіць, каб не заставацца рабом. Ды ён, як аказваецца на паверку, найчасцей задаволены сваім падобным існаваннем. Дзесяцігоддзі, стагоддзі так жыў, і мяняць гэтае жыццё (а правільней — існаванне!) быццам і не збіраецца.

Толькі які народ зразумець?! І колісь цяжка было зрабіць гэта, а цяпер дык і — невыносна балюча. Дарэчы, пра гэта і адзін з вершаў В. Зуёнка з ягонае вялікае падборкі, якая адкрывае чэрвеньскую кніжку "Полымя":

Я д'ябальскі гэты бачыў прыход,
Чуў д'ябальскае пытанне:
Ці выдасць мову сваю народ
На варварскае растаптанне?

І ён згадзіўся — маўчаць, як сканаць.
А мне — нявер'е расплатай:
Ці недастойны народ праклінаць,
Ці быць самому праклятым?..

Кайданіць думы бяссоння турма,
І ўжо надзея не свеціць:
Другога народа ў мяне няма —
Ні тут, на зямлі, ні ў сусвеце...

Пакутны роздум, несуцяшальная рэчаіснасць... І нікуды ад гэтага не дзенешся. І наканавана жыць і з гэтым народам і на гэтай зямлі. І шукаць нейкае прымальнае выйсце. Разам шукаць, ідучы да той самай згоды, якую і меў на ўвазе А. Смоліч, пішучы сваю п'есу, якая на дзесяцігоддзі так і засталася ў архівах.

Аповесць Л. Калодзежнага "Вечнасць дымоў" самой назвай як бы нагадвае, што аўтар не збіраецца адыходзіць ад традыцыйных матываў. Галоўны герой твора ляснік Адам Богуш з кагорты дзівакоў, якім вельмі няўтульна на грэшнай зямлі. Спачатку жыў Адам у вёсцы, але нясоладка яму даводзілася, бо прывык гаварыць праўду ў вочы. Пасля ў горад падаўся, але не прыжыўся там, пацягнула назад у вёску. Зразумела, такая "рамантыка" яго жонцы не спадабалася, давялося развесціся. Толькі і цяпер не знайшоў Богуш жаданага спакою. А ўсё таму, што заўсёды баліць яго душа, калі сутыкаецца з несправядлівасцю. Яна ж у вёсцы ці не на кожным кроку. І не ў апошнюю чаргу ў тым, што мясцовы старшыня калгаса робіць што хоча. Нездарма яго за вочы клічуць Памешчыкам. З-за Шасціткі, яго пастаянных прыдзірак Адам, дарэчы, у свой час і развітаўся з вёскай. А канфлікт узнік з-за таго, што Богуш даваў раённаму начальству праўду пра "махінацыі з парасятамі", калі кіраўніцтва калгаса складала акт, што прыплод загінуў, а пасля ад продажу прысвойвалі сабе грошы. Шасцітка, як адзіны гаспадар, даводзіць да таго, што Адам трапляе ў міліцыю. Пасля такой несправядлівасці Богуш спрабуе павесіцца...

Выйгрышным сюжэт наўрад ці назавеш. Тым не менш твор прагучаў, бо перадусім спрацавала майстэрства Л. Калодзежнага. А яно праяўляецца ў вельмі жывых, індывідуалізаваных дыялогах (асабліва падчас гаворкі Адама з Васілінай, да якой даўно горнецца яго душа), а майстрам дыялога пісьменнік паказаў сябе яшчэ ў апавяданнях, у тым ліку і ў апавяданні "Аўсяны звон", якое дало і назву яго першай кнізе (1975); адчуваецца добрае веданне аўтарам мовы. А яшчэ спрацоўвае той, як бы лепей сказаць, настрой ці што, з якім Л. Калодзежны і пісаў Адама Богуша. Няцяжка заўважыць, што пісьменнік любіць свайго героя. І пішучы пра яго з любоўю (а сапраўдная любоў часам дазваляе і лёгкую ўсмешку), часцінку гэтага замілавання перадае і чытачу. Праўда, любоў атрымліваецца з гаркавінкай. Бо шмат яшчэ ў свеце зла і несправядлівасці, хіжасці, таму і людзі, падобныя Адаму Богушу, застаюцца грамадствам незапатрабаванымі, а іх дабрыня і шчодрасць сутыкаюцца са злом і агрэсіўнасцю. І дым Айчыны для іх горкі, але гэтым дым і вечны. І ад гэтага нікуды не падзенешся.

Калі адзін з персанажаў твора Жогаль усё ж змог уратаваць Богуша, паспеў перарэзаць вяроўку, і Адам паступова прыходзіць да памяці, у яго адбываецца такая гаворка з выратавальнікам:

"— Вогнішча паліш? — пытае.

— Ы-гы.

— Я-ткі чую — дым... горкі дым".

На тым у аповесці і пастаўлена апошняя кропка... Горкі дым... Няпросты роздум у творы. І разам з тым пастаянна прысутнічае адчуванне, што на зямлі яшчэ не ўсё страчана. Ва ўсякім разе да таго часу, пакуль жывуць на ёй людзі, падобныя да Адама Богуша. Нездарма ж кажуць: на дзіваках свет трымаецца.

Жорсткая рэчаіснасць, дзе пануюць зло і беззаконне, паўстае са старонак аповесці П. Пруднікава "Горкая свабода", раздзелы з якой прапануе "Полымя". Міхась Асцёрскі, з якім чытач знаёмы па-ранейшых творах пісьменніка, нарэшце апынуўся на волі. Ды свабода таксама аказалася нялёгкай, бо ці не на кожным кроку даводзіцца змагацца за праўду, а гэта не так і проста. П. Пруднікаў, прытрымліваючыся дакументальнай асновы, праўдзіва ўзнаўляе жыццё аднаго з тых, хто быў аб'яўлены "ворагам народа", а за Міхасём Асцёрскім бачацца сотні, тысячы гэткіх жа ахвяраў сталінізму, таталітарызму.

Тым не менш душа людзей, якія шмат перажылі, выпакутавалі, заставалася чулай і спагадлівай да іншых, калі гэта былі людзі сумленныя. Пацвярджэнне таму і шлях, пройдзены Л. Геніюш. Апошнім часам газеты і часопісы, якія прытрымліваюцца адраджэнскага кірунку, шмат удзяляюць увагі Ларысе Антонаўне. Прынамсі, у памяці многіх лісты Л. Геніюш да М. Танка, з якімі раней пазнаёміла "Полымя". А цяпер гэты часопіс, дзякуючы Ю. Голубу, знаёміць з пісьмамі Ларысы Антонаўны, якія атрымліваў у свой час ён, тадышні студэнт філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага універсітэта. Гэта таксама свайго роду штрыхі да яе біяграфіі — чалавека, творцы, пакутніка.

Нядаўна народная артыстка Беларусі Л. Бржазоўская адзначыла 50-годдзе. Часопіс "Беларусь" на сваёй вокладцы змясціў каляровае фота, на якім славутая балерына знята ў сцэне са спектакля "Тыль Уленшпігель". Ёсць і іншыя здымкі, але ўжо як дапаўненне да артыкула А. Дашчынскага "Бржазоўская — легенда". Увогуле, у нумары шмат матэрыялаў, што тычацца розных аспектаў культурнага жыцця, нашай гісторыі. А гэта — і невялікі нарыс І. Масляніцынай і М. Багадзяжа "Маці Ягелонаў" пра Соф'ю Гальшанскую, якая, як вядома, стала жонкай 74-гадовага Ягайлы (тут жа выява яе, увасобленая А. Кашкурэвічам), і артыкул М. Цыбульскага пра наваполацкую акварэль ("У пошуках сваёй сцяжыны") са шматлікімі каляровымі ілюстрацыямі; і развагі В. Дубінкі пра славутую Алену Кіш ("Белая лябёдачка аб лёд крыльцамі б'ецца") з каляровымі выявамі яе дываноў... А яшчэ ў нумары вершы С. Давідовіча, А. Хатэнкі, вершаказы А. Разанава, разварот для дзяцей "Сонейка", вершы М. Дуксы. Г. Аўласенкі, Л. Мароза, А. Зэкава, казкі І. Шахрая і Я. Галубовіча і іншыя матэрыялы. А іх, вартых увагі, шмат. Як і ў чэрвеньскіх нумарах "Маладосці" і "Нёмана".

Алесь МАРЦІНОВІЧ

Віншуем!

Вячаславу ЧАМЯРЫЦКАМУ — 60

Вячаслаў Чамярыцкі — чалавек і творца глыбока эрудзіраваны, а гэта, безумоўна, ідзе толькі на карысць яго навукова-даследчыцкай дзейнасці. Ён перакладае са старажытнарускай і старабеларускай моў, прымаў удзел у выданні "Поўнага збору рускіх летапісаў" (тамы 32 і 35), склаў зборнік "Слова пра паход Ігаравы" (1986), напісаў прадмовы да шэрагу кніг. А пачынаў свой творчы шлях, як і пераважная большасць пісьменнікаў з вершаў, з якімі выступіў у 1952 годзе на старонках навагрудскай раённай газеты "Новае жыццё". З рэцэнзіямі ж, артыкуламі, даследаваннямі па старажытнай літаратуры выступае з 1959 года.

Аўтаманаграфіі "Беларускія летапісы як помнікі літаратуры. Узнікненне і літаратурная гісторыя першых зводаў" (1959), брашуры "Беларускі тытан эпохі Адраджэння" (1990), кнігі "Францыск Скарына" (разам з Г. Галенчанкам і В. Шматавым, на французскай мове — 1979, на англійскай — 1980), адзін з аўтараў кнігі "Гісторыя беларускай дакастрычніцкай літаратуры" (т. I, 1968), "История белорусской дооктябрьской литературы" (1977), "История всемирной литературы" (т. 3, 1985, т. 4, 1987), падручніка для ВНУ "Гісторыя беларускай літаратуры. Старажытны перыяд" (1985).

З днём нараджэння, шаноўны Вячаслаў Антонавіч! Доўгіх год жыцця Вам, вялікіх поспехаў у адраджэнскай дзейнасці!

ПАКІНЕМ СПАДЧЫНУ...

З ВЯЧАСЛАВАМ ЧАМЯРЫЦКІМ ГУТАРЫЦЬ АНАТОЛЬ КЛЫШКА

А. К. Дарагі Чэсь (а на такі зварот, які для чытача можа падацца фамільярным, шаноўны Вячаслаў Антонавіч, мне дазваляе наша з табою амаль пяцідзесяцігадовае таварышкаванне), з 60-гадовым юбілеем, любы дружа!

У гэтыя ліпеньскія дні, калі бачыш грамадкі абітурыентаў перад дзвярыма ВНУ, міжволі ўспамінаюцца і нашы хваляванні лета 1953 года: мы прыехалі з Наваградка паступаць у Беларускі дзяржаўны універсітэт. Ты, зморaны, прысеў на лавачцы ў прывакзальным сквэрыку, задрамаў на хвіліну і прахапіўся ўжо без цыратовага партфеля, у якім ляжаў атэстат сталасці, шклянaчка масла і некалькі рублёў, ашчаджаных тваёю мамаю — салдацкай удавою.

В. Ч. Дзякуй за віншаванне. Цяжка, але і радасна ўспамінаць тое лета. Выпушчаныя Лаўрэнціем Берыем з турмаў многія асуджаныя, сярод якіх нямала і злодзеяў, хуліганаў. Пэўна, нехта з іх і пакваліўся на мой партфель.

Але — галоўнае — радасна абнадзеіла беларушчына. Сакратар райкома партыі раптам загаварыў па-беларуску... Распачынаецца справаводства на роднай мове. І нашы юначыя сэрцы насустрач гэтаму — поўныя энтузіязму...

— Як ні кажы, а нам пашанцавала на настаўнікаў. Мяне, напрыклад, у педвучылішчы мове і літаратуры вучыў Мікалай Міхайлавіч Жук, родам са Случчыны, з яе літаратурнымі і змагарнымі традыцыямі, а таксама закаханы ў мастацкае слова Васіль Фёдаравіч Сакалоўскі, што вучыў некалі Паўлюка Труса і які, як аднаго разу згадваў Максім Лужанін, нават пацярпеў, заступіўшыся перад хуліганамі за свайго вучня. У зборніку Лукаша Калюгі мне ўсцешна было таксама ўбачыць прозвішча гэтага настаўніка.

А фізіку выкладаў настаўнік, які бачыў у Стоўбцах у чыноўнай канцылярыі Якуба Коласа: паэт якраз выйшаў з Мінскага астрога, падаўся вельмі зняверaным, расчараваным — не давалі працы.

Праўда, хапала і вельмі шавіністычна настроеных выкладчыкаў. Памятаю настаўніцу гісторыі СССР, жонку вайскоўца, якая не забараняла адказваць па-беларуску, але калі я адказваў, адзнакі проста не ставіла і назаўтра зноў мяне выклікала. Калі ж адказваў па-руску, ставіла "пяць".

— А мяне вучыў Сцяпан Александровіч. Ён выкладаў у Навагрaдскай СШ N 1 беларускую мову і літаратуру. Падтрымаў мае першыя літаратурныя спробы. Дзякуючы яму я ўпершыню пазнаёміўся з многімі рэдкімі заходнебеларускімі выданнямі, пачуў невядомыя імёны забароненых тады пісьменнікаў і вучоных.

— А памятаеш, як мы з табою ў тыя школьныя гады дабіраліся ў Наваельню, дзе ён працаваў, здаецца, у рускай вячэрняй школе... Не згледзелі, як да вечара прагаварылі пра літаратуру і потым 20 кіламетраў тупалі шашою ў Наваградак, узнёслыя, напоўненыя да краёчкаў беларушчынаю...

Сцяпан Александровіч выступаў тады яшчэ як рэцэнзент. Як мы былі ўражаны яго лімаўскім артыкулам "Пакручастыя сцежкі крытыка У. Карпава"!..

Райкомаўскае начальства выжыла яго з Наваградка. Мой старэйшы брат, які працаваў у баранавіцкай абласной газеце, казаў мне па сакрэце, што ў рэдакцыю з райкома партыі прыйшла папера, каб не друкавалі Сцяпана Александровіча: ён быў у фашысцкім палоне...

— Які кашмарны быў той час, нават успамінаць не хочацца... А пасля мне шчасціла на іншых настаўнікаў. У Інстытуце літаратуры імя Янкі Купалы, дзе я працую ўжо трыццаць гадоў у цудоўным творчым калектыве, асабліва цёпла і клапатліва да мяне ставіўся, па-бацькоўску дапамагаў і спрыяў светлай памяці Юльян Пшыркоў.

Шмат далі і асабістыя кантакты з выдатнымі вучонымі ленінградскай школы Д. Ліхачовым, І. Яроменым, Я. Лур'е. Апошнія былі і маімі навуковымі кіраўнікамі.

А якая вялікая школа для даследчыка-пачаткоўца — непасрэдная праца з пісьмовымі крыніцамі, даўнімі рукапісамі і рэдкімі старадрукамі, якім 400, 500 і болей гадоў, якія ствараліся ў часы, скажам, князя Вітаўта ці Францішка Скарыны.

Глыбокія духоўна-творчыя і плённыя прафесійна навуковыя інтарэсы на працягу амаль чвэрці стагоддзя лучылі мяне з Міколам Улашчыкам. Да гэтага чалавека, вучонага, патрыёта і пакутніка беларускай зямлі (яго тры разы садзілі ў сталінскія часы!) немагчыма было не цягнуцца. Ён быў у мяне апанентам на абароне дысертацыі і далучыў да падрыхтоўкі двухтомнага збору беларускіх летапісаў і хронік. Удзельнічаць у гэтай працы было хоць і цяжка, але і ганарова. Помню, у якіх незвычайна складаных умовах 1975 года рыхтаваў я для 35 тома Магілёўскую хроніку. Нават самому давялося перадрукоўваць на машынцы тэкст са старога, XVIII стагоддзя, рукапісу на польскай мове, які захоўваецца ў Санкт-Пецярбурзе.

— Такім чынам, ты фактычна ўпершыню ўвёў у навуковы ўжытак гэты унікальны помнік беларускага летапісання.

— Выходзіць, што так. Наогул, двухтомнае навуковае выданне нашай летапіснай спадчыны, ажыццёўленае дзякуючы тытанічнаму подзвігу М. Улашчыка, сталася сапраўднай падзеяй і яго значэнне цяжка пераацаніць.

— Але пагадзіся, яно ўсё ж цяжка даступна шырокаму чытачу. Добра было б яшчэ мець томік гэтых твораў у перакладзе на сучасную беларускую мову.

— Вось у мяне на стале якраз і ляжыць карэктура такой кнігі, што з ініцыятывы Уладзіміра Арлова рыхтуецца да выпуску ў выдавецтве "Мастацкая літаратура" ў серыі "Літаратурныя помнікі Беларусі". Усе самыя значныя летапісныя помнікі Беларусі знойдзе ў ёй цікаўны чытач: ад гістарычнага падання пра Рагнеду да Магілёўскай хронікі XVIII ст. Тут змешчаны таксама "Летапіс вялікіх князёў літоўскіх", "Хроніка Быхаўца", Баркулабаўскі летапіс і іншыя творы. Кніга будзе багата ілюстравана. Яна дапаможа зрабіць захапляючае падарожжа ў беларускую гісторыю, наблізіць да нас гераічны свет нашых продкаў.

Без гістарычнай памяці не можа быць нацыянальна свядомым народ. Вось чаму я і палічыў найперш узяцца за даследаванне такога некранутага, але вельмі важнага для нас матэрыялу. І першая мая манаграфія была — "Беларускія летапісы як помнікі літаратуры" (1969 год). А далей пайшло вывучэнне ўсёй нашай пісьмовай спадчыны ад часоў Рагнеды і аж да XVIII стагоддзя.

— Я як спомню, табе заўсёды даводзілася нешта з кніг, прац ратаваць, дарабляць за іншых, дапрацоўваць, бясконца рэдагаваць дый рэцэнзаваць чужыя працы.

— Ды ўжо ж. У 70-ыя гады, калі мае калегі Мікола Прашковіч і Вячаслаў Зайцаў за свае погляды былі пазбаўлены працы ў Акадэміі навук, мне давялося, каб выратаваць "Гісторыю беларускай дакастрычніцкай літаратуры" (на рускай мове), якая рыхтавалася да друку, тэрмінова дапісаць за іх асобныя раздзелы.

— За гэтую працу, як вядома, група навукоўцаў у 1980 годзе была ўзнагароджана Дзяржаўнай прэміяй БССР. Як жа ты — аўтар паловы раздзелаў саліднага тома і адзін з асноўных рэдактараў — быў выкраслены са спіса кандыдатаў у лаўрэаты? Прэміяй жа былі адзначаны і тыя, удзел якіх у працы абмежаваўся ўсяго 15 старонкамі, хоць я ані не стаўлю пад сумненне іх заслугі перад навукаю.

— Я з пункту гледжання афіцыйных улад таксама аказаўся ідэалагічна не зусім чыстым. Да гэтага добра прычыніўся і сумна вядомы Л. Абэцэдарскі. Ён надрукаваў у "ЛіМе" пераважна на мае раздзелы ў папярэдняй, 1968 года, акадэмічнай гісторыі беларускай літаратуры разгромную рэцэнзію, а ў 1975 годзе напісаў разгорнуты данос у ЦК партыі на рукапіс нарыса пра Ф. Скарыну, адным з аўтараў якога я быў. Гэтая кніга пасля з цяжкасцю ўсё ж выйшла ў Парыжы пад эгідай ЮНЕСКА ў перакладзе на французскую і англійскую мовы, але ў пагоршаным варыянце.

— Але ж справядлівасць урэшце перамагла: у 1994 годзе ты атрымаў Дзяржаўную прэмію Беларусі.

— Толькі ўжо за іншае, за ўдзел у стварэнні прац па скарыназнаўстве, якія з'явіліся як вынік рэспубліканскай Скарынаўскай праграмы.

— Дарэчы, ты, здаецца, быў і адным з кіраўнікоў гэтай праграмы?

— Так, давялося папрацаваць.

— Я з гонарам за цябе браў у рукі ў 1985 годзе падручнік па беларускай старажытнай літаратуры для ВНУ, падрыхтаваны з тваім удзелам. Успамінаў нашы студэнцкія гады: мы тады ўвогуле не мелі ніякага падобнага падручніка.

А твае старонкі ў такой аўтарытэтнай, шматтомнай маскоўскай "Гісторыі сусветнай літаратуры"...

Ды на добры том набярэцца артыкулаў, што ты напісаў для розных энцыклапедычных выданняў. Колькі іх у цябе?

— Не лічыў. Але ў адной "Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі" змясціў іх больш за сто.

— Не цураўся ты і рознай іншай, навукова-асветніцкай і грамадскай працы, напрыклад, музейнай.

— Я дапамагаў у стварэнні Музея беларускага кнігадрукарства ў Полацку і Наваградскага гістарычна-краязнаўчага, у выпрацоўцы навуковай канцэпцыі і тэматычнага плана экспазіцыі Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры ў Мінску, стварэнне якога лічу надзвычай важнай культурна-асветнай і глыбока патрыятычнай задачай.

— А быў яшчэ ўдзел у шматлікіх навуковых канферэнцыях, з'ездах, сімпозіумах.

Улічваючы яшчэ дадатковыя цяжкасці, звязаныя са спецыфікаю пошуку і даследавання даўніх літаратурных тэкстаў, разумею, што ў такіх умовах немагчыма выдаваць нагара манаграфію за манаграфіяй, але, калі не сакрэт, што ў цябе на падыходзе?..

— Хачу завяршыць яшчэ адну кнігу пра нашы летапісы, аснова якой збольшага была напісана дзесяць гадоў таму назад. Спрабую прасачыць раннія этапы станаўлення гістарычнай прозы ў Беларусі. Апрача таго, мне, здаецца, удалося разблытаць вельмі складаны вузел гісторыі ўсходнеславянскага летапісання XV стагоддзя, над якім многія вучоныя, пачынаючы ад акадэміка А. Шахматава, біліся на працягу ста гадоў. Але пра ўсё гэта лепш хай скажа мая кніга...

— Жадаю ўдачы! І яшчэ папрашу хоць колькі слоў пра... Ты ж яшчэ ўзначальваеш у сваім інстытуце аддзел...

— ...старажытнай і новай беларускай літаратуры. Таксама кірую аспірантамі. Раней у аддзеле працавала 10 чалавек, цяпер засталося 8, па адным на стагоддзе, бо мы даследуем і рыхтуем да выдання беларускую літаратурную спадчыну XI—XIX стагоддзя. А ўвогуле ў Інстытуце літаратуры за апошнія гады колькасць навукоўцаў зменшылася ўдвая. Тым не менш і невялікімі сіламі мы нямала робім. Варта пазнаёміцца ў даведніках са спісамі публікацый, скажам, Генадзя Кісялёва, Уладзіміра Мархеля, Язэпа Янушкевіча, якія працуюць у нашым аддзеле, каб пераканацца ў гэтым.

— А што ў найбліжэйшых планах аддзела?

— Збіраемся годна адгукнуцца на 200-годдзе з дня нараджэння Адама Міцкевіча, пачаць падрыхтоўку новай хрэстаматыі па старажытнай беларускай літаратуры і, галоўнае, асіліць працу над новай гісторыяй нашай літаратуры XI—XIX стагоддзя ў двух тамах. Хацелася б узняцца на больш высокую ступень у асвятленні шматвяковага працэсу развіцця нашай літаратуры, больш глыбока, поўна і аб'ектыўна раскрыць гісторыю асобных жанраў і творчую спадчыну шэрагу пісьменнікаў, каб і з фактычнага боку і канцэптуальна атрымалася сапраўды новая гісторыя.

— А як увогуле табе бачыцца наша пісьмовая спадчына з вышыні стагоддзяў як чалавеку асабліва дасведчанаму? Бо ў звычайнага чытача пра тую спадчыну ўяўленне вельмі цьмянае...

— Я пераканаўся ў глыбокай слушнасці сцвярджэння Я. Карскага, што рукапісная спадчына Беларусі даўняга часу не бяднейшая, чым руская, а старадрукаваная нават пераўзыходзіць апошнюю.

— А Карскага не абвінавaціш у беларускім сепаратызме. Чалавека з такімі поглядамі царскі ўрад не прызначыў бы рэктарам ды яшчэ Варшаўскага універсітэта...

— У часы свайго найвышэйшага росквіту, у эпоху першага Адраджэння, наша краіна паводле свайго культурна-гістарычнага развіцця першынствавала тады ва Усходняй Еўропе, а беларускі народ вылучыў еўрапейскага ўзроўню дзеячаў і пісьменнікаў і стварыў такія выдатныя помнікі культуры, літаратуры і мастацтва, якімі мы справядліва можам ганарыцца.

А выдатны рускі вучоны І. Галянішчаў-Кутузаў падкрэсліваў яшчэ і вялікую культурна-гістарычную місію Беларусі ва Усходняй Еўропе XVI—XVII стагоддзяў як "перадатчыцу заходнееўрапейскай літаратуры і адукаванасці Маскоўскай Русі".

— Поспехаў усім вам! А я, дарагі Чэсь, хачу часцей бачыць цябе ў нашых штотыднёвіках і штомесячніках — у выданнях, скіраваных да самага шырокага чытача. Памятаю і праз дзесяцігоддзі твой натхнёны артыкул у газеце пра Паўлюка Багрыма. Я чытаў яго як верш. Акрамя літаратуразнаўчай глыбіні, там было гарэнне паэта, алітэрацыйная повязь слоў, жывое перажыванне... Ты, памятаю, і пачынаў з вершаў. Для мяне ёсць вялікая розніца між літаратуразнаўцам-паэтам і чыста навукоўцам...

А як бліскуча напісаў ты, напрыклад, рэцэнзію на літаратуразнаўчы слоўнік аднаго дамарослага вучонага, ужо нябожчыка, глыбока разбіраючы адно за адным яго недасведчаныя тлумачэнні тэрмінаў. І назва тваёй рэцэнзіі як найлепш адпавядала яе зместу — "Памылкі па алфавіце"...

Але разумею найпершую, асноўную задачу. Вы, навукоўцы, павінны ўсё зрабіць, каб наша даўняя спадчына сталася кожнаму відавочнаю, каб кожны беларус ведаў гэта і ўжо ніколі не адчуваў сябе бесхацінцам у гісторыі, каб у яго жыў гонар за сваю Бацькаўшчыну, да чаго заклікаў вялікі Купала: "Пакінем спадчыну мы для патомкаў"..., атрымаўную ад продкаў і ўзбагачаную сёння.

РАЗ У КВАРТАЛ

вырашыла рэдакцыя часопіса "Першацвет" выпускаць кніжкі маладых аўтараў. А паколькі асобна выдаваць зборнікі дэбютантаў з-за фінансавых цяжкасцяў немагчыма, дык, як чытачы ведаюць, праблему першацветаўцы вырашылі такім чынам: на гэтую добрую справу адводзіць пэўную частку аднаго з нумароў. Чарговы, чэрвеньскі за сёлетні год — не выключэнне. У ім знайшлося месца кніжцы паэзіі Г. Ціханавай "Навобмацак". А паколькі паэтэса вучыцца ў Беларускім рэспубліканскім ліцэі мастацтва, дык і сама афарміла яго. Прадмову ж "Зазірніце ў вочы дажджу" напісала Г. Багданава. Яна, у прыватнасці, зазначае: "Ганна Ціханава — асоба новага, разняволенага, дэідэалагізаванага паэтычнага пакалення. Ужо ў першых сваіх вершах і паэмах яна кранае, асэнсоўвае вельмі глыбокія філасофскія праблемы, дакладна ўсведамляючы, што няма і не можа быць ісціны ў апошняй інстанцыі. І яшчэ яна жыве, дыхае не звыклай для беларускай паэзіі вясковай, а гарадской паэтыкай".

Прадстаўлены ў нумары і іншыя аўтары. Змешчаны апавяданні В. Канойкі "Вандроўка ў пустэльні", П. Развадоўскага "Чорны горад", аповесць С. Мандрыка "Нетрадыцыйная аналогія", вершы Я. Лайкова, А. Глушковай, З. Лемеш.

З апавяданнем "Касьба пры месяцы" ў "Гасцёўні" выступае М. Дубоўскі. В. Карамазаў прапануе дзённікавыя запісы "Ноч. Поўня. Кій падарожніка пагрукае..."

У раздзеле "Крытыка" У. Крупін ("Эзопавы жабяняты", пераклад з рус. Ю. Алесьнінай), разважае пра пастаноўку оперы М. Мусаргскага "Хаваншчына" ў Вялікім тэатры ў Маскве, Н. Грыб ("Наперадзе — невядомае") асэнсоўвае катэгорыю часу ў аповесці М. Стральцова "Адзін лапаць, адзін чунь", У. Гарачка ("Чую словы") рэцэнзуе зборнік паэзіі В. Слінко "Першы снег".

Л. Шчэрба гутарыць з кіраўніком гурта "Ліцвіны" У. Бярберавым — "Былі "Ліцвіны" і ёсць "Ліцвіны".

У "Жароўні" — вершы В. Пятроўскага і апавяданне В. Жыбуля "Шчупачышча".

ГАРАДОК УВАХОДЗІЦЬ У ТУРЫСЦКІ МАРШРУТ

Гарадок на Маладзечаншчыне — вёска з багатым гістарычным мінулым, цудоўны куток Бацькаўшчыны. На мясцовым матэрыяле тут створаны філіял Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры.

За паўтара года з дня яго заснавання тут пабывалі многія прыхільнікі беларускасці, а сярод іх народны паэт Беларусі Н. Гілевіч, народны пісьменнік Я. Брыль, народныя артысты М. Казінец і М. Дрынеўскі, а таксама прадстаўнікі краін блізкага і далёкага замежжа, паколькі Гарадок уваходзіць у турысцкі маршрут. Частыя наведвальнікі музея — вучні мясцовай школы і раёна, дзеці з аздараўленчых лагераў "Алімпія", "Алеся" і іншых, што размешчаны непадалёку.

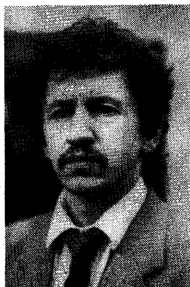
М. ВЫДРЫЦКІ

КАПІЛЕВІЧ І ЯГО ...КАПІЕЎКА

Ільля Капіевіч, ці Капіеўскі, увайшоў у гісторыю як асветнік, перакладчык, кнігавыдавец, паэт. Нарадзіўся ён 345 гадоў назад. А дзе канкрэтна — навукоўцы спрачаюцца пасёння шні дзень. Наконт жа здзейсненага гэтым чалавекам сумненняў няма — далёка не кожнаму падобнае па сіле. І. Капіевіч у 1700 годзе заснаваў у Амстэрдаме ўласную друкарню, апошнія ж гады (памёр у 1714 годзе) працаваў у Маскве ў Пасольскім прыказе. З 1699 па 1706 год склаў і выдаў каля 20 кніг. Акрамя таго, стварыў зорную карту неба, удзельнічаў у падрыхтоўцы рэформы рускага пісьма, што праводзілася пад кіраўніцтвам Пятра I, распрацоўваў узоры новых шрыфтоў. Мы сёння, па сутнасці, і карыстаемся імі, хоць з цягам часу і адбыліся іх некаторыя ўдасканаленні. Тым не менш "капіеўка" вытрымала выпрабаванне часам.

Паэзія

Алесь ЖЫГУНОЎ

"БЕЗ ЦЯБЕ ЗГАСАЮ Я Ў ЖУРБЕ"

●

**У цішыні суніц і векшаў,
Сярод радні сваёй лясной
Я зноў вяртаюся да вершаў,
Я акунаюся ў спакой,**

**Дзе кветка — лепшая сяброўка,
А па далоні — па душы —
Імчыцца божая кароўка,
Як інамарка па шашы.**

**Я ўжо забыў, што недзе хтосьці
Зласлівай помсціцца журбой.
Я да цябе прыйшоў у госці
І за хвіліну стаў сабой.**

**І ўжо цудоўна разумею,
Што тут жыве душа сама.
У храме радасці нямею:
І словы ёсць. І слоў няма.**

●

**Паланёная музыкай, спевамі,
Захаваўшы сваё пачуццё,
Размаўляе любімая з дрэвамі —
Пра мяне, пра сябе, пра жыццё.**

**З вабнай краскай, нібыта са свечкаю,
Па зялёнай сцяжыне ідзе.
Размаўляе любімая з рэчкаю,
Ціха словы плывуць па вадзе.**

**І я думаю: Божа мой, божачкі,
Хіба свет ачарсцвеў без надзей,
Ну чаму павялі яе ножачкі
Ад людзей, ад людзей, ад людзей?**

**Каб пад кронамі, можа, вячыстымі
Акрыяць у прасветлай глушы.
Ці душа яе чыстая-чыстая
Не сустрэла радніўткай душы?**

●

**Сабе жадаю — будзь здароў!
Ці то світанне, ці змяркание,
Кармлю сабою камароў
І ў тым знаходжу апраўданне**

**Свайго быцця, свайго жыцця.
Як Рабінзон, я адзінокі,
Забыты нацыяй, хаця
Са мною вецер і аблокі.**

**І я для іх высокі чын,
І лось мне раніцу пратрубіць.
А недзе лепшая з жанчын
У сне імя маё галубіць.**

**Слязінка вусны ёй пячэ.
І трэба ж гэтак закахацца?
А я падумаю яшчэ:
Вяртацца мне ці не вяртацца.**

**Ды ўжо святлее небасхіл
І снегам таюць аблачыны.
І я іду з апошніх сіл,
Як да крыніцы — да жанчыны.**

●

**Не вер, што мяне не стане.
Буду заўсёды я жыць
У кроплі, расе, тумане,
У восені, што імжыць.**

**Не вер ты, што, я не буду
У хаце, у цені хвой.
Хіба ж я калі забуду
Заплаканы воблік твой?**

**Ты горыч мая і слава.
Душою душу крану.
Я проста не маю права
Пакінуць цябе адну.**

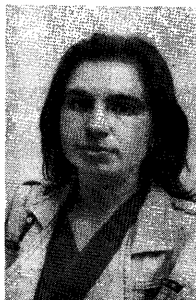
●

**Без цябе мне холадна і горка,
Без цябе згасаю я ў журбе.
Дзень звычайны скоціцца з пагорка,
Дзень, які пражыў я без цябе.**

**За маёю постаццю ярыстай
Столькі невымоўнае тугі.
Я хачу сустрэчы — чыстай-чыстай,
Каб наўкола зоркі і снягі.**

**Я хачу спатканняў у прасторы,
Дзе няма нікога, толькі Бог
Несуцешны, ласкавы, каторы
Мне з табой сустрэцца дапамог.**

Святлана ЯВАР

"АЛЕ ЖЫЦЦЁ ПЕРАМАГАЕ..."

НА МОГІЛКАХ

**Жанчына ў чорным
кожны ранак носіць
ахапкі жоўтых кветак
на магілу.**

**Як быццам гэтым
прабачэння просіць:
нябожчыка ніколі
не любіла.**

**І таленту зайздросціла
не ў меру,
і напаіць старалася
гаркотай.**

**Тупой махлярцы
некаханы верыў,
спатканні сплочваў
д'ябальскай маркотай.**

**Урэшце прадказанае
збылося,
разбіўся вольны птах
у шпаркім лёце.**

**Падрубленыя бессардэчна
крылы
бяссільна тарганулся,
застылі...**

**Дык не дае,
не хоча даць спакою
паэтавай душы
жанчына ў чорным.**

**Як жорсткасці,
шалёнай злосці сімвал,
ляжаць-жаўцеюць кветкі
на магіле.**

**Ганьбуючы паэтавыя косці,
букеты непатрэбныя
усё носіць...**

**Няхутка, мабыць, смерць
гэтэру скосіць.**

ДЗЯЦІНСТВА

**Збіралі ўночы з бацькам светлякоў.
Пакорлівыя мяккія стварэнні
паўзлі ў дзівакаватым утрапенні,
абкружаныя роем сябрукоў.**

**Святлом зеленаватым разганялі
начную цемру, ды маглі згасаць:
не зносілі, калі іх прымушалі,
супроць жадання, твары асвятляць.**

**Няволю, здзек жывое непрымала.
Прыгожае і гвалт не сумясціць.
Але дагэтуль успамін кранае —
няўлоўнае хацелі мы злавіць.**

**З памерлым бацькам у паўднёвым садзе
збіраем у хусцінку светлякоў,
насуперак жыццёвай
простай праўдзе, —
вакол прастор-міраж, краіна сноў.**

БЕЛАРУСКАЕ ПОЛЕ

**Малюнак беларускі. Уміг
пачуцці неадольнай сілы,
красою сціплаю, збудзілі
у жытнім полі васількі:**

**любові жыццятворнай да Радзімы,
прыязнасці да тых,
хто служыць ёй...**

**Не васількамі зарасло, — хлусней
у Беларусі поле за хвіліну.**

●

**Парк, дзе каменне заімшэла
ад непрыглядней чарнаты,
хаваў... куток цяпер знямелай,
раней жывое, любаты.**

**Старое дрэва падгніло,
пад ім пяшчотам быў прытулак —
час зніштчыў, гадаўё звяло.
Заўсёды цёмна тут, няўтульна...**

**І, поўны сырасці слізкое,
каханню парк — магільны склеп.
Як не для радасці людское
стварайся — для звяр'я патрэб.**

**Але жыццё перамагае
таму, што смерці не прымае.**

ЧАКАННЕ

**Водзяць зоркі карагоды.
Фіялетавай сінечай,
што спрадвеку надыходзіць,
палымнее майскі вечар.**

**Сцелецца трава пад ветрам,
прахалодай вее неба,
водсвет хмарак — жоўта-медны...
Знедкуль пахне свежым хлебам.**

**Неспакойнае чаканне
ці дажджу, ці бліскавіцы...
Навальніца да світання
мусіць, бачна ўжо, адбыцца.**

**Плешча рэчка цёмнай хваляй.
Адчуваю: запануе
непагадзь надоўга. З жалем
вечар цхі намалюю.**

ПАДАРУНАК СЯБРУ

**Дазволь звязаць, як павуцінку, лёгкі
танюткі шалік шыю саграваць.
Нагадваючы белыя аблокі,
рук дотык стане ён напамінаць.**

**Карункамі любові абвівае,
ахоўвае ў нягодах, зберагае,
пагібель адхіляе ва ўраган
хай самаробны просты талісман.**

НЕПАДЗЕЛЬНАСЦЬ

**Прываражыць, аказваецца, грэх.
Без варажбы ўзаемна пакахалі.
Чараўнікі нас злыя разлучалі,
ды суцяшэннем чуўся Божы смех.**

**Пасля выпрабаванняў я мацней
хачу штодня глядзець у шэры вочы.
Прызыўны крык адносіць ветравей
удалеч — о, з дарог маіх не збочыш!**

**Было складана ад хваробы ўстаць,
вясёлай з сумнае перавярнуцца,
нанова думаць пра цябе пачаць,
узброіцца, каб выйграць бой пачуццяў.**

**Адбіць мужчыну, як святыню-храм?
Саперніцы здабычу не аддам.**

Проза

Марыя ВАЙЦЯШОНАК

АСЕННІЯ ПТАХІ

АПАВЯДАННЕ

ЯНА ВЫХОДЗІЛА з пад'езда, сумкі ў абедзвюх руках — звялым скрыллем да самай зямлі. Ідзе ўкрадаючыся, бы з чужога дома, стала, азіраецца — ці бачыў яе хто. Прыгнуўшыся, ступіла ў цемру, як пад абложанае неба.

— Ніна! — заву, ідучы дадому, куды гэта стары чалавек пайшоў ўнаначкі.

Добра ведаю, яна пачула, пэўна, спынілася, зусім жа блізка. Але не азвалася. Стаіць, пэўна, смяецца з мяне недзе на мяжы святла і цемры. І як заўсёды ў спрэчках скажа аднымі вуснамі, запэўніваючы: "Маўчы, маўчы, ты жызні не ведаеш..."

Позні вечар насупіўся, непрылюдна мільгне зрэнкай адзіная лямпачка. Сквер, куды пайшла Ніна, не асветлены, як той лес, цёмным гушчаром адразу за нашым домам. Недзе побач, а, можа, якраз і на гэтым самым месцы, горад калісьці пахаваў хутар Мядзвежына, паклаўшы яму пад голаў вехаць цыкоры. Улетку цыкора ўзыходзіць, падымаецца высока, але мала хто ведае ейную назву... Блакітныя зіхатлівыя кветкі сярод цёмнай травы — невядомым, блізкім сузор'ем. Першы снег увосень, абы да яго дакранулася сонца — толькі трэба лучыць, заспець — на імгненне запахне вялымі кветкамі. Тут, кажуць, быў вялікі белы сад. Калі палягуць снягі, такія вузкія сцежкі ад дому да дому, хоць ты вітайся з незнаёмым чалавекам, цесна размінаючыся, як не абхапіўшы адзін аднаго рукамі, каб не паваліцца.

Позна ўвечары гэтым чорным часам ідзеш насустрач незнаёмцу сцяўшыся, як на мядзведзя.

Яшчэ раз удалося схавацца ад людзей. Усё ж меней будуць ведаць, што яна гандлюе на вакзале гарэлкай, цыгарэтамі. Уся ў цёмным, ужо яна плячо ў пляча з ноччу, нічога не баіцца, усё роўна, калі што якое, то і рукой не адпіхнеш — рукі занятыя. Ужо яна адной парой з тымі, хто пакідае, як пацук, падвалы, цёплыя вуглы кацельні, ідзе "на паляванне". А варта стаць побач з бабамі на вакзале, абавязкова каторая адціснеяе з бойкага месца, як не прызнае ад учарашняга. Усё яна тут ім навенькая быццам. Можа, таму, што так пужліва азіралася, калі хто пераціягне мацюком, драбніўся позірк на мелкія шкельцы. Яшчэ ніжэй насоўвала хустку на лоб і паліто апранала пушчэйшае. Ёй цяпер і бутэльку пустую могуць адцаць, спагадаючы. Але ж і міліцыя забірае без следства, раз бабка на вакзале. Круціш галавой, як пеленгатарам, каб не папасціся, каб паспець уцячы за вугол. Апранулася неяк чысцей, вусны намалявала, да такой, вядома, маёр міліцыі не падыдзе, не западозрыць. Але ж і п'яніца не спыніцца. Вось і згадай, што лепей. Спасцігалася хітрая навука малога бізнесу. Што, хіба вунь тая, на вугле, Мышкай завуць, худзізна, уся цыгарэтамі абверчана, а не пазнаеш — нарадзілася і адразу ў торг?! Тая дзе мацюкамі, дзе на каленьках перад міліцыянерам, каб не забраў, кожнага дагоніць на вакзале, прымусіць купіць. Выручку мае зайздросную, Ніне такое і не сніцца.

Ледзь-ледзь затрымлівалася над бяздоннем вакзальнага гвалту. "Тамара, — сказала неяк сяброўцы, — давай крыжыкі надзенем на шыю, інакш — прападзём..." Гудок цягніка глушыў галасы. Яна разам з ад'язджаючымі бегла па пероне, спадзеючыся добра ўтаргаваць. На нейкі момант выдавалася, што гэта якраз ейны вагон. Здаецца, усё б кінула, села б і паехала адсюль у сваю вёску, да пляменніцы. Вось толькі шкада, што новую газавую пліту яшчэ не атрымала, абяцалі памяняць. Штодзённыя клопаты мелі вялікую сілу, каторы ўжо раз замінялі на дарозе, затрымлівалі. І вазоны на вокнах пасохнуць. Слаба і цвітуць, яна пачапляла на іх чырвоныя ліхтарыкі сухога фізаліса. Калі ў доме адныя сквары, у ім пасяляецца нячыстая сіла. Чула па радыё. Нават умывальнік ніхто не можа адрамантаваць, слініцца вада і слініцца, маўляў, не кватэра, а неспрыяльная зона... Адышоў цягнік, разышліся людзі. На пустым пероне па свежаму павольна ішла нейкая старая, кіем падымала, пераварочвала скамечаную паперу, шматкі імпартных упаковак. І другая за ёй — асеннія людзі, як птушкі па полі ўслед за вірлючым жыццём.

— Ого-го-го! — калоціцца Ніна ад радасці, смяецца, сустрэўшыся ў калідоры. — Я нашла харошую хустку на вакзале!

Глядзі, дзівіся, і людзі ішлі ўперадзе, і не заўважылі! Такая неспадзяванка! Яна заўсёды нешта знаходзіць. Мы разам з ёй не думаем аб тым, хто згубіў, панёс страту. Можа, каму і невядома гэтае дзіцячае пачуццё: заціснуты босай нагой толькі што ўпушчаны некім рубель у краме. Тым больш, калі ты ад нараджэння ясі, сілкуешся не са стала, як людзі, а з зямлі. І цяпер яшчэ поўнае валлё каменьчыкаў, жвіру ад той пары. Тая радасць заўсёднай перашкодай паміж табой і людзьмі, якія маюць што згубіць, зблоціць ці проста выкінуць.

У доме асцярагаліся Нінінай шчырасці. Перахопіць каго ў калідоры і трымае з паўгадзіны. Той ужо просіць змілавацца, каб карацей гаварыла, маўляў, спяшаецца.

— Не магу табе карацей! Ну во такі хлеба кавалачак ці так чаго, — паказвае на дзвярах, быццам адразаючы пальцам, — а гэта ж разгавор, як адрэжаш?

— Во, здумала, што мяса ейнае з балкона ўкралі! А там балкон — толькі кату перайсці! — злавіла яшчэ гарачую плётку адной старой суседкі на другую, кінула аб зямлю, і больш няма чаго гаварыць. Вось табе некаму і злосніца!

Спяшаліся абысці, калі яна, стоячы ў калідоры, жалілася ўсім па парадку на свайго Андрука: зноў, маўляў, падлай абазваў:

— Я трыц-цаць гадоў гэта чую!

Слёзы раптоўныя, з сухіх вачэй, быццам гэта ўпершыню чутае — першым дажджом пасля спёкі на сухую дарогу, людзям пад ногі. Рукі да твару, уся сцінецца, плача ціхенька, па-сіроцку, бы дзіця ў кутку ў чужым доме. Нехта з маладых суседак раіць ёй зрабіць завіўку, падмодзіцца, маўляў, можа б, мужчына палепшаў да яе.

— Аніколі! Ён не бабнік! — злуецца Ніна. — Мая завіўка гэта тое, што я яму смачна ежу строю! — і бярэцца тачыць нож аб прыступку лесвіцы.

Не памятае, каб яна калі была свайму Андруку за жонку. О, мужчына пад чаркай! Дзікім хмелем завіваюцца ягоныя кучары. Які ён вольны і вясёлы, як блізка, увесь час наўмя, ягоныя моцныя жаданні. Хмелевай лазой выцінаецца побач... Такога Ніна не зведала. Андрук чайнік з кіпенем на пліце забудзецца выключыць, спаліць дашчэнту, затое ўспомніць ёй п'яны найдрабнейшую нікчымніцу, абы каб толькі пасварыцца. Цела ейнае асядала пустой, халоднай мураванкай, адны блакітныя вочы блішчэлі нясцерпна чыста, ніколі не хаваліся за аканіцамі, бы сонца навылёт ад ускоду да захаду. Пустазеллем цвіла навокал ясная цыкора, ёй таксама невыносны цень...

Не злучана яна з Андруком, не ейная гэта палавіна, да крыку даходзіць, гвалтуе ў калідоры, аж на вуліцы. Ідуць людзі, азіраюцца, стыдаючыся. А яна ўсё новыя і новыя доказы супраць яго, быццам ён злодзеем праз вакно залез у ейнае жыццё. Ратуйце, лавіце яго! Не прызнае гэтыя сцены, гэтыя дзверы, скрозь праходзіць ейнае асабістае, жаночае. А калі ў вас і ціха, нічога не чуваць, то гэта вы проста стаіліся са сваёй нядоляй. "І ты няшчасная..." — скажа суседцы, знянацку, спачуваючы не ёй, а сабе: тая потым далёка будзе яе абыходзіць, баючыся адназначнасці. Чалавек звычайна падумае так аб сабе толькі ў горкую гадзіну, у гадзіну адчаю. А не штодня.

— Чулі? Чыталі? Паліцыянт забіў учора дзяўчынку з аўчаркай! — пераймае.

Навошта, Ніна, з самай раніцы? Век у брыдоце, скажа, колькі жыве. Ёй лягчэй, калі і другія ў горы, у няшчасці. Ёй тады, маўляў, свайго жыцця не так шкада, калі разам з усімі. Як у вайну ўсё роўна.

Шчаслівых яна не бачыла.

Хоць ты запытайся: ці заўважаў хто з суседзяў, што ходзяць каля ейнай кватэры надзвя лёгка, не адчуваючы адчужанасці? Быццам увесь час адчынены ейныя вокны, дзверы, у пакоях, як заўсёды, чыста, і толькі скразняк гойдае фіранкі, як у той песні. Выкрычыцца, выплачыцца, справіць абедню па ўсіх, хто курчыцца ў адзіноце. І мы, сустрэўшыся напроці, лягчэй загаворваем адзін да аднаго. Не аб сабе, вядома, — аб Ніне, зноў, маўляў, напіўся ейны. Але ж хоць гаворым, хоць вітаемся. Іншы раз выдаецца, што яна ўвесь час на парозе. Здалёк пачуўшы Ніну, ужо ў калідоры скідаеш з сябе чужую бярму. Як бывае, калі ідзеш з аўтобуса да сваёй вёскі. За ліпамі ў лагу заплача кнігаўка. Адразу падумаецца: вось ты і дома.

Сумная птушка пры тваёй дарозе.

Але няма ёй куды зайсціся, перасядзець, пакуль Андрук заціхне, абасне. Тады яна ўзяла ў рукі сумачку, паклала бутэльку гарэлкі, — і на вакзал. І ўжо ёй быццам прычына, і работа, і капейка. Абы сысці. Цяпер яна сама хавалася ад людзей, набыла тое, што лічыла найбрыдчэй за ўсё на свеце. "Маўчы! Маўчы!" — скажа, пужаючыся самой сябе, варта толькі запытальна паглядзець ёй у вочы.

Вернецца звычайна апоўначы, у доме ціха — якая пара, адны павукі начным страхам кратаюцца на дне ванны, спусціўшыся па ваду.

Піў мужык заўсёды, але цяпер не хапала ейнай пенсіі на закусь, на ежу. Праўда, п'яны быццам менеі есць і што толькі трапіцца на вочы, і бульбай у мундзірах не пагрэбуе. Абляціць Ніна ўсе крамы, каб выгадаць капейку. На дварэ бура, завея, Ніна ідзе дамоў вясёлая, коцяцца слёзы па твары ад марозу. О! У непагадзь, маўляў, людзей на кірмашы меней, можна дзешавей купіць тое-сёе. І дзеля самой сябе стараецца. Не, яна апошняе не з'есць, лепей хай прападзе, сапсуецца і выкіне, але каб было, каб у людзей не прасіць. "Калі халадзільнік няпоўны, тады ў мяне во тутака пачынае балець, — паказвае на галаву, на самое цемя. — Я ў вайну так галадавала, уся спухшы была, пальцам не пакранеш, — скура на мне лопалася..." Глядзіць на маладых суседак вачыма бежанкі, якая ўвесь свой век у дарозе, уцякаючы ад ваеннага голаду. Гэтак любіла штодня, каб бутэрброд: масла, сыр і соллю пасыпаць, каб солька ў роце чулася — так ёй смачна. Ад вайны цярпець не можа ні крапівы, ні лебяды, ні бурака. Цяперашнім часам не да выгодаў. Але ж нехта во смажыць катлеты, пэўна, з дарагога любовага мяса. Так смачна пахне! Высока падымае грудзі, убіраючы паветра, слабка смяецца, бы не ў калідоры, а пад квітнеючым бэзам стоячы. Спахопіцца і пабегла здаваць то слоікі, то бутэлькі. У мужа знойдзе пад ложкам пустую, усцешыцца, бы на вуліцы ёй пашэнціла, і спужаецца сваёй радасці. Абы не спыніцца, дзень пусты, калі няма набытай капейкі. Таксяк рухае жыццё, усё бліжэй ссоўвае яго да краю. Ёй жа, як яна кажа, і пахавацца самой трэба, дзяцей не нажылі, яна ж адна, і на гэты выпадак нешта ўжо запасіцца. А хавацца хоць пад гармонік, але каб чутно было — чалавек хоць і не спыніцца, але азірнецца на яе, ідучы па сваіх справах.

Забывалася на крыжак нацельны.

Здавалася, нічога не было на свеце, што магло змяніць накірунак ейных пошукаў здабытку, няхай сабе і проста на дарозе, за людзьмі ідучы, ейных думак, як дзешавей пражыць. Праўда, неяк узялася чытаць Біблію, пэўна, вакзал змусіў пайсці да Бога, шукаць уцеху. І вярнулася на паўдарозе. Чытала, чытала, а там усё кругамі: і зноў аб тым самым, і зноў новы круг, аніякага сэнсу. Быццам пісаў, дзівілася, малапісьменны чалавек. Ці, можа, яшчэ горш — па п'янцы?! Але ж даўней быццам і п'яніц не было, спахоплівалася разважаючы. Дык жа можна было да гэтай пары ўжо і папраўвіць, пераліпсаць, колькі ж, маўляў, часу прайшло! Гэтаксама, калі перадаюць па радыё сімфанічную музыку. Жах! У яе даўленне падымаецца, у галаве шуміць. Сімфонію ідуць слухаць у тэатр, лічыць упэўнена, хто спаць хоча, як на гіпноз. Сама бачыла па тэлевізары: сядзяць, вочы заплюснуўшы. І Біблія, і музыка — казкі. Яна ж разумее толькі канкрэтна тое, што бачыць на свае вочы: дзверы дык дзверы, талерка дык талерка. Жыццё жорсткае, грубае, не любіць выдумляць таго, чаго няма.

Пэўна, вера ў Бога не можа існаваць без веры ў чалавека...

Бясстрашна вырашала жыць толькі ў сваім маленькім свеце рэальных рэчаў, сваран. Маўляў, яна не двурушная: ёй калі маліцца дык маліцца, калі мацюкацца дык мацюкацца. Старой цыганкай хавалася ў цемры начэй. Так і мроіцца ейны асцярожны крок, быццам і не па зямлі — па багне: прапасці, трапіць у міліцыю, забіцца, але каб толькі не папасціся на вочы суседзяў. "Змарылася я,.. як змарылася..." — пажаліцца. І ніхто не паверыць, не ведаючы ейных начных ходак.

Чаму ж не, раней пенсіі хапала на пражыццё. Думалася сціпла, а пра што — як яшчэ можа думаць, уяўляць сабе адпачынак (так Ніна сама кажа) ішак, які ўсё жыццё на заводзе, на канвееры, ударніца? За грыбамі будзе ездзіць, у кіно хадзіць, гэтаксама, як недзе людзі жывуць. Начную кашулю хацелася пашыць сабе прыгожую. Корпалася б, сядзела, жыла. Яна так змарылася. Шкада, не вучылася пруткамі рабіць, маладая была поўная, баялася сядзець доўга на адным месцы. Думалася сціпла, але і гэта не збылося. Жыве цяпер чалавек недавяркам. І раптам самымі маразамі сузор'е Цыкоры зазіхацела ў небе, колькі хадзіла ноччу, а першы раз бачыла — якраз над былым Мядзвежыным хутарам.

— Ці верыш, пра што гавораць знакі задыяка? На гэтым тыдні мне варажылася на перамену работы. І спраўдзілася — я семкамі цяпер таргую... Трэба ж жыць...

Не хавае балючых вачэй, гэта, маўляў, ужо быццам "сваё дзела". Закупіць зерне, перабраць, памыць, папражыць з алеем — уга! колькі трудоў, — няма ганьбы, калі яно трудавое. Праўда, міліцыя ганяе. І вось жа нядоля: усе людныя месцы ўжо пазайманыя. "Я інвалідка, і жыву ў гэтым доме, тутака торгу на аднаго чалавека!" — злуецца старая з кіем. Тады Ніна стала пільнаваца: калі тая выходзіць раніцай, яна ўжо ідзе з семкамі вечарам. Побач зусім малады мужчына з паламанымі пашчэнкамі, прадае крадзеную з калгасных буртоў бульбу. Яшчэ адзін алкаголік — тэлефонны апарат збывае за бутэльку. Ага, ужо ўчастковы прыйшоў, дапытваецца, дзе той браў тавар, пэўна, кватэру абрабаваў. Ая-я-яй, што робіцца! Яна стаіць, збірае людское гора, дакладае да свайго і яно робіцца ўсё меншым, з мышку, што ўчора злавіла ў кішэні. Стаіць на марозе, на ветры, лузкае семкі — і есці меней хочацца. Галубы садзяцца зусім блізка. Тады яна высока ўзмахвае рукамі, распінаючыся пудзілам, страшыць — не крычаць жа на вуліцы.

Купіце шклянку семак — ёй будзе весялей. Высыпце галубам, калі не любіце лузгаць. Я сама дрэнна разбіраюся гэтай халоднай парой, не адрозніваю: дзе старыя жанчыны, дзе летуценныя птушкі...

СТАЛА ПАМЯЦІ НАШАЙ БОЛЬШ

У той дзень больш людзей сабралася ля будынка абласной бібліятэкі, чым звычайна ў яе сценах: тут адбылося адкрыццё помніка паэтэсе Еўдакіі Лось. Было тое ў дзень свята горада Віцебска на V Міжнародным фестывалі мастацтваў "Славянский базар-96".

Пасля невялікага вершаванага спектакля на словы паэтэсы ў выкананні артыстаў драмтэатра імя Я. Коласа і прамовы намесніка старшыні гарвыканкама А. Русецкага ён і старшыня гарадскога Савета дэпутатаў Л. Аленская адкрылі помнік.

І паўстаў перад прысутнымі прыгожа-задуменны, узнёсла-зямны твар жанчыны, якая словам паэтычным і канкрэтнай справай служыла свайму народу. Сведчанне-прызнанне таму словы з яе верша на пастаменце: "Я з табой, несмяротны народзе!.."

Надалей літаратурны рэй вёў паэт, сакратар абласнога аддзялення Саюза беларускіх пісьменнікаў Алег Салтук. Ён сказаў:

— Некалі я прысвяціў памяці сваёй зямлячкі верш, які заканчваўся так:

...А голас ёсць і ў цішыні,
І размаўляць умеюць кветкі.
Ды як падслухаць, разгадаць
І голас той, і гукі гэты?..
Ляцяць у вырай і ляцяць,
Каб не вярнуцца больш, паэты.

Наіўна і шчыра памыляўся я тады, калі пісаў журботныя радкі на адыход паэткі, бо творцы вяртаюцца на радзіму і пасля смерці сваімі творамі, назвамі вуліц, школ, бібліятэк. Яны вяртаюцца ў нашу памяць, якой сёння стала ў нас больш, у помніках, мемарыяльных дошках, музеях. Калі яны сапраўды творцы з вялікай літары, выказнікі дум і пачуццяў свайго народа.

А такімі былі і ёсць Міхась Лынькоў

з помнікам яму ў Крынках і бібліятэкай яго імя ў Віцебску, Пімен Панчанка з бібліятэкай яго імя ў Бягомлі, Пятрусь Броўка з помнікам яму ў нашым горадзе, калгасам яго імя на Ушаччыне і вуліцамі ў Віцебску і Полацку, Уладзімір Караткевіч з ягоным музеем у Оршы і школай і помнікам яму ў абласным цэнтры...

Данінай людской павагі і ўдзячнасці не абдзелена і Еўдакія Лось: ва Ушачах яе імя носіць дзіцячая бібліятэка, вуліца і бібліятэка ў Віцебску. І вось яшчэ адно сведчанне людской павагі да сваіх вядомых пісьменнікаў: адкрыццё цудоўнага помніка ў цудоўным месцы паэтэсе Еўдакіі Якаўлеўне Лось. Яна часта бывала ў гэтых мясцінах. Яна любіла і сваю маленькую вёсачку Старыну на Ушаччыне і шматлюдны Віцебск. Пранікнёна і ўхвальна яна сказала пра яго:

У Віцебску — усе сваё:
І хто куе, і хто малюе...
І песня, што зямляк пяе,
Мацней за іншыя хвалюе.

Выступілі на адкрыцці сёстры Еўдакіі Лось Марыя Якаўлеўна Ярашэвіч і Марыя Якаўлеўна Клімовіч. Яны выказалі глыбокую павагу і ўдзячнасць гарадскому кіраўніцтву, стваральнікам помніка іх сястры скульптару Валерыю Магучаму, архітэктарам Валерыю Рыбакову і Ігару Лапунову, абласному аддзяленню СБП.

Словы любові да зямлячкі сказалі віцебскія літаратары Яўгенія Мальчэўская, Давід Сімановіч, Барыс Беляжэнка, Франц Сіўко, Анатоль Канапелька, госць з Мінска Уладзімір Някляеў, Станіслаў Валодзька з Латвіі.

Паболела нашай памяці і прыцягальных мясцін нашага горада.

А. ДУБРОВІН

На здымку: першыя кветкі да помніка.
Фота Г. ЖУКАВА

Тэлебачанне

"ТОЛЬКІ ЗАКОН МОГ БЫ НАМ ДАПАМАГЧЫ"

Асоба Уладзіміра КУПРЫЕНКІ, намесніка старшыні Нацыянальнай дзяржтэлерадыёкампаніі, вабіць сваёй безумоўнай прафесійнасцю. Ён ведае тэлеструктуры з вышыняў дыспетчара і рэдактара, сцэнарыста і адказнага сакратара дырэкцыі праграм, дырэктара праграм і нават... сакратара парткама. Ён не можа сцвярджаць, што сёння існуе нейкая пэўная і добра прадуманая мадэль беларускага нацыянальнага тэлебачання. Ён кажа, што сёння наш час каля экранаў арганізуецца паводле правілаў або прапаноў, якія не нам належаць. Ён паўтарае, што роднае БТ працуе ў рамках аднаго канала, націскаючы на слова "аднаго". А ўсе хочуць, каб на гэтым канале было ўсё. Футбол, балет, анімацыя, добрае мастацкае кіно і мастацкае дакументальнае кіно, забаўляльныя праграмы, інфармацыя... Сітуацыя, надта выгодная для тэлебачання і надта заганная для грамадства.

— Я магу паўтарыць з усёй адказнасцю, — Уладзімір Пятровіч перапыняе настойлівыя тэлефонныя званкі, — сітуацыя, надта выгодная для тэлебачання і надта заганная для грамадства. Уявіце, што дзесьці ў раёне засталася адна ламачына-кінаперасоўка. Тэлебачанне, сама менш, мусіць замяніць раёну кіназалу. Не ў раёне ўжо, у рэспубліцы мусім спраўджваць усё, што мусіць спраўджваць прыстойнае тэлебачанне: інфармаваць, выхоўваць, забаўляць... Мадэль, новую мадэль БТ можна выпрацаваць, калі пэўна й дакладна ведаеш, што туды можна закласці. Скажам, інфармуе гледачоў АТН. Ёсць і дзяцячая, і маладзёжная, і музычная інфармацыя: кожная ў сваёй галіне. (Ёсць, зрэшты, падзея, яна мусіць быць на нашым экране.) Ёсць "Сябры", "Песняры", "Шчаслівы выпадак" і ўсе, каго назваць бракуе месца. Свае. На гастралёрах доўга не працягнеш. Калектываў ды тэатраў у Беларусі зусім не процьма. Тэлебачанне ніхто з іх, натуральна, не мае на ўвазе, рыхтуючы імпрэзу, і праз тое не заўжды мае рацыю. Здаецца, больш за чатырыста чалавек налічвае Саюз беларускіх пісьменнікаў; няшмат хто з іх піша і для нас. Вось тыя рэальныя людзі, з якімі можна працаваць. Гэтая пэўнасць, якую мы бралі пад увагу, ствараючы або ўтвараючы тое, што сёння называецца БТ. Каля трыццаці працэнтаў нашых праграм глядзяць пастаянна; ні восьмы канал, ні кабельнае тэлебачанне не вырабляюць дастаткова ўласных адметных праграм. Мы плацім Расіі за рэтрансляцыю, і я прапаную вам узяць яшчэ адно інтэрв'ю ў намесніка старшыні па эканоміцы (што колькі каштуе і ў якой паслядоўнасці купляецца). Дзяржава нашаму нацыянальнаму каналу фінансуе роўна пяць гадзін уласнае вытворчасці. Штодня — пяць гадзін. Вяшчаем? Шаснаццаць.

— Існуюць незалежныя тэлекампаніі. Прынамсі, на "ФІТ" мне давялі, што на ўсім свеце тэлебачанне — гэта перадусім вытворчыя тэхналогіі, якія ў тым самым свеце самі сябе акупляюць. І праблем няма. Маўляў, няхай дзяржава фінансуе самае непрыбытковае — мастацтва, скажам. Усё астатняе можа і мусіць даваць прыбытак. Варта толькі... даць незалежнікам напоўніцу даступіцца да канала...

— Ніводная з незалежных тэлекампаній не здужае тэлевізійны спектакль. Таксама як і інфармацыйную праграму, якая б выходзіла ў эфір па працягу дня. Можна назіраць, хто з іх лепш зробіць застаўку. Або на адной камеры — "Пяць хвілін на жарты", або паміж трыма замежнымі кліпамі запіша прагладкі... скажам, з тутэйшай інфармацыяй. Для таго, каб зрабіць хоць адну гадзіну прадукцыі, трэба мець студыю. Базу. У нас цяпер пяць студый, кожная дае гэтую славутую гадзіну. Ніводная з незалежных кампаній не возьмецца транслюваць футбол або фестывальны канцэрт, у іх проста тэхнікі патрэбнай няма. Ну а запісаць тэатральную прэм'еру...

— Не кожны тэатр на гэта пагодзіцца.

— Я б рабіў па-іншаму. Я б запісваў сцэнічны твор на ўздыме, у самым адметным выкананні, але з умовай, што тэле пакажа яго праз колькі месяцаў пасля запісу (выкарыстаць яго не як рэкламу). А лепш за ўсё зрабіць тэлевізійны варыянт! Бо побач — палякі. З выдатным тэлевізійным тэатрам. Мы маем не горшую — высакакласную акцёрскую базу, нам бы так працаваць.

— Каму? Адзінкам прафесійных тэлевізійных рэжысёраў? З кім рабіць той самы тэлетэатр?

— Я б на першае месца паставіў бы пытанне "што здымаць". Як прынясуць чарговую тэлеверсію, экранізацыю... плакаць хочацца. Няможна сёння пачынаць тэлебачанне, якое было ўчора. Калі бачым, як сёння акцёр у кадры адчыняе дзверы ды прытрымлівае іх. Каб не паваліліся. Пайсці на серыял? Сёння ў мантажы 52 серыі "Праклятага ўтульнага дома" (рэжысёр Арлоў). Праз год мы гэтую работу скончым і ацэнім па выхадзе ў эфір. Толькі будзем цяпер ацэньваць катэгорыі рэжысуры — з адзінае прычыны: сёння як ніколі рэжысура, яе якасць наўпрост залежыць ад фінансаў. Першае, што я зрабіў, калі прыйшоў на тэлебачанне, а было гэта 1 жніўня 1975 года, — напісаў сцэнарый тэленарыса. Рэдактар пачытаў, ухваліў і сказаў: рабі. На здымкі— тры хвіліны. Роўна. Калі падыдзе чарга на тэхніку. Я, аўтар, у глыбіннай, карэннай залежнасці. Я ведаю, што замест чатырох тыдняў здымак буду мець адну змену... Для героя, для перабівак... Гаворка ўжо хіба пра перадачу, не пра нарыс, не пра спектакль. Не мае значэння, колькі мне потым дадуць на мантаж. Бо клапаціцца мушу ўжо не пра адметнасці выявы, скажам, а каб панарама ішла справа налева і не перакрывалася панарамаю злева направа. Вельмі цяжка ў благіх, скрутных умовах напоўніцу, па-сапраўднаму адчуць ды зразумець прафесійны ўзровень. Рэжысёр мусіць быць упэўнены, што ўся ягоная экспліцацыя будзе выканана, задумы ўвасоблены. Няма розніцы (паводле складанасці ды ўкладзенай працы) між увасабленнем "Федры" Карпілавым ды паўнавартай навукова-папулярнай перадачай.

— А між кім ды як размяркоўваецца эфір?

— З пяці гадзін адметнага эфіру гадзіну займае інфармацыя. Гадзіну прыносяць "ФІТ", "Свой круг", "Валідзія"; тры гадзіны робіць свае рэдакцыі. Здавалася б, непаўторная падзея: пацідзесяцігоддзе вызвалення Беларусі. Палацу спорту даюць на святкаванне шалёныя грошы. А тэлебачанню — загад: забяспечыць трансляцыю святкавання. А мы: няма тэлефізійнага крана. А нам: у Карпілава таксама крана не было, але ён зняў "Федру" і "Крах". А мы: іншае цяпер тэлебачанне. Калі выдаткоўцца грошы на любое дзяржаўнае мерапрыемства, дзе не апошнім мусіць быць удзел тэлебачання, грошы знаходзяцца і на шэсце, і на банкет. Але пакажыце мне хоць адну ўстанову, якая б штосьці прадугледзела на трансляцыю, на запіс... Разглядаюць тэлебачанне асобным артыкулам фінансавання, але дзве трэці з бюджэту ідзе на аплату паслуг Міністэрства сувязі за дастаўку тэлевізійных праграм гледачу!

Майстэрня

ПЯРФОКУС,

альбо ФОКУС МАСТАЦТВА

Пачуццёвае ўспрыманне рэчаіснасці і яе вобразнае пераасэнсаванне несумяшчальна з бязліказацыяй і пасрэднасцю. Відаць, таму асоба мастака і яго творчасць для многіх людзей уяўляюцца нечым таямнічым. Гэта я ведаю на асабістым вопыце.

Пачалася гэтая гісторыя даволі банальна. Халоднае, золкае надвор'е. Голы, няўтульны пакойчык прафілакторыя, куды я прыехаў адпачыць на пару тыдняў разам са сваёй пяцігадовай дачкой. Перанесены са звыклай нервовай мітусні вялікага горада ў меланхалічнае, размеранае медпрацэдурамі асяроддзе, я ніяк не мог настроіцца на творчы лад. Дапамог выпадак. Аднойчы, калі я ляжаў на ложку і тупа ўзіраўся ў падлогу, мой позірк спыніўся на маленькай пярынцы. Ад лёгкага подыху яна варухнулася і быццам бы ператварылася ў нейкую жывую істоту. Гэтага было дастаткова, каб я кінуўся да эцюдніка і на адным дыханні стварыў некалькі акварэльных партрэтаў пёраў, па чарадзе вышморгваючы іх з падушкі. Праз некалькі дзён амаль што ўсе сцены майго жылля былі завешаны "пеўнікамі", "дракончыкамі", "ласкамі", "парсючкамі" і іншымі пярфокусамі. (Назва гэтых выяў сама сабой утварылася злучэннем слоў "пярынка" і "фокус"). Я атрымліваў сапраўдную асалоду, гуляючы з дынамічнымі вадзянымі плямамі, надаючы маім персанажам характары жартаўлівыя, загадкавыя, а часам і агрэсіўныя.

Трэба сказаць, што вырашыўшы адпачыць ад інфармацыйнае навалы і цывілізацыі, лад жыцця я вёў затворніцкі: ні з кім не знаёміўся, адмаўляўся ад запрашэнняў у вясёлыя кампаніі і ад інтымных вячорак. І толькі чарада дзяцей час ад часу залятала ў мой пакой, дзе Ксюша, як сапраўдны экскурсавод, паказвала новыя пярфокусы, прыадчыняючы дапытлівым гледачам некаторыя сакрэты творчага працэсу.

Тэрмін адпачынку падыходзіў да заканчэння, калі ў дзверы ціха пастукаліся. Я адчыніў. Перада мной стаялі ўжо знаёмыя мне дзеці.

— Ксюшы няма дома, — паспрабаваў я апярэдзіць пытанне.

— А мы да вас. Гэта вам...

Старэйшая дзяўчынка працягнула мне вялікую кардонную скрыню з-пад жаночых ботаў. Прыпадняўшы вечка, я ўбачыў, што яна была поўная пёраў. Усярэдзіне ў мяне пахаладзела.

— Дзе вы іх узялі? — спытаў я механічна, хаця і так усё было ясна.

— З падушак нацягалі. Ксюша сказала, што яны вам вельмі патрэбны.

У маёй памяці выразна ўсплылі загадкавыя позіркі і паблажлівыя ўсмешкі, якія часам лавіў на сабе то ў сталоўцы, то ў працэдурным кабінеце. Толькі цяпер я ўсвядоміў свой імідж, прычым, як хутка высветлілася, не да канца.

Заканчэнне заезда адзначалася шумнай дыскатэкай. Пенсіянеры, дзеці, кабеты, спартсмены выглядалі дружнай, зладжанай двухтыднёвым сумесным жыццём кампаніяй. І толькі я, як чужак, раз-пораз заскокваў у танцавальную залу, каб угаварыць Ксюшу пайсці спаць. Бліжэй да поўначы, выкарыстаўшы ўвесь арсенал прыстойных выхаваўчых сродкаў, я моцна ўзяў яе за руку і рашуча павёў да выхаду. Яна істэрычна завішчала і выдала літаральна наступнае.

— Алкаголік ты апошні. Ніхто цябе ніколі не вылечыць...

Натоўп сціх. Утварыўся жывы калідор. Я

— А як жа даваць веры незалежнай прэсе? Пра вас пішуць: дзесяць тысяч долараў выдаткавалі на афармленне АТН, дыктарскія строі выпісалі ад Тэда Лапідуса і да т.п.?

— Сёння ці не ў кожнай газеце або пляткараць пра тэлебачанне, або лаюць тэлебачанне, або выкрываюць тэлебачанне. У тэлебачанні разбіраюцца ўсе. На ўсіх узроўнях. Калегі, ну не дай жа Божа тэлебачанне пачне разбірацца ў прэсе...

— "Прэс-імпрэза" Віталя Сямашкі яшчэ не разабралася?

— У перадачы ідзе гаворка пра публікацыі аб тэлебачанні, але з іншымі задачамі. Любая газета мае наклад — хоць трыццаць, хоць трыста тысячаў асобнікаў. Тэлеаўдыторыя ўсё адно большая. Недасведчанасць газетчыкаў часам спараджае чуткі, плёткі, намовы. Я часам здзіўляюся: ды аценіце ж вы беларускае мастацкае вяшчанне! Калегі з Польшчы проста ў захапленні: як, маўляў, мы латвім на экране лепшыя стужкі, лаўрэатаў ды прызёраў фестываляў, — тыя стужкі, якія трымаюць узровень сусветнай культуры? (Прызнаюся, часам робім гэта... крутам-мутам). Натуральна, не за кожны паказ ёсць чым плаціць, але мы знаходзім магчымасці. Стужкам гэтым (часам) шмат гадоў. Мы павінны былі б паказаць іх гадоў дзесяць таму, — але не думаю, што, паглядзеўшы сёння іх па БТ, заўтра хтосьці возьмецца даводзіць пра ўзрост мастацтва. Улічваючы, што ў кіназалах з кожных ста месцаў занята толькі сем. Але я ніколі не пушчу "Шырлі-Мырлі" ў 19 гадзін па нацыянальным канале: у мяне ёсць сумленне і пазіцыя. На сусветныя тэледачыненні беларусы не пойдуць з экранным матам або з наборам забавак, кшталту "з'ешце гэты абед за тры хвіліны і кішэнны тэлевізар ваш".

— Наш экран неадназначны па кінапраявах. З'яўляюцца выдатныя работы, кшталту "Аазіса" Хашчавацкага й Сямашкі, але гэтыя аазісы — спаміж "Нянавісцю. Дзяцьмі хлусні", — апошнія, на маю думку, не маюць дачынення да мастацтва...

— Не варта, напэўна, катэгарычна настойваць на антымастацкасці чагосьці. Час засведчыў: можна і памыліцца. Не думаю, праўда, што "Нянавісць..." або "Смяротны грэх" трапяць у залаты фонд кінамастацтва, але, мовім так, забіваючы гэтыя цвікі, можна па пальцах стукнуць. Тэлебачанне ў нас — нацыянальнае, аўдыторыя велізарная, і калі доўжыць цвіковае параўнанне, дык відавочна, што аднаму цвіку хопіць аднаго ўдару, каб схавацца па самую плешку, а ёсць цвік-трохсотка, па якім трэба добра гвазданууць. Мы ж вымушаны гваздаць... перапрашаю, працаваць у межах аднаго канала. І на ім прадстаўляць усё.

— Тэлебачанне вінавацяць у заангажаванасці. У тым, што ім наўпрост кіруюць з прэзідэнцкага кабінета...

— Калісьці, за шчаслівейшым для тэле часам, я кіраваў ім на меншай пасадзе. На стале стаялі тры тэлефоны. Надаралася скрутная сітуацыя. Званілі з Вярхоўнага Савета, ад прэм'ер-міністра і з ЦК партыі. Кожны бараніў сваё. Сябе. Сёння ёсць чалавек, які кіруе дзяржавай, Беларуссю і натуральна, ягоныя каманды або загады мусяць выконвацца прадстаўнікамі ўлады. Не будзем высвятляць, ці ж з'яўляемся сёння мы і вы, тэлебачанне і прэса, чацвёртай уладай, бо ўлада мусіць мець закон. Закона пра тэлебачанне яшчэ няма, няма — і мы не пры ўладзе, не ўладарныя! Толькі закон мог бы нам дапамагчы, вызначыўшы, на што мы маем і на што не маем права. Нашы межы, рамкі і да іх падобнае. Я пацікавіўся ў англійскіх калег падчас лонданскай камандзіроўкі, як прадстаўніку зялёных або чырвоных выйсці ў эфір (возьмем самую папулярную сітуацыю). Усё пэўна раскладзена й вызначана: мае права на выйсце ў эфір прадстаўнік бальшыні (кіруючай) ды апазіцыі. Трэцяму даюць слова, калі згодна тэлебачанне (перад усімі), бальшыня ды апазіцыя. Мяркуецца, што гэта і ёсць — свабода. Проста так, проста з моста права на эфір атрымаць няможна. Магчыма, гэта і ёсць дэмакратыя?

— Што можна сказаць пра суаднесенасць рускамоўных і беларускамоўных перадач?

— Ніякіх забарон ды абмежаванняў на нацыянальную мову нацыянальнае тэлебачанне не мае. Натуральна, некаторыя нашы намаганні па дубляжы можна назваць смешнымі (ну як знайсці адпаведнік Віні-Пуха? Чым замяніць голас, які ўтварае вобраз фільма нароўні з выявай?) Выхоўваць у моўным рэжыме трэба не мяне, а чалавекаў трох-пяці гадоў. Стварыць асяродак? А як? Мусім быць гнуткімі. Зрэшты, больш зважаць на асобу ў кадры — як думае, як гаворыць, да якой ступені сам — з'ява. Калі для інтэлігенцыі гутарка з Лявонам Баршчэўскім як з перакладчыкам Дзюрэнмата цікавая да неабходнасці, дык найшырокай аўдыторыі Баршчэўскі-палітык цікавей. А на адзіным канале чалавек, асабліва сямейнік, можа вылучыць хіба гадзіну-дзве на тэлевізар, звычайна з 19 да 22, — тады, калі ля экрана ўся сям'я, ад бабулі да ўнучыка. Працаваць для ўсіх адразу? Або гэта кавалак, па чвэртцы гадзіны, аддаць кожнаму па інтарэсах?

— Ну і як вырашылі вы на БТ?

— Мяркуем, што патрэбны другі нацыянальны канал. І абавязкова — дзяржаўны.

З Уладзімірам КУПРЫЕНКАМ
гутарыла Жана ЛАШКЕВІЧ

P. S. Выконваючы прапанову Уладзіміра Купрыенкі, рыхтуем матэрыял з умоўнаю назваю "Тэлебачанне і эканоміка", каб уведаць з дасведчаных крыніц, колькі каштуе і футбол, і фільм Феліні...

ішоў, як Гагарын па дывановай дарожцы. Праз некалькі хвілін Ксюша супакоілася і я нарэшце не вытрымаў.

— Дачушка, адкуль ты гэта ўсё ўзяла?

— Гэта бабуля дзядзьку так казала, — абыякава адказала яна.

Раніцай, калі мы далучыліся да групы ад'язджаючых, што збіраліся ля аўтобуса, я адчуў, што поле павышанай напружанасці вакол мяне некуды знікла. Мужчыны падыходзілі, віталіся за руку, жартавалі, даючы зразумець, што я, маўляў, хлопец у дошку свой, хаця і шызануты крыху. Ну, дык прафесія такая.

Пазней, калі кругаверць будняў рассеяла нязначныя ўспаміны і выпадковыя ўражанні адпачынку, у цішыні майстэрні мае думкі зноў вярнуліся да пярфокусаў. Звычайныя пёры, вызваліўшыся ў малюнках ад сваёй матэрыяльнай плоці і ўтылітарнага прызначэння, набылі псіхалагічныя індывідуальнасці і разнастайныя ўзаемасувязі, утварыўшы такім чынам свой, паралельны нашаму свет. Нам, людзям, цяжка і да канца, можа, нават немагчыма зразумець законы яго існавання, дзе адсутнічае рацыяналізм адносін, звыклыя атрыбуты матэрыяльнай забяспечанасці. Тут пануюць пачуцці вечныя і імгненныя, няма галечы і сытасці, іерархічнай лесвіцы ўлады і войнаў, няма грошай і ўсяго таго, што нараджае зайздрасць, злосць, хлусню. Таму адценні высакамернасці, агрэсіўнасці, хітрасці, якія часам уласцівыя вобразам пярфокусаў, — не больш чым гульня, жарт, тэатральнае дзеянне. Затое шчырасць і дабрыня адносін паміж імі — сапраўдныя, непадробныя, як само жыццё.

Так, падбіраючы адпаведна задумцы фарбы, паперу, тэхнічны прыём, былі створаны кампазіцыі "Танец пярфокусаў", "Гульня", "Завіруха" і іншыя. Некаторыя работы, пабываўшы на выставах, знайшлі сваё пастаяннае месца ў грамадскіх інтэр'ерах і прыватных калекцыях. Цікава, аб чым яны "гутараць" са сваімі новымі гаспадарамі?

Уладзімір РЫНКЕВІЧ

Віншуем!

ЗАКАХАНЫ Ў СЛОВА

Уладзіміру ЮРЭВІЧУ — 80

Рэдка чый-небудзь жыццяпіс чытаецца гэтак цікава, як аўтабіяграфія Уладзіміра Юрэвіча "Паспяшаючы за часам", змешчаная ў кнізе "Вытокі песні" і ў якой прадстаўлены аналагічныя матэрыялы яшчэ многіх і многіх беларускіх пісьменнікаў. Быццам старонкі прозы перагортваеш. Насычанай жывапісам слова, багатай на назіранні і абагульненні, прасякнутай любасцю да роднай мовы, бацькоўскай зямлі. А перадусім — любові да літаратуры, прыгожага пісьменства. Нездарма адзін з раздзелаў гэтай споведзі "Пра час і пра сябе" і называецца "Культ кнігі, культ слова, культ Купалы". А пачатак гэтаму захапленню — у маленстве.

Уладзімір Міхайлавіч прызнаецца: "Кнігі былі найбагацейшым скарбам у нашай сям'і (сям'і настаўнікаў, — **А. М.**). Іх шанавалі больш, чым вопратку і мэблю. І калі пераязджалі з аднаго месца ў другое, дык самы большы клопат быў на захаванасць кніг. Бібліятэка, што засталася нам ад дзеда, мела некалькі тысяч кніг самых розных гадоў выдання — ад пятроўскага часу і да дзён рэвалюцыі. Была амаль уся руская класіка, амаль усё, што выдавалася на беларускай мове, былі ў арыгінале польскія кнігі Г. Сянкевіча, Ю. Крашэўскага, камплекты "Современника", "Полярной звезды", "Русского богатства" за многія гады. І яшчэ — педагагічная, агранамічная, медыцынская літаратура".

Зразумела, што хлапчук вельмі рана, прытым "сам па сабе", навучыўся чытаць". А таму — паслухаем аповед У. Юрэвіча далей: "Калі мінула мне сем гадоў і я па закону павінен быў пайсці ў школу, мне заставалася, можа, скончыць адзін чацвёрты клас. Але гады не выходзілі, і таму я застаўся дома сярод кніг і чытаў, чытаў..."

Культ кнігі спалучаўся з культам слова. У сям'і "беларуская і руская мовы гучалі аднолькава часта, але заўсёды ці толькі беларуская ці толькі руская. Бацькі сачылі за жывым словам, за яго культурай. Калі да іх звярталіся па-беларуску, гаворка ішла на роднай мове. І гэта было штодзень. Калі ж прыязджаў хто ці завітваў які падарожнік-бежанец і пачынаў гаворку па-руску — тады было толькі рускае слова, вызыскоўна чыстае. Правільна акцэнтаванае".

А яшчэ быў ці не самы важны культ — культ Купалы. Пашанцавала хлапчуку, яшчэ як пашанцавала! Яго маці ў свой час вучылася ў Бяларуцкім народным вучылішчы ў адным класе з Янкам Луцэвічам, будучым народным песняром. Яна ведала на памяць шмат Купалавых вершаў, вядома ж, былі ў хатняй бібліятэцы і яго кнігі, якія таксама адразу станавіліся для хлапчука "сваімі".

Праўда, хутка прыйшло яшчэ адно захапленне, як кажуць, у духу свайго часу. Калі ў вёсцы з'явілася радыё, У. Юрэвіч праседжваў "з навушнікамі цэлымі вечарамі, услухоўваючыся ў галасы мінскіх дыктараў, артыстаў". Любоў да тэхнікі выспеліла жаданне пайсці вучыцца ў Мінскі індустрыяльна-педагагічны тэхнікум. А перад гэтым была вучоба ў Мінскай І-й сямігадовай школе, наведванне з братам, які працаваў дыктарам радыё, Дома пісьменніка, знаёмства з многімі літаратарамі... Таму, калі на радыё аб'явілі чарговы конкурс на замяшчэнне пасады дыктара, другакурснік У. Юрэвіч вырашыў прыняць у ім удзел. І... выйшаў пераможцам.

Дзень 26 верасня 1932 года запомніўся назаўсёды. Тады ён упершыню прамовіў ля мікрафона "Гаворыць Мінск", і словы гэтыя пачулі ва ўсіх кутках рэспублікі. У той жа аўтабіяграфіі Уладзімір Міхайлавіч прызнаецца: "Гады працы на радыё — гэта той універсітэт, які даў мне багата ведаў па самых розных галінах, узбагаціў мяне эстэтычна, выхаваў этычна". "Курсы" яго праходзіў паступова. І таксама не без сумненняў. Думалася нават і пра іншую, больш "пэўную" прафесію — хацеў стаць архітэктарам, паступіў на будаўнічы факультэт Беларускага політэхнічнага інстытута. Але, будучы ўжо на чацвёртым курсе, усё ж пачаў наведваць лекцыі на філфаку універсітэта (дазволу адначасова займацца ў дзвюх вышэйшых навучальных установах не атрымаў).

Дыплом аб заканчэнні політэхнічнага абараніў на другі дзень вайны. Яна, можна сказаць, і канкрэтызавала творчы ды і жыццёвы лёс У. Юрэвіча. У 1942 годзе пачаў працаваць у Маскве на радыёстанцыі "Савецкая Беларусь". І не проста выходзіў у эфір, а і выступаў з публіцыстычнымі каментарыямі да паведамленняў ваенных карэспандэнтаў аб барацьбе з нямецка-фашысцкімі захопнікамі, рыхтаваў літаратурна-музычныя кампазіцыі. Тым самым радыёжурналістыка стала прызваннем, а лёс свой Уладзімір Міхайлавіч надоўга звязаў з радыё — з 1948 па 1951 год загадваў аддзелам літаратурна-драматычнага вяшчання, а ў 1952—1954 гадах быў галоўным рэдактарам мастацкага радыёвяшчання.

Праца на радыё, тым больш у такой рэдакцыі, не магла не заахвоціць на ўласную літаратурную творчасць. Як успамінае Уладзімір Міхайлавіч, яго "першым... грунтоўным выступленнем у друку" стала рэцэнзія на кнігу "Пушкін-крытык", змешчаная ў часопісе "Полымя" ў 1952 годзе, хоць друкавацца пачаў з 1949 года.

Рэцэнзія за рэцэнзіяй, артыкул за артыкулам і пастпова набралася матэрыялаў на першую кнігу "Слова і вобраз", што выйшла ў 1961 годзе. На гэты час У. Юрэвіч працаваў ужо адказным сакратаром часопіса "Маладосць", паспеўшы пабыць пяць гадоў уласным карэспандэнтам "Литературной газеты" па Беларусі.

Пазней давялося яму быць і дырэктарам Літаратурнага музея Янкі Купалы, і палітычным аглядальнікам Беларускага тэлебачання, і рэдактарам аддзела, членам рэдкалегіі часопіса "Коммунист Белоруссии", і літаратурным кансультантам Саюза пісьменнікаў, а з 1985 года да нядаўняга часу працаваў адказным сакратаром Камітэта па Дзяржаўных прэміях Беларусі. Якую б пасаду ні займаў, знаходзіў час, каб займацца літаратурна-крытычнай, даследчыцкай дзейнасцю. Рэцэнзіі, артыкулы У. Юрэвіча рэгулярна змяшчаюцца ў рэспубліканскай перыёдыцы, лепшыя з іх склалі кнігі "Шматгалоссе жыцця" (1965), "Погляд" (1974), "Абрысы" (1976), "Янка Купала: Нарыс жыцця і творчасці" (1983), "Выбранае".

Уладзіміо Міхайлавіч не проста выказвае свае думкі — аргументаваныя пра той ці іншы твор, не проста патрабавальна асэнсоўвае яго, а, як заззвычай, глядзіць на творчы працэс у яго адзінстве, кідаючы позірк і на творы іншых літаратур. А яшчэ ў лепшых сваіх артыкулах ён глядзіць і ў перспектыву. Зразумела, самой літаратуры, але нязменна адштурхоўваючыся пры гэтым ад канкрэтнага твора, ад здзейсненага пэўным пісьменнікам. Яскравы прыклад таму — артыкул "Першапачатак народнага подзвігу", што з'явіўся ў свой час як водгук на раман І. Чыгрынава "Плач перапёлкі". Уладзімір Міхайлавіч стаў першым, хто надзіва высока ацаніў мастакоўскія задаткі І. Чыгрынава ў новым для яго жанры. І, як сёння відочна, не памыліўся. А наколькі ўзважанае яго слова пры разглядзе творчасці І. Шамякіна, І. Мележа, Я. Брыля, І. Навуменкі, Б. Сачанкі?! Як умее адчуць ён адметнасць творцы?! А яшчэ звяртае вялікую ўвагу і на моўнае майстэрства таго ці іншага пісьменніка. а гэтыя аспекты, будзем справядлівымі, часам крытыкамі абыходзяцца, лічацца быццам дагаснымі.

Даўняя ж закаханасць У. Юрэвіча ў родную мову знайшла ўвасабленне ў спецыяльнай перадачы для школьнікаў — радыёклубе "Жывое слова", нязменны вядучы якога Уладзімір Міхайлавіч — з 1963 года. І з іх, гэтых перадач, нарадзілася цудоўная кніга "Слова жывое, роднае, гаваркое...", адзначаная Дзяржаўнай прэміяй Рэспублікі Беларусь. Ды і кнігі, напісаныя У. Юрэвічам для маленькіх ("Дзе начуе сонца" (1970), "Дождж ык на колах" (1977), "Нястрашны страх" (1986), не ў апошнюю чаргу вабныя тым, што прывіваюць дзецям любоў да слова — мова ж твораў жывая, гутарковая.

80 гадоў — узрост, калі хочаш таго ці не, а трэба азірнуцца назад, каб высветліць, ці так жыў, ці працаваў як трэба, каб падвесці і творчыя рахункі... Што ж, У. Юрэвічу не трэба ў нечым сумнявацца. Яго жыццё ішло годна і сумленна, а напісанае вартае таго, каб да яго праяўлялі цікавасць і новыя чытачы.

Застаецца пажадаць Уладзіміру Міхайлавічу доўгіх вёсен і ўпэўненага пяра!

Алесь МАРЦІНОВІЧ

КАБ НЕ СТАЯЛА ХАТА З КРАЮ...

Імя беларускага крытыка, публіцыста, паэта Паўла Каравайчыка (15 чэрвеня споўнілася 100 гадоў з дня яго нараджэння) было вернута з небыцця дзякуючы гісторыку В. Скалабану. Прынамсі, у зборніку "Дзень паэзіі-82" ён выступіў з артыкулам "Будынак новы мы будуем...", у якім расказаў пра жыццёвы і творчы шлях гэтага адраджэнца.

І як таго вымагаў профіль выдання, былі змешчаны два вершы Паўла Гіляравіча. Першы "Ламайце згніўшае!" у свой час быў надрукаваны ў газеце "Дзянніца" (16 студзеня 1919 года). Другі, "Memento mori", упершыню пабачыў свет у часопісе "Вольны сцяг" (1921, N 3/5, 15 кастрычніка). Што да гэтага верша, дык ёсць у ім думкі, што не страцілі сваёй актуальнасці і сёння, яны набываюць нават яшчэ больш глыбокі сэнс:

Так не можна: "Хата з краю
Ад ўсяго мая стаіць,
Дык нікога знаць не знаю,
Як паблізасці канае
Мой сусед". Як думка тая
Возьме верх — не будзем жыць.

І на самай справе, ці не напрашваецца яшчэ абыякавасць многіх да таго, што робіцца наўкола, а ў выніку...

П. Каравайчык, нягледзячы на свой кароткі век — яго не стала 21 лістапада 1937 года — акурат і імкнуўся не заставацца ўбаку ад палітычных падзей, трымаючы ў сваёй паўсядзённай дзейнасці яскрава выражаны адраджэнскі кірунак.

А нарадзіўся ён у мястэчку Любча (цяпер Навагрудскі раён). У 1916 годзе з залатым медалём скончыў гімназію. Вучыўся ў Ваенна-медыцынскай акадэміі ў Пецярбурзе, але з-за цяжкага матэрыяльнага становішча перабраўся ў Маскву, стаў студэнтам трэцяга курса медыцынскага факультэта Маскоўскага дзяржаўнага універсітэта. Ды зноў давялося перарваць вучобу — з 1919 па 1921 год служыць у Чырвонай Арміі. Вышэйшую адукацыю атрымаў толькі ў 1925 годзе пасля заканчэння медыцынскага факультэта Беларускага дзяржаўнага універсітэта.

Пачатак літаратурнай дзейнасці П. Каравайчыка адносіцца да 1917 года. Тады ён вярнуўся з Масквы ў Мінск (у сувязі з першай сусветнай вайной Мінская гімназія, у якой вучыўся Павел Гіляравіч, была эвакуіравана ў Маскву) і пачаў працаваць у рэдакцыі газеты "Вольная Беларусь", у якой спачатку выступіў з рэцэнзіяй на пастаноўку ў Мінску спектакля па драме Я. Купалы "Раскіданае гняздо". Затым П. Карвайчык з'яўляўся загадчыкам выдавецкага аддзела Белнацкама, а з восені 1922 да канца 1926 загадваў аддзелам замежнага друку (ведаў некалькі моў) газеты "Савецкая Беларусь".

Гэта быў чалавек па-сапраўднаму ўлюбёны ва ўсё беларускае. Аб тым, наколькі П. Каравайчык правільна арыентаваўся ў літаратуры, сведчыць ужо тое, што ён выступіў з рэцэнзіямі на кнігі "Матчын дар" А. Гаруна, "Спадчына" Я. Купалы, "Творы" М. Багдановіча. Разам з М. Гарэцкім і У. Дзяржынскім падрыхтаваў так званыя "Выпісы з беларускае літаратуры".

Нямала зрабіў Павел Гіляравіч і дзеля таго, каб беларуская мова атрымлівала ўсё больш шырокі ўжытак. У прыватнасці, у красавіку 1924 года ён быў сярод тых, хто заснаваў медыцынскую секцыю пры Інстытуце беларускай культуры. Прымаў чынны ўдзел у распрацоўцы медыцынскай тэрміналогіі.

Безумоўна, не мог не трапіць у поле зроку рэпрэсіўных органаў. П. Карвайчыка арыштавалі, а 10 красавіка 1931 года асудзілі на 5 гадоў высылкі ў Чабаксары. Там ён працаваў урачом і чакаў вызвалення. Але літаральна за дзень да гэтага яго зноў арыштавалі і прысудзілі да расстрэлу.

А. М.

З ЛЮБОЎЮ ДА ПАЛЕССЯ

Споўнілася 140 гадоў з дня нараджэння беларускага і польскага этнографа і фальклырыста Часлава Пяткевіча (памёр 10 кастрычніка 1936 года). Родам з вёскі Бабчын цяперашняга Хойніцкага раёна.

Адукацыю атрымаў у хатніх умовах. Некаторы час быў рознарабочым на Палессі, працаваў аканомам на Украіне. З 1923 года жыў у Варшаве, супрацоўнічаў з аддзелам этналогіі Інстытута антрапалагічных і этналагічных навук Варшаўскага навуковага таварыства, а праз пяць гадоў пераехаў у Кракаў, далучыўся да спраў этнаграфічнай камісіі Акадэміі ведаў.

Часлаў Пяткевіч даследаваў матэрыяльную і духоўную культуру беларускага Палесся. Аўтар прац "Рэчыцкае Палессе. Этнаграфічныя матэрыялы.

Ч. І. Матэрыяльная культура" (1928), "Духоўная культура Рэчыцкага Палесся. Этнаграфічныя матэрыялы" (1938).

Ч. Пяткевічам быў напісаны і трэці, абагульняючы том, што тычыцца народнай культуры Палесся, але, на жаль, рукапіс загінуў у час другой сусветнай вайны.

Ч. Пяткевіч да ўсяго падрыхтаваў да друку 4 том знакамітага "Люду беларускага" М. Федароўскага.

НОРМА — ВЕРНАСЦЬ КАРАНЯМ

(Працяг. Пачатак на стар. 5)

з'явы паказальныя. На першы людзі ішлі па закліку сэрца, ігнаруючы застрашванні і пагрозы афіцыйных уладаў, а на другі звозіліся па разнарадцы з усёй Беларусі.

Вы, шаноўны Сямён Георгіевіч, мабыць, запыніліся вокам на здымку, што друкаваўся ў некалькіх газетах, дзе на пярэднім плане пад шыльдай "Новогрудский район" стаіць гурт абыякавых да ўсяго людзей, якім карціць адно: хутчэй пазбыцца адбывалаўкі і паехаць дахаты.

Не ведаю, як Вам, а мне сорамна было глядзець на нашчадкаў тых, хто ў міжваенны перыяд самаахвярна змагаўся за сваю беларускую годнасць, за правa "людзьмі звацца", мець школу на беларускай мове, а калі шырэй — за незалежную беларускую дзяржаву. Тыя — змагаліся, гэтыя — атупела маўчаць. Гэта — у лепшым выпадку. У горшым — займаюцца самаплюйствам. Што і казаць: камуністычная прапаганда, сарыентаваная на пэўную дэнацыяналізацыю, тэорыя і практыка не толькі моцна ўеліся, але і пераелі дашчэнту беларускія сэрцы і душы.

Згадаю такі факт. Напярэдадні рэферэндуму я трапіў у роднае Пабрэззе. Апрача іншага, хацеў даведацца пра людскія настроі па важным, нават балючым для мяне пытанні — мове. Ды гаварыць пра гэта амаль няма з кім. Жанчыны і раней, пры паляках, не вызначаліся асаблівай актыўнасцю, а мужчын засталося — на пяць двароў адзін, дый тыя, за рэдкім выключэннем, спітыя, дэградаваныя, у якіх адзін клопат: абы затуманіць галаву. Пра сімволіку — і старую, і новую, — уяўлення ніякага, хіба што чыста рабскае: калі ўласці кажуць памяняць — значыць, так трэба. А пра мову нехта пусціў чуткі, што нібыта свая нам дорага абыходзіцца, дык трэба памяняць на рускую, бо Расія нам за гэта заплаціць, ды яшчэ і прыплаціць, і таму станем жыць лепш. "Дый на храна тая мова здалася, — абураецца мой равеснік, з якім колісь сябравалі, а ягоны бацька належаў да Грамады і КПЗБ, вёў у той час зацятае змаганне за беларускасць. — Калі ў мяне будуць грошы ў кішэні, дык я і без усякай мовы абыдуся, рукою на прылавак пакажу, якую бутэльку падаць..."

Вось такі ўзровень маралі і свядомасці! Дык няўжо ж усім нам, і Вярхоўнаму Савету ў асаблівасці, арыентавацца на такіх няшчасных, псіхічна і маральна хворых людзей?! Ці ўсё ж паспрабаваць вызначыць арыенціры, кіруючыся не сваімі, навязанымі нам за стагоддзі паднявольнага існавання крытэрыямі, а агульначалавечым цывілізаваным вопытам, вопытам народаў, якія ладзяць у сваіх дзяржавах годнае жыццё, свята шануюць тое, што засталося ім у спадчыну ад продкаў?!

Вярхоўным Саветам, паўтаруся, павінна быць прынята праграма нацыянальнага Адраджэння, духоўнага і фізічнага аздараўлення народа. Пакуль што дзяржава яго не ратуе, а дэградуе. Паглядзіце, якое мора спакусы, гарэлкі розных гатункаў плешчацца вакол нас, зазірніце ў кнігарні, колькасць якіх змяншаецца на вачах, а ў тых, што ацалелі, усё запаланіла брыдотная літаратура на рускай мове, якая выступае тут у ролі своеасаблівага наркотыку. А дзе беларуская кніга? Яе, кажуць, з'еў рэферэндум. На яго спасылаецца, ім прыкрываецца ўсё зрусіфікаванае, ненавіснае да ўсяго беларускага чынавенства, настрашанае ў папярэднія гады, што давядзецца паварушыць мазгамі і вывучыць мову ці то сваёго, ці то іншага народа, на зямлі якога жыве і з чыйго стала корміцца. Але ў рэферэндуме, калі не махлявалі, ніякага страху для нацыянальнай культуры няма. Народ прагаласаваў за роўнасць беларускай і рускай моў. Дык што ў гэтым кепскага! Беларуская мова павінна быць роўнай, а не нейкай вышэйшай, не толькі з рускай, але і з усімі іншымі мовамі. Але ж дзяржаўнай у нас і па Канстытуцыі, і паводле Закона аб мовах была і застаецца беларуская. Дык давайце будзем не блазнаваць, не хлусіць, а праводзіць дзяржаўную палітыку, у тым ліку і ў пытаннях мовы! І каму ж, як не Вярхоўнаму Савету і ягонаму Старшыні, дбаць пра захаванне законнасці?! Каму ж, як не Вам, падаваць у гэтым асабісты прыклад?! На жаль, далей дэкларацый, прыгожых, не напоўненых рэальным практычным сэнсам слоў Вы не пайшлі. Кажаце, што не ведзяце пасяджэнняў па-беларуску таму, што пераважная большасць дэпутатаў пакуль што родную мову не засвоіла і выступае на рускай. А таму, маўляў, калі Старшыня гаворыць на адной мове, а дэпутаты — на другой, могуць быць непаразуменні. Для нашай сітуацыі такія апраўданні выглядаюць проста смешнымі, нават для гэтых самых вашых калег-дэпутатаў абразлівымі, бо няўжо, жывучы ў Беларусі, яны па сваім інтэлектуальным узроўні не здолелі хаця б на ўзроўні разумення сэнсу асвоіць, добра валодаючы рускай, братнюю, роднасную беларускую мову! Усе ж разумелі, і не здаралася ніводнага выпадку няўцямнасці, Вашых папярэднікаў — Станіслава Шушкевіча і Мечыслава Грыба. Ці інтэлект гэтага складу Вярхоўнага Савета значна ніжэйшы за папярэдні? Не верыцца!

А калі спасылацца на волевыяўленне народа ў яго практычных выніках, дык, шаноўныя дэпутаты, забяспечце гэтую роўнасць моў. І не толькі каб, як заклікаеце Вы, шаноўны Сямён Георгіевіч, кожны чыноўнік ведаў абедзве мовы, але і кожны грамадзянін меў свабоду выбару, каб чалавеку было з чаго выбіраць у самых розных дзялянках жыццядзейнасці, скажам, пры паступленні ў спецыяльныя і сярэднія і вышэйшыя навучальныя ўстановы, якія ў нас пакуль амаль спрэс вядуць выкладанне на рускай мове. Вось вам і роўнасць!.. І так амаль паўсюль. Вазьміце, напрыклад, тэлебачанне, якое чамусьці называецца нацыянальным. Калі не ўключыш — гучыць руская мова. Дык навошта тады яго глядзець, ці не лепш расійскае, дзе і ўзровень перадач не такі шэры, і руская мова не такая бедная, кастрыбатая. А быў жа час, калі пад старшынствам Генадзя Бураўкіна яшчэ ў старыя камуністычныя часы Беларускае тэлебачанне набірала і прыстойны еўрапейскі ўзровень, і сваё сапраўднае нацыянальнае аблічча. Але сёння там вядуць рэй іншыя людзі і іншых дамагаюцца вынікаў. Не толькі на тэлебачанні. Нядаўна зацверджаны новы рэдактар БелЭН, сам па сабе нібыта і някепскі хлопец Генадзь Пашкоў, які ў свой час прайшоў добрую вывучку ў апараце ЦК КПБ. Гэта, падмацаванае дагодлівымі для сучаснай улады выступленнямі (асабліва напярэдадні рэферэндуму), і сталася "важкай" прычынай для назначэння мала каму вядомага шэраговага літаратара на такую высокую аўтарытэтную пасаду, якую ў свой час асягнулі народныя пісьменнікі Беларусі Пятрусь Броўка і Іван Шамякін, а потым Міхась Ткачоў і Барыс Сачанка — людзі новага складу мыслення, энцыклапедысты па сваёй сутнасці, па шырыні кругагляду і глыбіні ведаў па нацыянальнай гісторыі, культуры, мове, літаратуры. Яны здолелі захаваць вопытныя кадры, падмацаваць новымі, прыцягнуць да працы лепшых беларускіх навукоўцаў, што дало магчымасць прыступіць да стварэння такіх грунтоўных выданняў, як шматтомная "Энцыклапедыя гісторыі Беларусі" і "Энцыклапедыя Беларусі". Ставілася задача аб'ектыўна, выходзячы не з імперскіх інтарэсаў заваёўнікаў, а сваіх уласных, беларускіх, паказаць шлях народа праз вякі на такім узроўні фактычнай аргументаванасці і навуковай пераканаўчасці выкладу, каб гэтыя выданні былі актуальнымі не толькі з гледзішча палітычнай кан'юнктуры, але на вякі і служылі крыніцамі інфармацыі нам, нашым дзецям, унукам і праўнукам. Аднак прыход порсткага галоўнага рэдактара адразу прывёў да змены курсу, да павароту да састарэлых ідэалагічных схем, добра засвоеных Г. Пашковым на цэкоўскай працы, а пазней, ужо ў апошні час, на пасадзе галоўнага рэдактара партыйнай газеты "Центральная". З такім багажом, з такімі вузка дагматычнымі падыходамі і меркамі агульнанацыянальнай энцыклапедыі не створыш. Логіка жыцця такая: сённяшнія ўлады не вечныя і з часам на дзяржаўны Алімп падымуцца новыя людзі, і тады зноў давядзецца пісаць і выдаваць новыя энцыклапедыі, народнымі сродкамі аплачваючы змарнаваныя, якія цяпер так патрэбны збяднеламу, згаладнеламу, абабранаму да ніткі беларускаму люду! Але на гэта, як і на змену сімволікі, кажучы словамі Прэзідэнта напярэдадні рэферэндуму, грошы заўсёды знойдуцца!..

Мяркую, што ў нас надзвычай востра паўстала праблема дзяржаўнай кадравай палітыкі, і яе трэба неадкладна паставіць на шырокае абмеркаванне ў Вярхоўным Савеце. Ды ці дачакаемся, бо пакуль што назіраецца ў гэтым амаль поўная абыякавасць: што прапануе выканаўчая ўлада — тое вышэйшы заканадаўчы орган паслухмяна і зацвярджае. Нават не ўнікаючы, адпавядае вылучаная кандыдатура па сваім інтэлекце і маральна-духоўным узроўні высокай пасадзе. Таму і не дзіва, што асобныя высокапасадныя службовыя асобы могуць сказаць такое, ад чаго і ў простага чалавека вушы вянуць...

Узнікае правамернае пытанне: ці можа называцца прафесійным Вярхоўны Савет, які не вызначаецца прафесіяналізмам у вызначэнні і вырашэнні кадравай палітыкі дзяржавы? Пытанне, бадай, рытарычнае, бо наколькі згубная такая бесхрыбетная анемічная пазіцыя — наш парламент здолеў адчуць не толькі ў пераносным, але і ў літаральным сэнсе на ўласнай скуры. Дастаткова згадаць, як збівалі спецназаўцы ў сценах Вярхоўнага Савета дэпутатаў апазіцыі папярэдняга склікання, як прадстаўнікі сілавых структур нахабна парушаюць правы дэпутатаў гэтага склікання. Вы скажаце: не ўсіх, а толькі тых, хто вядзе сябе задзірыста, знаходзячыся ў апазіцыі да цяперашняй улады, бо ўсе астатнія спакойна карыстаюць з прызначаных самімі сабе льготаў і жывуць прыпяваючы, мала клапоцячыся пра свой гаротны народ. Гэта сапраўды так, але і не зусім так. Думаю, што адчуванне дыскамфорту, знявагі і злосці ўласціва многім дэпутатам — і камуністам, і аграрнікам, і дэмакратам, і згодацам. Бо хіба ж не адкрыта зняважлівай да ўсіх і асабіста да Вас, спадар Старшыня, з'яўляецца пазіцыя кіраўніка Нацыянальнай дзяржаўнай тэлерадыёкампаніі Рыгора Кісяля, які ну проста з выклікам здзекліва ставіцца да ўсіх заклікаў і пастаноў Вярхоўнага Савета даць дэпутатам эфірны час, пазбавіць электронныя СМІ манапалізацыі!..

Сёння туды дапускаюцца толькі людзі адной арыентацыі, адной, нярэдка непрыхавана варожай да беларушчыны, тэндэнцыі. Іншым, хто за Беларусь, а такіх нямала, нібы на раток павесілі замок. Але народ не знямеў і не змоўк: веснавыя падзеі паказалі, што беларусы, як і ў іншыя адказныя моманты свайго драматычнага гістарычнага быцця, не сталі на калені і гатовы весці змаганне за волю, дэмакратыю, нацыянальную годнасць, за гордую і незалежную Беларусь.

Аднак фізічнае змаганне, калі, барані, Божа, да яго дойдзе — гэта крайні, апошні і ў аснове сваёй разбуральны матыў у жыцці нацыі. Вы ж падчас нашых сустрэч падкрэслівалі, і я з гэтым пагаджаўся, што трэба арыентавацца не на разбурэнне, а на стварэнне, на спакойнае, мірнае і ўраўнаважанае развіццё. Але для гэтага павінны быць створаны адпаведныя ўмовы, дасягнута грамадская згода па найбольш важных, кардынальных момантах існавання народа, без захавання якіх ён, уласна кажучы, перастае быць народам, а, значыць, яго быццё страчвае перспектыву і гістарычны сэнс. Такімі момантамі з'яўляюцца: суверэнітэт, самастойная, нацыянальна сарыентаваная, палітыка, пашана да створаных народам на працягу яго развіцця духоўных каштоўнасцяў: мовы, культуры, нацыянальных сімвалаў і г. д. Вернасць сваім караням, сваёй духоўнай спадчыне — не правая, як гэта цяпер скрозь прапагандуецца, экстрэмізму і нацыяналізму, а норма цывілізаванага жыцця усіх народаў зямлі. Калі мы хочам, каб Беларусь і яе народ у свеце паважалі і шанавалі, гэтая норма павінна стаць правілам і для нас. Аднак на практыцы, у дзяржаўнай палітыцы атрымліваецца зусім інакш. Апошнім часам сваё, роднае, беларускае апынулася пад такім цяжкім дзяржаўным уціскам, пад які яно трапляла хіба што пасля падаўлення Мураўёвым-вешальнікам, якога сёння імкнуцца ўзняць на шчыт у якасці амаль што нацыянальнага героя, паўстання Кастуся Каліноўскага...

У якасці прыкладу можна спаслацца і на наш раён, у прыватнасці на сам Навагрудак. Там, як вядома, дзейнічае некалькі сярэдніх школ. Пры камуністах яны ўсе былі рускімі. Калі ж Беларусь здабыла незалежнасць і пачалося, хоць і са скрыпам, нацыянальнае адраджэнне, усе школы без праблем і, як мне паведамлялі, без нараканняў, а тым больш без пратэсту, з боку бацькоў і дзяцей, перайшлі на родную мову навучання і выхавання, пры гэтым, як і належыць у цывілізаваным грамадстве, былі пакінуты класы для дзяцей нацыянальных меншасцяў — рускіх і палякаў. Напэўна, каб знайшліся ахвочыя, такія б класы былі б адкрыты для яўрэяў і ўсіх іншых...

Але вось адбыўся рэферэндум, які, як зазначалася, сам па сабе ніякай пагрозы для культуры карэннага насельніцтва не нёс. Аднак антыбеларускія сілы здолелі падаць яго вынікі як голас народа супраць самога сябе, як своеасаблівае духоўнае самазабойства, і пачалі актыўна праводзіць русіфікацыю, ігнаруючы Канстытуцыю і Закон аб мовах у Рэспубліцы Беларусь. Такім чынам у Навагрудку з сямі школ статус беларускай удалося адстаяць толькі ў адной, пятай.

Задамо сабе пытанне: чаму так атрымліваецца? Ды ўсё па той жа спрадвечнай завядзёнцы, якая цалкам вынікае з дзяржаўнай палітыкі: калі былі на нашай зямлі нямецкія акупанты — і палітыка была нямецкая, калі польскія — польская, і г. д. Ад гэтага нікуды не дзенешся, бо ўсе іншыя прычыны — дробныя, другасныя: толькі прадуманая дзяржаўная палітыка можа быць трывалым гарантам для паўнакроўнага духоўнага самавыяўлення нацыі. Пяць гадоў назад абазначыўся паварот да свайго, людзі паверылі ў гэта і інстынктыўна пацягнуліся да яго, бачачы і чуючы, як у вярхах уладары стараюцца і вельмі часта добра гавораць на роднай мове, шануюць сваё. Тое ж, дарэчы, было ў 20-я гады ў Савецкай Беларусі. Але і тады, і цяпер наступіў рэзкі спад: чынавенства, стараючыся патрапіць у лад кіраўніцтву дзяржавы, адразу, як ад чумы, адхлынула ад беларушчыны. А ў простага народа пачалі з'яўляцца апасенні, што скончыць іх дзіця беларускую школу, а потым з гэтай мовай не будзе яму куды дзецца, бо вышэйшая адукацыя, за рэдкімі выключэннямі, — паўсюль на рускай мове. А тут яшчэ і страх, што, чаго добрага, зноў, як у трыццатыя, пачнуць пад корань вынішчаць носьбітаў беларушчыны! Вось Вам і свабода волевыяўлення і выбару!..

(Заканчэнне на стар. 15)

Адам МІХНІК

БЕЛАРУСКАЯ БАЛАДА

Конраду БЯЛІНСКАМУ

ДА ТЭМЫ студзеньскага паўстання польская літаратура звяртаецца часта і разглядае яе самым падрабязным чынам. Кожны з тых зваротаў — гэта заглыбленне ў горыч паразы, каб ушанаваць загінуўшых альбо пазбавіць іх ад пасмяротнай хвалы. Спрэчка аб студзеньскім паўстанні не з'яўляецца, аднак, спрэчкай гісторыкаў аб мінулым: уключаная ў цалкам сучасныя кантэксты, яна спрыяе вытлумачэнню менавіта сучасных праблем.

Чым было тое паўстанне? Якім бачыцца нашым сучаснікам? Ці было яно суцэльным фіяска польскай самаахвярнасці, як сцвярджалі кракаўскія "Станьчыцы"? Ці было фінальным доказам абсурднасці польскіх паўстанняў? Ці, можа, зыходным пунктам для пошуку новай, прымірэнчай арыентацыі? А, можа, у выніку таго паўстання нарадзілася новая, разумнейшая "польская ментальнасць"?

Так ці інакш — тая параза, асуджаная кансерватарамі, сталася трамплінам для роздуму над польскім лёсам.

Калі Ксаверы Прушыньскі і Станіслаў Стома — адзін у 1944 годзе, другі на дваццаць гадоў пазней — выступілі з апалогіяй маркграфства Вялікапольскага, цень пана з Хробна служыў ім фігурай для — па-рознаму, зрэшты, зразумелай — канцэпцыі прарасійскай арыентацыі. Калі кардынал Вышыньскі, у вядомай казані, прамоўленай у сотыя ўгодкі паўстання, палемізаваў са Стомам і аспрэчваў ягоны тэзіс аб "антырасіскім комплексе" палякаў, ён адстойваў значэнне незалежніцкага парыву і адкідваў ідэю згодніцтва з захопнікамі, што ўбівалася ў польскія галовы. Гэтаксама Павел Ясеніца ў "Дзвюх дарогах" абараняў палітычны розум паўстанцаў і аддаваў ім належнае, як спадкаемцам традыцый вальналюбства. Тое ж можна сказаць і пра манаграфію пра паўстанне, напісаную Стэфанам Кяневічам.

У некалькіх выдатных апавяданнях звяртаўся да гэтай тэмы Яраслаў Івашкевіч. Заўсёды гэта было для яго нагодай для паказу складанага вузла польска-расійска-ўкраінскіх адносін і для роздуму над трагічнай безнадзейнасцю невыкаранёнай прагі палякаў да незалежнасці. Іншае ва Уладыслава Тарлецкага — таго займалі праблемы паліцыі і правакацый і таямніцы падпольнага жыцця.

Нарэшце Тадэвуш Канвіцкі. Ягоныя два апавяданні пра студзеньскае паўстанне, напісаныя ў цалкам сучасным стылі польскага комплексу, — прачытаныя сёння ўспрымаюцца як прароцтва, перасцярога, а разам з тым і блаславенне ўсяму таму, што адбылося добрага ў Польшчы ў настуныя гады. Хто хоча зразумець генезіс, сэнс і маральную меру сённяшняй польскай моцы — няхай звернецца да тых апавяданняў Канвіцкага, які ў 1977 годзе, назіраючы за чаргою перад ювелірным магазінам, угледзеў вокам правідца час будучы... Той час, у якім яшчэ не ведаем, ці ёсць сэнс, аднак ведаем, што павінен быць.

Няхай таксама звернецца да сумленнейшай кніжкі Тадэвуша Канвіцкага, да "Календара і пясочнага гадзінніка". Няхай прачытае змешчаныя там фрагменты пра беларусаў, украінцаў, яўрэяў; няхай з пільнай увагай і павагай учытаецца ў пісьменніцкую клятву Канвіцкага, у ягонае прызнанне аб тым, як прысягнуў, што ніколі супраць іншапляменнікаў не скіруе свайго пяра.

Тая клятва Канвіцкага гаворыць не толькі пра яго незвычайнае месца ў нашай літаратуры, але і з'яўляецца таксама маральнай крыжавінай, пастаўленай польскай літаратуры. Хто таму прынцыпу здрадзіў — здаецца, гаворыць нам Тадэвуш Канвіцкі, — хто захоча ажывіць польскую ксенафобію, служыць сваім пяром маніі велічы, распальваць пісьменніцкім словам нянавісць паміж народамі, — той здратуе найкаштоўнейшыя вартасці польскай культуры і духоўнасці. Амінь.

Прыгадаем усімі чытаныя цудоўныя "Польскія размовы" Яраслава Марка Рымкевіча. І калі пра Канвіцкага і Рымкевіча, мяркую, чытаць неганебна, дык нікім не заўважана кніжка беларускага пісьменніка Сакрата Яновіча "Сярэбраны яздок". Складаецца яна з трох навел. Дзеянне першай з іх тычыцца эпохі Уладыслава Ягайлы; тэмы астатніх — сучасныя. Яднае тыя навелы аповесць з часу студзеньскага паўстання пад назваю "Сярэбраны яздок". Так называецца і ўся кніжка.

Тры навелы гавораць аб трох — надзвычай розных момантах у жыцці беларускага народа. Галоўным героем першай з'яўляецца чалавек "тутэйшы"; другая апавядае пра беларускае "выкіроўванне на незалежнасць"; трэцяя — пра пошукі ў сённяшнім дні каранёў беларускай гістарычнай самасвядомасці.

Гэтая трэцяя навела — пра маладых беларусаў з Беласточчыны, якія адкрываюць скарбы беларускай культуры ў XVI стагоддзі — гэта заклік да сучасных беларусаў і заклік, скіраваны імі ж. Яновіч амаль што паказвае іх пальцам: тут ваша асяроддзе, тут іх шукайце, ратуйце сваю нацыянальную ідэнтычнасць, насуперак усяму будзьце сабою. Шмат у гэтым закліку недамоўленасцей. Не маючы магчымасці напісаць усю праўду аб сучаснасці, Сакрат Яновіч скіроўвае позірк да гісторыі. Ці ж не такі самы шлях абраў эстонскі пісьменнік Крос, ці літоўскі — Авіжус?

Герой першай навелы — Скроўба, разведчык войска Вялікага княства Літоўскага. Не надта разумее гэты просты беларус тыя канфлікты, што дзеюцца вакол, а ўласная яго нацыянальная свядомасць далёкая ад яснасці. Хто ён? Класічны "тутэйшы", жыхар краіны, заціснутай між бурнымі дзеямі моцных, свядомы сваёй адасобленасцю, хоць, можа, і не ўмее яе досыць выразна выказаць. Спрабуючы зразумець навакольны свет, думае сам сабе:

"Вяльможы з вяльможамі, як тыя польскія паны, жонак сабе сілай не выбіраюць, слаць пасцелі не прымушаюць іх, дачок беларукіх на людскі смех не выстаўляюць, не ганьбяць, горла сабе ўзаемна не рэжуць; пацалункамі прайдзісвецкімі згоду між сабою абвясціўшы, навалаю цэлаю дружыннікаў прайдошных на вёскі пасылаюць для разбою і ганьбавання жонак мужычых, апрычнікам уцехі абяцаючы, распусту і разбой па хатах чыняць, як плату за вернасць і адвагу маладзецкую... (...) Але ж — улада ёсць улада на пагібель людцам!"

Такі чалавек і ён сам — Скроўба. Не толькі таму, што бядняк-гаротнік. Галоўнае таму, што — беларус, сын зямлі, аддадзенай на рабаванне. Аднак жа не думае пра супраціўленне. Наадварот. Паўтарае сам сабе: "Калі адолець кагось не маеш сілы, рыхтуйся да сяброўства з такім!" З трывогай паглядаў на ўсемагутных: "Нельга супраць улады ўстаяць, не забіўшы і не ашукаўшы", — паўтараў. І дадаваў у тым жа духу: "Войны сам Бог наслаў, каб была парою лёгкага ўзвышэння для кожнага, каму сумленне — не надта цвёрды прынцып".

У часе разведкі ўзяў Скроўба палоннага, мазаўшаніна. Ведучы таго маладога паляка на допыт да сваіх літоўскіх паноў, думаў: "Як жа я магу не ведаць таго, што ты, мазаўшанін, хоць і на нашай зямлі схоплены, лічыш мяне кудлатым разбойнікам, якога засек бы, як піць даць, нізавошта, і рука б твая не здрыганулася. Падумаўшы, дык чаму ты можаш мець да мяне жаль, калі я такім чынам сваю сям'ю абараняю і іншых у маёй спакутаванай краіне. Я такі, якім трэба каб быў! А й ты ж бароніш сваіх, і я разумею гэта надзвычай добра. Мы ж абодва, ты і я, у становішчы, у якім нам выпала быць, не можам не стаць і да сябе бязлітаснымі. Я не маю аніякага права шкадаваць сябе; загадана мне тут думаць пра ўсіх, пэўна, як і табе. Не па сваёй ахвоце выпраўляемся мы на згубу. Табе бяда. Табе суджана ўжо ва ўласнай крыві выкупаць сваё маладое цела заўтра раніцаю, прамовіўшы малітву страшную на світанні. Не ўнікнуць і мне таго ж самага калі-небудзь, як не заўтра, дык паслязаўтра; ці праз год-другі на службе такой... (...) Так вось і змагаюцца народы між сабою з дапамогаю людцаў сваіх, а братка ты мой — адны, каб жыць, другія — каб нажыцца за кошт суседзяў альбо кагось іншага. І да чаго гэтак свет наш дойдзе?.."

Так вось прамаўляў беларус да паляка. Ёсць у гэтых развагах беларускія горыч і боязь перад польскімі суседзямі; ёсць, аднак жа, і выклік, кінуты ў будучыню — што так быць не павінна. Што інакш магло б быць...

●

"Яшчэ ўвосень 1863 года зарыва Студзеньскага паўстання ў Беларусі ўсё палыхала. Беларусы чакалі вясны, каб, узяўшы самаробную зброю, а таксама косы і сякеры, зноў ісці ваяваць. За волю — за Беларусь без цара і паноў.

Так мела быць".

Гэтымі словамі пачынаецца "Сярэбраны яздок", адна з выбітнейшых навел пра студзеньскае паўстанне, якія давялося мне чытаць. Навела — маніфестацыя беларускай прагі волі, а заадно навела — дакумент і польскіх утокаў, гэтак звычных хоць бы ў Тарлецкага і Канвіцкага. Злучае яна роздум над дзейнасцю палітычнай паліцыі з роздумам над чалавечымі варункамі студзеньскіх паўстанцаў.

Героямі з'яўляюцца функцыянеры паліцыі і падпольшчыкі, а фонам — паліцэйскі кашмар Віленшчыны пад кіраваннем генерал-губернатара Мураўёва — "Вешальніка"; героі навелы — палкоўнік Лосеў, начальнік службы контрразведкі, і Кастусь Каліноўскі, мужыцкі кіраўнік Беларускага паўстання. "Сярэбраны яздок" апавядае пра ловы Лосева на Каліноўскага.

Сакрат Яновіч скончыў працу над навелаю ў 1976 годзе. У той самы час паўстаў "Польскі комплекс" Тадэвуша Канвіцкага. Тады таксама нарадзіліся першыя парасткі дэмакратычнай апазіцыі ў Польшчы...

Палкоўніка Лосева раскрытыкавалі на нарадзе ў генерал-губернатара: не здолеў ліквідаваць новага кіраўнічага асяродку беларускай канспірацыі. Вывучаючы акты і даносы, Лосеў думаў:

"Усё гэта без істотнага значэння. Раскрыць цэнтр, што кіруе паўстаннем у Беларусі, нельга пры дапамозе адной агентуры. У нас няма агентаў, якія здолелі б адыграць ролю партнёра ў кантактах з небяспечнымі інтэлігентамі, не выклікаючы прытым падазрэнняў з іх боку і здабываючы іх давер у такой ступені, калі даходзіць да размоў па шчырасці, адкрывання таямніц... Гэта немагчыма!" — заключыў. Перад вачыма ягонымі паўсталі цьмяныя твары шпікаў і здрадцаў рознага роду з лісінымі ўсмешкамі, якія сэнс жыцця бачылі ў грашах і салодкай разбэшчанасці. Праца была для іх караю, і таму, ідучы на службу ў паліцыю, спадзяваліся найперш на лёгкі хлеб. Лосеў быў настолькі культурным і інтэлігентным чалавекам, што не мог не адчуваць нянавісці да тых людзей, але адначасова разумеў, што на ягонай службе і не можа быць інакш.

"Гэта, безумоўна, сумная з'ява, што высокі царскі трон даводзіцца ахоўваць з дапамогаю людзінаў, нячыстых на руку ды з апаганеным сумленнем, падумаў палкоўнік. Інтэлігенты з вялікай літары, а тым болей інтэлектуалісты ў паліцыі, — на жаль, — з'яўляюцца той рэдкасцю, аб якой чуў, быццам пра нейкі каштоўны мінерал..."

"Расканспіраванне цэнтра з'яўляецца надзвычай складанай і сур'ёзнай аперацыяй. Патрэбны дзеля гэтага не прадажнікі; яны, дарэчы, не заходзяць высока ў падпольнай іерархіі, бо не хапае ім вытрымкі, мацаты волі, якую можа даць толькі бязмежная вера ў ідэю. У расканспіраванні цэнтра, што кіруе паўстаннем, патрэбна здрада! Вялікая здрада! А гэта нешта зусім іншае, чымсьці прадажніцтва. Здраду могуць спарадзіць ідэйныя разыходжанні або раптоўны крах веры ў сэнс ахвяры..."

Лосеў меў у сабе штосьці ад паліцэйскага інтэлектуаліста, таго каштоўнага мінералу — такім яго намаляваў Сакрат Яновіч. Любіў працаваць метадычна і мэтанакіравана, седзячы ў глыбокім фатэлі, з моцнаю гарбатаю. На стале, засланым сукном, раскладваў карткі шпікаў і агентаў. "Калі б не мундзір, — апавядае Яновіч, — можна было б падумаць, што гэты самотны мужчына збіраецца раскладаць пасьянс". Альбо іншы абразок: "Дзесьці манатонна крычаў вязень і чулася грубіянская лаянка тых, што катавалі яго. "Трэба загадаць, каб спынілі прымяняць гэтакія прасцяцкія метады следства", — з пагардай падумаў Лосеў пра цвёрдалобых паліцэйскіх падафіцэраў з быдлячымі характарамі, якім здаецца, што біццём можна дабіцца практычна ўсяго".

Наш палкоўнік быў прыхільнікам метадаў вельмі тонкіх. Сакрат Яновіч параўноўвае між сабою дзве тэхнікі паліцэйскай гаворкі: правінцыйнага паліцмайстра і рафінаванага Лосева. Параўнаем.

Вось беларускі збяднелы шляхціц, Уладак Прончык, звязаны з падполлем, выкліканы да паліцэйскага з Саколкі, які хоча завербаваць яго на агента. Падпольны начальнік забяспечыў яго на дарогу дзвюма праўдамі. Першая з іх гучала: "Паліцыя наогул ведае столькі, колькі ёй хтось паведае альбо данясе". Другая ж была парадаю: "Памятай пра адно і не падпісвай аніякіх паперак. Аніякіх!"

Паліцмайстар частаваў Прончыка папяросамі, крытыкаваў падаткі, хваліў сямейнае жыццё — памятаючы, што яго суразмовец набожны і зусім нядаўна ўзяў шлюб.

"З Прончыкам, — піша Яновіч, — гаварыў чалавек, у якога адна мэта ў жыцці: каго і як акруціць! Пазаўчора снілася яму, што самога цара ўдалося зрабіць сваім "стукачом", даносчыкам. Цар плакаў, цалаваў паліцмайстру боты, прасіў і маліў, каб ён захаваў у таямніцы адзін дробны факт, зусім дробненькі факцік, выяўленне якога асмяшыла б яго, знішчыла б! Паліцмайстар хоць раз выкрычаўся на цара, выліў на яго ўсю сваю жоўць: "Ты думаў, што паліцыя — гэта дурні?! Гультаі?! Няўмекі?! Бачыш, як непрыкметна ты, цар, апынуўся ў нашай кішэні? Запамятай, пыхлівец: няма такога чалавека на свеце, з якога нельга было б зрабіць анучу! Досыць паскрэбсці палітру сумлення кожнага... Гэта так, цар мой!"

Вось такі паліцмайстар. Уявім сабе, ці гэтак Генак Мацюк з гданьскай Службы Бяспекі размаўляе ў сваіх снах з Войцэхам Ярузельскім?

Размаўляючы з Прончыкам, паліцмайстар вельмі разлічваў на яго боязь за маладую жонку. Прончык пагадзіўся з пахвалою сямейнага шчасця, хоць ад падмацавання гарбаты алкаголем адмовіўся.

Паліцмайстар прыступіў да справы:

"— Чулі вы: не так даўно ў Востраве разбэшчаныя шляхцюкі гвалцілі маладзіц і дзяўчат. Кажуць, што гэта паўстанцы... Я не веру ў тое: паўстанцы — высакародныя людзі, яны ідуць на смерць за ідэю, страляюць бандытаў таксама, як і мы, законная ўлада... (...) Мы не дапусцім да разбою ў нашым павеце. Бандыты будуць схоплены і пакараны паводле ўсяе строгасці закона. Лепшыя людзі з народа дапамогуць нам, паліцыі, у выкананні ўскладзеных на нас грамадствам абавязкаў захавання ладу ды бяспечнасці...

Прончык ведаў: у Востраве была спроба згвалтавання дзяўчыны трыма п'янымі шляхцюкамі — з ваяводскага штабнога атрада Духінскага. Цёмная і ганебная для паўстання гісторыя!

— Бандытаў — лавіць і вешаць! — выкрыкнуў Прончык, ажно здзівіўся сам з сябе. Абурэнне далося яму лёгка: сам Духінскі прымусіў шляхцюкоў публічна прасіць прабачэння ў цэлай вёскі! (...)

— Во, во! — з імпэтам падтрымаў Прончыка паліцмайстар. — Трэба выкараніць гэтую ганьбу чалавечага роду!

Астывалі.

— Але тут я вымушаны сказаць вам, пан Прончык, непрыемнае нам, паліцыі, — ён апусціў перад ім вочы, як добры сябар, які просіць зразумець яго. — Мы, як паліцыя, натыкаемся на некаторыя цяжкасці ў выкананні сваіх грамадска карысных абавязкаў. І, скажу вам па шчырасці, нашы жандары яшчэ не дараслі да пастаўленых перад імі задач. Ну, яны — прасцяцкія людзі... — паліцмайстар скрывіўся ў паўслове: пагарджаў жандарамі, іх тупалобасцю. Прончык — шляхціц; бедны, але шляхціц. (...) — Я, ведаеце, шмат думаў, пакуль наважыўся непакоіць вас сваім запрашэннем на гутарку. — І прыклеіўся да яго зрокам: — Я, пан Прончык, моцна прашу вас: дапамажыце нам! Наш дэпартамент і я, асабіста, будзем вельмі ўдзячны вам. Вельмі!

— Ахвотна.

— Непакоіць, ведаеце, бандыцкі выдрык у Востраве, — цэліўся ён у дзесятку. — Народ справядліва абураны... (...) Нам, пан Прончык, патрэбны прозвішчы тых бандытаў і іх адметныя рысы. (...) Рэшту мы хутка высветлім: маем тую перавагу над злачынцамі, што за намі стаіць магутная арганізацыя, якая не надта прыгожа завецца паліцыяй...

Прончык перабіў яго:

— Калі толькі што даведаюся — неадкладна з'яўлюся да вас! (...)

Дамаўляліся.

— Прашу не лічыцца з коштамі. Дзеля справядлівасці не шкада грошай. Мы дадзім іх вам, — паліцмайстар адчыніў шуфлядку і з прыкметнай гатоўлівасцю выклаў адтуль некалькі дзесяцірублёвак. Ягоны голас гучаў перапрашальна: — Патрэбна, пан Прончак, дурная фармальнасць: квітанцыя на гэтую суму, — растлумачыў ён скорагаворкаю, быццам які камбінатар. — Ведаеце, — гэтае "ведаеце" гучала ў яго па-братэрску, — ведаеце, бюракратыя і ў нас. Усюды поўна яе, усюды бухгалтары; сваруся з імі, ведаеце, ды нічога не зробіш... Падпішыце квітанцыю псеўданімам, напрыклад, Шуляк або ў гэтым родзе. Так прынята. — Вочы яго круціліся ад няўпэўненасці.

— Пан паліцмайстар, — Прончык сказаў нясмела, злёгку абражана, — грошы я маю, не хачу рабіць лішніх выдаткаў для паліцыі.

— Усё-такі дзеля якой рацыі вы павінны выдаткоўвацца? — Павучаў: — Мо давядзецца вам спаіць каго з бандытаў або пагутарыць з імі пры гарэлцы, якая, ведаеце, развязвае языкі. П'яныя шчырэюць. На тое патрэбны грошы, іншы раз і немалыя. А нам, паліцыі, гэтыя некалькі дзесяцірублёвак, ведаеце, чыстае глупства.

— Не, не вазьму. Мне сумленне не дазваляе. У мяне сапраўды ёсць грошы.

— Вазьміце, — паліцмайстар нахіліўся. — Грошы гэтыя, так сказаць, нічые: ёсць каса, ёсць і грошы! — ён жартаўліва засмяяўся. (...)

— Прапануючы мне грошы, вы, прабачце мне за шчырасць, абражаеце маё пачуццё абавязку перад Расійскай імперыяй! Маё пачуццё гонару прымушае сказаць вам гэта...

— Вы, мабыць, палічылі маю прапанову за спробу платы? — сказаў паліцмайстар са шляхетным здзіўленнем. — Гэта непаразуменне, да якога нам нельга дапусціцца. Грошы павінны вам толькі дапамагчы.

— Калі будзе патрэба ў іх, я сам папрашу ў вас патрэбную суму, — сказаў Прончык.

— Я не хацеў вас абразіць, пан Прончык, — разгубіўся паліцмайстар. — Лічыў, што прапаную вам дапамогу дзяржавы ў грамадска важнай справе... У нашых добрых намерах... — Дзесяцірублёўкі ён згроб назад у шуфлядку. Думаў: "Не будзе распіскі Прончыка, не будзе і ўлады над ім. Паспрабуем падкінуць яму нейкую чужую рэч, чужую ўласнасць і навінчваць справу аб зладзействе. Папросіць ратунку — тады пастаўлю яму свае ўмовы. Цвёрда пастаўлю, без далікацтва..."

— Пан паліцмайстар, як толькі я даведаюся што наконт тых бандытаў, дык адразу данясу вам, — ветліва і не без спеху развітаўся ён.

— Маю надзею, пан Прончык, што мы добра разумеем адзін другога, — гаварыў паліцмайстар. (...)

Калі застаўся адзін, прамармытаў: "Хітрая сволач!"

(Працяг на стар. 14—15)

АД РЭДАКЦЫІ

Эсэ вядомага польскага грамадскага і палітычнага дзеяча, пісьменніка-публіцыста, галоўнага рэдактара папулярнай і надзвычай аўтарытэтнай у Польшчы "Газеты выборчэй" Адама Міхніка было прапанавана нашаму штотыднёвіку з ласкі міністра замежных спраў Беларусі У. Сянько, за што выказваем Уладзіміру Лявонавічу шчырую ўдзячнасць. Шкадуем, што па розных прычынах занадта затрымаліся з публікацыяй "Беларускай балады". Нягледзячы на тое, што напісана эсэ паўтара дзесятка гадоў назад, яно і сёння не страціла сваю актуальнасць і значнасць.

АЎТАР "СЛУЦКАГА ПОЯСА"

У гэтыя дні Анатолю Астрэйку споўнілася б 85 гадоў (памёр Акім Пятровіч у 1988 годзе). Само жыццё яго варта кнігі. Калі б яна з'явілася, дык, несумненна, адна з найбольш яркіх старонак у ёй была б звязана з падзеямі мінулай вайны. Паэт тады быў адказным сакратаром сатырычнай газеты-плаката "Раздавім фашысцкую гадзіну", двойчы накіроўваўся на акупіраваную ворагам тэрыторыю. Пабываў А. Астрэйка і ў партызан Случчыны. Неяк завітаў у рэдакцыю падпольнай газеты "Народны мсціўец". Яе рэдактар М. Дастанка "папрасіў даць верш ...у газету". А. Астрэйка адказаў: "А я не адзін верш, а цэлую кніжку хачу вам прапанаваць". Прапанова зацікавіла М. Дастанку, ухваліў яе і сакратар Слуцкага падпольнага райкома партыі І. Кананові́ч. Наборшчыцы Люба Куляшова і Люба Шаўчук ахвотна згадзіліся набраць творы, іх падтрымалі друкары Валодзя Кананові́ч і Коля Торхаў. Над афармленнем зборніка працавалі партызанскія мастакі Саша Залаты і Саша Бяляеў. Літары-застаўкі да вершаў выразалі на кляновых кубіках. Паперу дасталі падпольшчыкі ў нямецкай друкарні, а для вокладкі раздабылі чырвонай фарбы. Зборнік атрымаў назву "Слуцкі пояс" і друкаваўся на працягу месяца і асобнымі кніжкамі па чарзе паступаў у партызанскія атрады... Было гэта ў 1943 годзе. Другое ж выданне "Слуцкага пояса" выйшла ў выдавецтве "Беларусь" у 1964 годзе.

А. Астрэйка аўтар кніг паэзіі "Слава жыццю", "Добры дзень", "Зямля мая", "Бацька мой Нёман", "Сэрца насцеж", "Зямная Случчына", "УрАджай цяпла" і іншых. Папулярнасцю карыстаецца яго паэма для дзяцей "Прыгоды дзеда Міхеда". На многія яго вершы напісаны песні. Найбольш папулярнай стала "Нёман", пакладзеная на музыку Н. Сакалоўскім. Упершыню яе выканаў М. Ворвулеў, калі ў лютым 1955 года ў Маскве праходзіла Дэкада беларускага мастацтва і літаратуры.

ЛЁС ЗВЯЗАЎ З ... "МАЛАНКАЙ"

Маецца на ўвазе, вядома, гумарыстычна-сатырычны часопіс "Маланка", што выходзіў у былой Заходняй Беларусі. А свой лёс з ім звязаў беларускі графік і жывапісец Язэп Горыд. Акрамя таго Язэп Міхайлавіч афармляў часопісы "Родныя гоні", "Заранка", газету Беларускай сялянска-рабочай грамады "Народны звон". Дзякуючы Я. Горыду набылі свой "твар" зборнік М. Багдановіча "Вянок" (2 выданні, 1927), кнігі паэзіі М. Танка "Журавінавы цвет" (1937), М. Васілька "Шум баравы" (1929). Парупіўся ён аформіць і песенныя зборнікі А. Грыневіча, Р. Шырмы. Выканаў Я. Горыд і літаграфічныя партрэты Я. Купалы, Я. Коласа.

Адным словам, шчыра працаваў на ніве беларускасці, дбаў аб яе заўтрашнім дні.

Па шчаслівай выпадковасці дзень нараджэння Язэпа Міхайлавіча прыпадае акурат на Дзень незалежнасці. А з'явіўся ён на свет роўна сто гадоў назад. І хоць пражыў усяго сорак тры гады, пасля сябе пакінуў значны след. Дарэчы, рупны даследчык усяго, што звязана з жыццём Заходняй Беларусі, Арсен Ліс прысвяціў Я. Горыду кнігу "Пякучай маланкі след", што пабачыла свет у 1981 годзе.

ПА КОМПЛЕКСНЫМ ВЫВУЧЭННІ

Беларусі і Літвы зрабіў шэраг прапаноў гісторык, літаратуразнавец і лінгвіст Іван Лабойка. Ён жа збіраў матэрыялы са старабеларускіх помнікаў пісьменства для складання слоўніка. Цікавіўся І. Лабойка і беларускім фальклорам, прапанаваў свой праект "Слоўніка незразумелых выразаў" з "Беларускага архіва старажытных грамат" І. Грыгаровіча. Дарэчы, быў добра знаёмы не толькі з І. Грыгаровічам, а і з З. Даленга-Ходакоўскім. Нядаўна з дня нараджэння І. Лабойкі споўнілася 210 гадоў. Памёр ён 27 чэрвеня 1861 года.

БЕЛАРУСКАЯ БАЛАДА

(Працяг. Пачатак на стар. 13)

Так выглядала спроба спакусы Пронччыка, карціну якой я працытаваў так шырока не толькі з прычыны яе гістарычнай і літаратурнай вартасці.

Лосеў не быў задаволены спробамі паліцмайстра з Саколкі. Вострa яго крытыкаваў: "Адкуль залезла вам у галаву надзея, што Пронччык згодзіцца супрацоўнічаць з паліцыяй?! (...) Няўжо вы паверылі ў байку пра канфідэнтаў-патрыётаў? Паліцыя, пан паліцмайстар, ёсць паліцыя. Існуе яна, дазвольце на крайнасць, дзеля таго, каб людзей якімі яна зацікавіцца, ставіць у сітуацыі без выйсця. А мо вы разлічвалі на простадушша Пронччыка?" "Простага чалавека, пан палкоўнік, няпроста зрабіць канфідэнтам. Куды лягчэй — інтэлігента. Той мае што траціць у выпадку адмовы..."

Лосеў ведаў, ад чаго вар'яцеў: "Мы аказаліся непадрыхтаванымі да выбуху паўстання, хаця даўно ведалі аб тым, што яно адбудзецца. І нават — калі! У нас, для прыкладу, няма сеткі даносчыкаў, па адным у кожнай, хоць большай, вёсцы. Без іх мы глухія, значыць — і сляпыя. Чаго вы вартыя, пан паліцмайстар, без народных памочнікаў?"

Не цярпеў палкоўнік "гэтых пласкалобцаў, усю гэтую свалату, якая сядзіць ціхенька ды чакае, пакуль іншыя зробяць за яе самую чорную работу". Сам рабіў вытанчана і паспахова. Гэткім чынам ён апрацаваў аднаго з арганізатараў паўстання на Міншчыне — Парфіяновіча. Парфіяновіч паламаўся мала і прызнаўся ў знойдзеных пры ім матэрыялах. Але Лосева цікавіла, ад каго арыштаваны атрымаў тыя матэрыялы. Прачытаем іхні дыялог. Парфіяновіч:

"— Ці вам, палкоўнік, мала майго прызнання, што гэтыя рэчы належаць мне?

— Я разумею вас: мне дастаткова вядома наконт вашай кіруючай ролі ў паўстанні.

— Калі вам вядома гэта, дык чаго вы мяне мучыце? Каб я пацягнуў за сабой пабольш сяброў? Вешайце мяне, маскалі праклятыя! Хутчэй!

— Пан Парфіяновіч, вы культурны і інтэлігентны чалавек, а крычыце, прабачце за параўнанне, быццам буян з гарбарнай Пагулянкі. Ці я вас абразіў нечым?

— Вы адным сваім знаходжаннем на нашай зямлі абражаеце мяне, усім маіх суродзічаў!

— Мне, пан Парфіяновіч, цяжка пярэчыць вам, бо вы маеце рацыю. Але, як мне здаецца, вы атаясамліваеце маю асобу са службовым становішчам, якое я займаю... Калі так, дык дапусцім на хвілінку наступнае: я адракаюся ад займаемай пасады і выязджаю дамоў, у Расію. Ці гэта абазначае, што рэжым улады паслабее? Ці вы лічыце, што пасля майго выезду вас ужо ніхто не будзе дапытваць? А мая пасада будзе пуставаць? А што было б, калі б на маё месца прыехаў нейкі хам з дваранскім званнем, якімі так ахвотна абдорвае губернатар Мураўёў, не без падстаў прозваны Вешальнікам, кожную свалату?

— Палкоўнік, вы забыліся, з кім гаворыце...

— Не, пан Парфіяновіч. Я не забыўся: размаўляю з чалавекам, які дзеля ідэі гатоў ахвяраваць уласным жыццём! З чалавекам, якога шаную за гэта і, адначасова, шкадую, што ваша справа пазбаўлена рэальных шанцаў. Паверце мне! Гэта праўда, што я далёкі ад аднадумства з вамі, але, лічу, мы павінны сысціся ў тым, каб менавіта па магчымасці найменш праліць крыві. Каб ратаваць чалавечыя жыцці! Таму і вырашыў я дапытаць вас...

Палкоўнік Лосеў адчуваў сябе ў добрай форме. "Не можа быць таго, каб я хоць крыху не пахіснуў упартасці гэтага мяцежніка! А калі ён дурань, паверыць мне, дык тады будзе мой поўны выйгрыш. Пакажу гэтым паліцэйскім дурылам, як трэба праводзіць следства!"

— Вы хочаце ад мяне прозвішчаў і адрасоў, каб наладзіць арышты...

— Правільна разумееце мяне: арышт — гэта не смерць. Прапаную вам выбраць меншае зло: пашкадаваць сваіх сяброў, пакуль яшчэ не позна. Хачу дадаць да сказанага, што, прыкладна, увесну паміж намі, пан Парфіяновіч, відаць, не дайшло б да такой гутаркі — паўстанне яшчэ грымела бітвамі, нават пашыралася, і толькі вельмі нямногія ў вас і ў нас разумелі тое, што яно заўчаснае, безнадзейнае, дрэнна падрыхтаванае...

Лосеў гаварыў Парфіяновічу тую праўду, якая павінна была паслужыць ягонай, жандарскага палкоўніка, праўдзе. Абраны ім спосаб "расшчамлення" заўзятасці падазронага аказаўся трапным, і толькі таілася ў гэтым нейкая рызыка, дык адно ў тым, як надоўга ён здолее ўтрымаць разумовую перавагу ў аргументаванні. Парфіяновічу павінна перашкодзіць нянавісць пераможанага ад якой, хто ведае, ці не зусім блізка да здрады, або, прынамсі, да трусасці...

— Вы, палкоўнік, мабыць, ведаеце, якую мае назву тое, што прапануеце мне?

— Вы, прызнаюся, здзівілі мяне: здавалася, што мы паразумеемся. Цяжка мне зараз усомніць, дзе менавіта чытаў я — апошнім часам ператаміўся! — аб тым, што здрада нечаму меншаму дзеля ратавання большага называецца палітыкай...

— Салдата не цікавіць палітыка.

— Шкада. Салдат заўсёды з'яўляецца інструментам палітыкі, выконвае яе канкрэтны заказ. Праўда, добры салдат — гэта не заўсёды добры палітык. Дрэнна, калі тое ж можна сказаць і пра добрага камандзіра; крэпасць павінна абараняцца так доўга, як доўга існуе палітычны сэнс яе ўтрымання. І стратэгічны перш за ўсё. Гэта, вядома, мой намёк у ваш адрас, і мне цікава ведаць, што вы маеце супраць маіх разважанняў?

— Добра вам гаварыць так, калі ў вас няма жалю! Не вы гэта прайграеце, праўда?

— Ці я прапаную вам поўны пройгрыш, пан Парфіяновіч? Наадварот, прапаную, калі можна так сказаць, палон, які тым адрозніваецца ад штурму, што няма разні...

— Толькі шыбеніцы!

— Не пярэчу. Пытанне — колькі? Чым даўжэй будзе адбывацца агонія вашага парыву, тым больш будзе гэтых шыбеніц! Прабачце мне за гэтую маю грубую шчырасць.

— Значыць, я магу паменшыць зло, учыняне вамі, маскалямі?

— Зараз важна само існаванне зла. Адносна ж яго прычыны я схільны прызнаць за вамі некаторую рацыю. Аднак жа ў нас, у мяне з вамі, пан Парфіяновіч, няма часу на дыспуты. Паўтараю: прапаную, замест поўнай гібелі, выратаваць тое, што яшчэ можна выратаваць. Вы добра падумайце над гэтым!

— Што можа думаць чалавек, якога чакае смерць?

— Не ўсе арыштаваныя аднолькава вінаватыя... (...) — У вачах Парфіяновіча ён прыкмеціў слёзы і вырашыў, так сказаць, прыглядзецца да іх. Памаўчалі. Не націскаў на гутарку. Прадчуваў, што праціўнік пахіснуўся ў сваёй устойлівасці, і таму не варта траціць сілы на яго дабіванне: сам паваліцца! Допыт ужо выглядаў на заклапочаную гутарку бацькі з сынам.

— Тут смерць ці ў Сібіры...

— Не малады чалавек, і таму не павінны паміраць. І вашы сябры. Вам жа патрэбны жывыя, а не мёртвыя прыхільнікі ідэі... — Палкоўнік падбіраў "ключ" да, як яму здавалася, ужо апошняга замка, адамкнуўшы які даволі было толькі хутка дзейнічаць. З імклівасцю злодзея! Угледзецца ў Парфіяновіча. Той раптоўна заплакаў. Гідзіўся ён мужчыны, які сядзіць да плача. Таму загаварыў, нават не думаючы: — Я разумею вас, і, паверце, мне невымоўна прыкра...

— Вам прыкра? Жартуеце!

— Абражаеце мяне... — Палкоўнік апусціў галаву, дастаў насавую хустачку, выцер вочы, у якіх — на дзіва! — таксама паявіліся слёзы, нейкія такія безназоўныя, скамарохаўскія. Высмаркаўся. Глухім голасам дадаў: — Я, вядома, не маю права абражаць...

— Вы можаце гарантаваць... — Парфіяновіч не дагаварыў: "жыццё". Пaглядзеў знізу: на мундзір, на каўнер, бараду, нос. У вочы ён не паглядзеў. Згас.

— Поўнасцю, — Лосеў сказаў гэтае слова тым жа спакойным барытонам, добра пастаўленым, добразычлівым, салідным. Без хібінкі. Пачуўся, як бы толькі што раздалі карты і ён трымае ў руках козыр! Каб не перапсаваць, пачакаў малую хвілю. — Чалавек наогул, а інтэлігентны ў асаблівасці, заўсёды шукае надзейнага сэнсу свайму існаванню ды учынкам. У нашай жа практыцы галоўнае заключаецца ва ўказанні на іншы, яшчэ болей надзейны сэнс — у адпаведнасці з сітуацыяй...

— Запішыце: матэрыялы — ад Вітажэнца..."

У канцы месяца Парфіяновіча расстралялі.

Гэтыя два сканчаныя гісторыяй дыялогі, так шчодра мною працытаваныя, гавораць больш пра Польшчу пасля 13 снежня 1981 года, чым усе апублікаваныя на той дзень нумары папулярнага ў іншым сэнсе штотыднёвіка "Палітыка", разам з надрукаванымі на яго старонках артыкуламі паважаных і заслужаных аўтараў, якіх тым больш дзіўна бачыць у коле рафінаваных спадкаемцаў палкоўніка Лосева.

●

Палкоўнік Лосеў пагарджаў людзьмі. Пагарджаў вякамі з уласнага апарату: "Яны, сышчыкі, занадта ўпэўнены ў непарушнасці Расійскай імперыі і ў безнадзейнасці паўстанцкага парыву, каб, апынуўшыся ў крытычнай сітуацыі, моцна трымаць язык за зубамі..."

Што ж думаў ён пра паўстанцаў, якіх вылоўліваў, а яны не хацелі здавацца?

"Паўстанцы да ненармальнасці шляхетныя, падумалася яму. Змагаюцца яны не на жыццё, а на смерць дзеля поўнай волі гэтым чалавекападобным стварэнням, якія ў сваёй дурноце не супроць і прадаць абаронцаў! Хто найбольш даносіў пра паўстанцкія атрады ў лясах? Сышчыкі? Якраз не. Не сышчыкі, бо яны мала ведалі, але — мужыкі! Тыя, за волю якіх аддаюць жыццё шляхцюкі з універсітэцкімі тытуламі. Адукаванцы, такая іх маць! — палкоўніка, калі ён быў маладым, не прынялі ва універсітэт, меў слабыя ацэнкі. — Мо праз гадоў сто паўстанне гэтакае мела б сэнс? За столькі часу нават і ў мужыцкім чэрапе нешта зварухнецца, прасвеціцца шчылінкай разуменне чагосьці..."

Пра будучыню думаў таксама і Кастусь Каліноўскі, які хаваўся ад сышчыкаў. "Паўстанне, праўду кажучы, толькі павінна пачацца, — думаў ён. — Без шляхты! Яе ўдзел — гэта катастрофа ўсёй справе. Мужыкі не пойдуць за панамі ў лес, бо і чаго? За панскую свабоду змагацца? Сапраўдная свабода — гэта такая свабода, у якой не будзе ні паноў, ні цара. У якой усе будуць роўныя. Божа, якая складаная сітуацыя: з аднаго боку цар дае сваю свабоду, з другога — паны даюць сваю, як бы лепшую ад царскай... (...) А мэта ў адных і другіх адна і тая ж: утрымаць уладу! Трэба арганізаваць паўстанне народнае. Што гэта значыць? Калі супроць паноў, то і супроць цара. Ці не занадта, як на магчымасці беларусаў? Мо спачатку выбраць меншае зло — падтрымаць паноў? Утопія! Польская справа — гэта наша справа? Не, нічога не выйдзе з таго... Ключ да становішча — у сітуацыі агульнарасійскай. А там рэвалюцыйнасць паменшала, ідзе на спад. Чарнышэўскі ў астрозе... (...) А што, калі стварыць шырокую і адпаведна засакрэчаную паўстанцкую сетку з заданнем праводзіць прапаганду і ўтрымоўваць невялікія ўзброеныя групы? Рэжым, Мураўёў і яго генералы рвуцца да бітваў, да батальнага вырашэння пытання. А мы будзем давай пазбягаць бітваў, кусаць збоку, партызаніць. У нашу карысць працуе час. Так, час з'яўляецца самым магутным нашым саюзнікам. Рэвалюцыю рабіць — гэта перш за ўсё арганізавацца чакаючы. Гэта ўмельства чакаць. Замежная інтэрвенцыя, дыпламатычная, нам непатрэбна. Наіўныя дзюлераны; кожная дзяржава, якая б яна ні была, вядзе перш за ўсё ўласную, дзяржаўную палітыку па прынцыпе: свая кашуля бліжэй да цела! Ідэалагічная салідарнасць — гэта ўсяго цёпленькі плашч у палітычную сцюжу. Так было, так ёсць і так будзе! Механіка існавання дзяржавы, усё роўна што механіка ў фізіцы — нязменная ў галоўных законах. Польскае паўстанне — гэта ўнутраная справа Расіі, сказалі ў Пецярбурзе. Не без пэўнай рацыі... Аглядка на замежжа — гэта шкодная тактыка. Можна сказаць, ашуканская! Не станець жа дапамагаць нашаму народу прыгнятальнікі сваіх народаў на Захадзе..."

Гэтак думаў і прыкідваў беларускі кіраўнік паўстання. Снаваў планы, сягаў пглядам у будучыню, марыў. Рэчаіснасць жа, аднак, паўставала працейшай: сетка распаўсюджвальнікаў падпольнага друку засталася некранутай арыштамі. "Мужыцкую праўду" можна будзе і надалей распаўсюджваць: "у Гаркавічы цераз Кішкялёў, у Сухінічы цераз Ціліольку, у Астравок цераз Кулакоўскіх, у Піражкі цераз Жукоўскіх, у Гураны цераз Міраноў, у Плянты цераз Пракопчыкаў.." Такая была проза будзённасці.

Сфармуляваны Каліноўскім гордыеў вузел беларускай справы польскі чытач чытае са змешанымі пачуццямі. Поруч з вдавочна разумнымі высновамі стрымлівае нас, аднак, адгалосак сталінскіх чытанак у тым аглядзе "паўстання польскіх паноў". У веры, што "час працуе на нас" — знаходзім і сябе, гэтак жа як і ў скептычных адносінах да заходняй інтэрвенцыі. Аднак жа будзем памятаць, што палякам незалежнасць прынёс урэшце вялікі міжнародны канфлікт. Будзем памятаць, аднак, і аб тым, што з беларусамі кангрэс у Версалі абышоўся дужа сурова...

Паверым Сакрату Яновічу. Паверым, што беларуская эліта спадзявалася хутчэй на агульнарасійскую рэвалюцыю, чым на польскае паўстанне. Паверым, што ў Беларусі лічылася, што "польская справа гэта не наша справа". Так нас успрымалі... Можа, і пасюль гэтак нас успрымаюць? Можа, паслання "Салідарнасці" з "Аліві" не хапіла, каб зменшыць боязь нашых братоў-беларусаў перад ксенафобіяй, перад звыклым прымітыўным шавінізмам пэўных польскіх колаў?

Не хачу патрапляць у тон польскага самабічавання; не хачу паўтараць абвінавачванняў у польскай ксенафобіі. Упэўнены, што для такіх абвінавачванняў і абагульненняў няма падстаў. Пазіцыі ксенафобіі і маніі велічы ўласцівы толькі маргінальным абывацельскім пластам. Але ж ёсць нагода паўтараць: гэтак нас успрымаюць. Пакуль гэтак нас успрымаюць суседзі моцныя, немцы ці расійцы, можам бачыць у тым праяву іх нячыстага сумлення: гэтыя абвінавачванні хоць бы ўскосна ўсправядлоўваюць нанесеныя нам крыўды. Калі ж баяцца суседзі слабейшыя за нас — хоць бы тыя ж беларусы, — дык варта часцей падбіваць рахункі сумлення ў гэтай матэрыі, часцей, чым прызвычаіліся рабіць гэта апошнім часам.

Аднак жа гэта справы немалаважныя і вельмі многае можа ад іх залежаць. Справа польская — справа беларуская. Разам ці паасобку? У сяброўстве ці варожасці? Гэтыя пытанні застаюцца адкрытымі.

Не замахваюся ўваскрашаць польскі месіянізм і сцвярджаць, што палякі маюць якуюсьці збаўленчую місію адносна іншых народаў. Не маю намераў таксама ажыўляць механіку федэрацыйных планаў Юзафа Пілсудскага. Не маю аніякіх звестак, каб дапускаць, што літоўцы, беларусы ці ўкраінцы мараць сёння аб дзяржаўнай федэрацыі з Польшчай. Аднак жа ад стасункаў паміж нашымі народамі будзе залежаць будучыня гэтай часткі Еўропы.

Кастусь Каліноўскі разліваў на расійскую рэвалюцыю. І не адзін ён. Мы таксама спадзяваліся на лагер расійскай дэмакратыі.

Па-сяброўску і з павагаю глядзім на Сахарава, чытаем Салжаніцына і Букоўскага, молімся за расійскіх вязняў. Усялякая наша надзея не пазбаўлена боязі. Ведаем моцныя традыцыі расійскага самадзяржаўя і ведаем, як умела яно апранаць розныя ідэалагічныя ці дзяржаўныя апранахі. Таму памятаем гісторыю бальшавіцкай рэвалюцыі, якая не ахапіла Польшчы, а толькі спарадзіла надзею ў беларускім народзе і яго эліце. Памятаем — і напамінаем нашым братам-беларусам — што менавіта ў бальшавіцкай вязніцы сканаў трыбун беларускіх левых Браніслаў Тарашкевіч. Напамінаем — але ці павінны мы гэта рабіць? Ці не лепш было б часцей самім сабе прыпамінаць, што перш чым Тарашкевіч выправіўся — на сваю пагібель — у Савецкую Расію, ён правёў ладны кавалак жыцця ў вязніцы незалежнай Польшчы? Ён! Перакладчык Міцкевіча на беларускую мову!

Не проста ўсё гэта. Мы, аднак, будзем рабіць сваё. Рабіць усё, каб беларус меў падставы сказаць, што незалежнасць Польшчы і палякаў дае і беларусам глыток волі, а другі глыток — абяцае. Можа быць, ад гэтага будзе залежаць, чаго мы самі будзем варты, як народ...

●

Знаю, доўгі гэта шлях. Адна з гераінь "Сярэбранага ездака", сувязная Каліноўскага, усклікнула ў роспачы: "...Божа, чаму гэта так трэба, каб людзі гінулі за праўду? Чаму гэта столькі бязлітасці ў праўды? Чаму свет належыць да забойцаў? (...) Калі за праўду трэба забіваць, дык ці ёсць яна? Ці не выдумка гэта?.." Пачула ў адказ: "Такая праўда, якія людзі, што ўстанавілі яе!"

Якое ж шчасце маем мы, людзі "Салідарнасці", што ў імя нашай праўды не прымушаны забіваць...

Суразмоўнік сувязной Каліноўскага, паўстанцкі падпольшчык, кружачыся па лясах і балотах, высноўваў сваю думку адносна бачання будучыні высакароднага руху. "Уваччу ажно мройна ад прывіду, што вось выходзяць з лясоў незлічоныя сілы — з пушчы, з пералескаў ды з курганоў векавечных, з усіх бакоў, палісквaючы зброяй, у баявых парадках легіёны свабоды. Ідуць яны, пакуль нябачныя, але ўжо відаць, як водбліск ад іх пранізвае прастору, халодны і мужны, ад якога вочы брыняюць слязьмі радасці, а цела, здранцвелае ад урачыстасці, знерухомела. Глуха — і бляск, толькі бляск, бляск!

... І станем беларусамі,
Вольнасці сынамі!"

Так мелася быць.

Ці магло гэтак быць? Той паход быў мрояй падпольшчыка. У сапраўднасці быў іншы паход:

"На Лукішскай плошчы паставілі за ноч шыбеніцу. Блакітны ранак над Вільняй. Ля дамініканскай турмы — суровы вайсковы канвой. Натоўп людзей, што ўсё сыходзяцца і сыходзяцца... Часамі нехта закашляе, суха, раз-пораз, быццам падаючы ўмоўны сігнал. Адбудзецца пакаранне смерцю дыктатара паўстання ў беларусі і ў Літве. Завецца ён Кастусь Каліноўскі. Народ маўчыць. Роўна а дзевятай гадзіне расчыніліся турэмныя вароты. Кастусь Каліноўскі, з вайсковай пунктуальнасцю, рушыў у свой апошні шлях. Пад яго крокі, здавалася, ідуць шарэнгі стражы. Боты і вінтоўкі. А на тратуарах людзі скідаюць шапкі з галоў. І плачуць... (...) Кастусь Каліноўскі ўрачыста як бы ўваходзіць у Вільню. Бледны, не мае сілы крыкнуць: "Хай жыве Беларусь! Хай жыве Літва!" Ідзе. З тратуараў слёзна кланяюцца яму ў пояс. Крычаць: "Кастусь! Наш Кастусь!"

Жандары варочаюць мызамі, каб накінуцца. Са звычкі, бо яны сёння на прывязі. Ім сёння нельга!

Адмераны крок. На шыбеніцу — другога па Богу ў покуце мужыцкай Белай Русі. На шыбеніцу яе будучыню, каб больш ніколі не мела яе... І зашчыміць сэрца, забаляць грудзі!"

●

Цяжка чытаць гэтыя радкі без хвалявання. І цяжка нам, палякам, адагнаць падчас гэтага чытання думку аб пакаранні Рамуальда Траўгута і іншых членаў апошняга Народнага Урада. Разам з імі магла павіснуць на шыбеніцы будучыня Польшчы...

Якімі ж слабымі былі яны, Траўгут і Каліноўскі, у параўнанні з палкоўнікамі Лосевымі, якім безнадзейным, пазбаўленым шанцу выдаваў быць іхні канец. Здавалася, што разам з іх смерцю ўжо ўсё прайграна. Польскім і беларускім "людцам" усерасійскі манарх паўтарыў яшчэ раз сваё сакраментальнае: "Ніякіх ілюзій!"

Ды хіба можна перастаць марыць?

Ілюзіі — ведаем гэта аж занадта добра — палітыкі не будуюць. Палітыка, збудаваная на ілюзіях — і пра гэта таксама памятаем — канчаецца звычайна катастрофай. А ўсё ж мары застаюцца нязменнай часткай рэальнай гісторыі людзей і народаў. Мары робяць людзей лепшымі, шляхетнейшымі. Мары аб годнасці вучаць годнасці, мары аб волі — робяць вольным.

Дзеля гэтага і патрэбны мары. Бо што ж можа пераможаным ахвяраваць людская памяць? Бо як інакш аддаць належнае тым, што не здрадзілі, тым, што не паддаліся шантажам паліцмайстраў, допытам жандараў, угаворам Лосева? Што ж можа пісьменнік — польскі ці беларускі — над той клятваю Канвіцкага, над тымі словамі Жэромскага аб "літаратуры, якая ніколі не здрадзіць", над той памятнай сцэнай Сакрата Яновіча аб пакаранні смерцю кіраўніка беларускага паўстання? Пісьменнік не можа аберагчы народ ад ахвяр, але сваім словам ён мае ўладу сказаць, што тыя ахвяры не былі марныя, што яны далі сілу людзям і народам устаць з каленяў, выпрастацца. Каб выпрастацца, трэба марыць...

Мары прыносіць у дарунак літаратура. Тадэвуш Канвіцкі падараваў палякам у выбітных вобразах Траўгута і Мінейкі мары аб шляхетнасці і праўдзе; Сакрат Яновіч, ахвяруючы беларусам — і нам, палякам! — вобраз гераічнай смерці Кастуся Каліноўскага, — пачаў працу над адбудовай эпасу беларускай вызваленчай традыцыі. Насуперак тым, што нам паўтараюць: "Ніякіх ілюзій!"

Ці станецца Кастусь Каліноўскі знакам і сімвалам адраджэння беларускай дэмакратыі? Ці такія намеры кіравалі пяром Сакрата Яновіча? Адказаць на гэтыя пытанні не магу. Пісьменнік часта гаворыць больш, чым мяркуе. Аднак хай мне будзе дазволена дапусціць, што беларускі пісьменнік кіраваўся наступным перакананнем: Траўгут і Каліноўскі, гэтыя дзве постаці і гэтыя два пакаранні смерцю — сведчанне адзінства гістарычнага лёсу палякаў і беларусаў. Калі кроў тых пакутнікаў абодвух народаў сталася зернем для будучыні, дык заўсёды варта нагадваць сабе, што сеяць можна разам...

●

Януш Тазбір колькі гадоў назад апублікаваў знакамітае эсэ аб гістарычнай навеле як аб крыніцы ведаў айчыннай гісторыі. Можна было б гэта ўдакладніць: кожны роздум над гісторыяй, што выходзіць за межы чыста прафесійных спрэчак, датычыць гэтак жа гісторыі, як і сучаснасці. А ставячы пытанні мінуўшчыны, надзвычай балючыя для сучаснасці, апыньваемся ў сучасных справах і канфліктах.

Давай зірнём, Конрадзе, на людзей 1863 года праз прызму ўласнага досведу. Пашукаем у іхніх біяграфіях хоць бы накіды ўласных лёсаў, прадвызначэнняў. Не ведаем, што нас чакае. Паўтараем, як паўтараў сабе Кастусь Каліноўскі, што "на нас працуе час", што сёння робіць "Салідарнасць" — "арганізоўвацца, чакаючы". Верым — як і тады верылі, — што кан'юнктура мінецца, што ў спрэчцы сілы праўды з праўдаю сілы пераможа першая. Аднак зусім не ўпэўнены, што менавіта гэтак і будзе. Не ведаем, ці не наша прызначэнне — уласная дарога ўкленчваць. Не натхняемся вобразамі пераможцаў. Выстае нам усведамлення, што з'яўляемся — і хочам быць — на добрым баку, на баку праўды. Хоць бы той "добры бок" доўга яшчэ мог супрацьстаяць у канфрантацыі з хлуснёй і перамагаць...

Але хопіць пра гэта. Знаем, аднак, Конрадзе, што ў выніку перамогі "Салідарнасці" не мы займем месца ў ложы трыумфатараў, не нашы выпнутыя грудзі аздобяць узнагароды. Можа, зноў будзем турботлівай згадкай часу, у які "Салідарнасць" магла падараваць толькі прысуды і адпачынак у турэмных камерах? Можа, застанецца нам горыч адвергнутых?

Знаем гэты фільм. Таму што добра ведаем, што Каліноўскаму, кіраўніку беларускага падполля, давялося ў канцы не найгорш. Лепш загінуць на шыбеніцы ад рук ворага, чым — як першы прэзідэнт незалежнай Польшчы Габрыэль Нарутовіч — ад рук тых "патрыётаў", што "Крыж мелі на грудзях, а браўнінг у кішэні, з Богам былі ў саюзе, а з забойцамі ў змове". Бадай што лепш, чымператварыцца з Каліноўскага ў Лосева, са змаганца за волю — у паліцэйскага апрычніка. Зрэшты, Конрадзе, нам і гэты фільм знаёмы...

Ці ж меў тады Лосеў рацыю, падазраючы такіх, як мы, у "ненармальнай шляхетнасці"?

Пэўна, няма нічога больш фальшывага. З'яўляемся — і хочам быць — цалкам нармальнымі. Ні аб чым так моцна не сумуем, як аб нармальнасці, бо анічога гэтак моцна не баімся, як нармальнай капітуляцыі перад сваёй слабасцю і сваім страхам. Добра ведаем, што калі не адолеем сваёй боязі, яна — наша боязь — запануе над намі.

Тады адразу хуценька зробімся "палітычнмі рэалістамі". Упэўнімся, што "Салідарнасць" складаецца з хэўры авантурыстаў, а "Касцюшка быў вар'ят, бунтаваў пралетарыят..." Зробімся страшэнна мудрымі і глыбока апалітычнымі, будзем старанна ўзважваць словы і ўхіляцца ад рамантычных парываў сэрца.

Будзем ездзіць на Захад, каб тлумачыць, што "Салідарнасць" ужо не сапраўдная. Будзем удзельнічаць у навуковых дыскусіях аб міжнародным супрацоўніцтве, інтарэсах дзяржавы і дыялога Усход—Захад. І толькі той страх, што знянацку ахопіць і спаралізуе нашы пачуцці, калі выпадкова спаткаем сышчыка, нагадае нам, што можна жыць інакш... Але тут жа супакоімся, убачыўшы, што сышчык віжуе не за намі, што цікавіць яго нейкі чужы, маладзенькі хлапец з доўгімі валасамі і пляцаком — пэўна, з нелегальнымі выданнямі. Тады ўздыхнём з палёгкаю і будзем працягваць сур'ёзную размову.

Так магло быць. Так магло б быць. Так, аднак, — верым — не будзе. Застанемся такімі, якія ёсць.

Чаму? Можа, таму, што любім гэтую вернасць прайграным справам?

Ці не так, Конрадзе?

Гданьск, следчы арышт
Вясна 1985
Пераклад з польскай

НОРМА — ВЕРНАСЦЬ КАРАНЯМ

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 5, 12)

Лічу, што Вярхоўны Савет абавязаны прыняць Закон аб абароне нацыянальных духоўных каштоўнасцяў, у тым ліку і мовы, пацвердзіўшы гарантыі яе паўнакроўнага, нязмушанага і вечнага развіцця. Але пакуль што ў гэтых пытаннях пазіцыя вышэйшага заканадаўчага органа і асабіста Ваша, як Старшыні, досыць невыразная, нейкая кволая, анемічная. Калі ж паглядзець на выступленні асобных дэпутатаў, у прыватнасці Вашага намесніка Ю. Малумава, дык нават падкрэслена выразная сваёй антыбеларускасцю. Вашы ж запэўніванні, што будзеце карыстацца роднай мовай падчас абмеркавання праблем культуры, з гледзішча дзяржаўнага проста жалю вартыя. Ідуць яны ад старога бээсэсэраўскага часу, калі часамі для аздобы дазвалялася і нават заахвочвалася, каб хтосьці з інтэлігенцыі сказаў некалькі слоў па-беларуску. Ды ў гэтым бачыцца не дзяржаўніцкі падыход, а праява выхаванай у нас стагоддзямі паднявольнага існавання рабскай псіхалогіі і філасофіі...

На гэтым мушу закругляцца, бо праблем для гаворкі многа, а часу на чытанне ў Вас, пры Вашых клопатах і занятасці — вобмаль.

На заканчэнне — некалькі слоў пра дзейнасць Згуртавання наваградцаў свету, якое я, як Старшыня Рады, прадстаўляю. Калі па шчырасці, дык істотнай працы, якая б уплывала на тое, што робіцца на Навагрaдчыне, а тым больш у Беларусі — пакуль што няма. Прычыны?

Пасля Устаноўчага сходу і рэгістрацыі ў Мінюсце меркавалася, што пабуджальным да актыўнай грамадскай дзейнасці момантам будзе Першы з'езд наваградцаў свету, які аб'яднае расцярушаных па свеце землякоў і актывізуе іх энергію на дапамогу роднаму краю ў гэты нялёгкі час. З'езд меркавалася спалучыць са святкаваннем 950-годдзя з дня заснавання старажытнага Новагародка, колішняй сталіцы Вялікага княства Літоўскага. Ініцыятарам урачыстасцяў якраз і выступіла Згуртаванне, бо, уласна кажучы, юбілей прыпадаў на папярэдні год, але так і не быў нікім заўважаны і адзначаны. Мы спадзяваліся, што ўгодкі Першасталіцы стануць значнай падзеяй у жыцці ўсёй Беларусі. Але глыбока памыляліся, бо ідэя стала ўсутыч з бюракратычным валаводжаннем, у выніку чаго дата з'езда пераносілася тройчы, перайшоўшы з лета на восень. Гэта не магло не адпрэчыць землякоў з далёкага і блізкага замежжа, ахвота якіх паўдзельнічаць у важным мерапрыемстве ператварылася ў абыякавасць і няўцям, чаму і дзеля чаго адбываюцца гэтыя змены і пераносы. Ад канцэртнай праграмы, якая рыхтавалася сіламі універсітэта культуры пад кіраўніцтвам самой рэктаркі Я. Грыгаровіч і мела на ўвазе адлюстраваць магутнасць колішняй беларускай дзяржавы, рух народа праз вякі, раённыя ўлады адмовіліся, замяніўшы гэта звычайнымі выступамі выпадковых фальклорных народных калектываў...

Юбілей адсвяткавалі, але настолькі ўсё, за выключэннем хіба што конных скачак, было тут ардынарна, зафармалізавана і нецікава, што падзея не толькі не мела рэзанансу ў Беларусі, але, пэўна, нікога не абудзіла і не ўскалыхнула і ў самім раёне. Усё прайшло, карацей кажучы, ціха, мірна, стандартна.

Пасля гэтага мы правялі некалькі лакальных мерапрыемстваў, але яны таксама не мелі значнага грамадскага рэзанансу. І таму ўсё больш наспявала патрэба сабрацца разам і грунтоўна пагаварыць, як і чым мы можам займацца, а калі не — дык самараспусціцца. Многія прапаноўвалі на гэтым пасяджэнні па-зямляцку шчыра выказацца наконт Вашай, як Старшыні Вярхоўнага Савета, пазіцыі. Адзінае, у чым была затрымка, гэта з прысутнасцю на пасяджэнні Старшыні Управы Тамары Вяршыцкай, якая павінна арганізоўваць дзейнасць Згуртавання ўласна на Наваградчыне. Аднак па вясне ёй па нейкіх сваіх суродзічных справах спатрэбілася паехаць у Ізраіль. А потым, па вяртанні, — адна за адной адгаворкі: то тая прычына, то гэтая. І мне стала зразумела: усё тая ж, як і падчас святкавання юбілею Наваградка, бюракратычная валавода — выпрабаваны, надзейны сродак загубіць усякую жывую справу. Вырашыў, пакуль тое будзе, напісаць Вам ліст проста ад сябе, выказаць у ім тое, што хвалюе асабіста мяне. Магчыма, на Радзе мае думкі будуць аспрэчаны і ў аснову Зварота лягуць іншыя меркаванні, з чым я, шануючы калектыў, пагаджуся. Але гэтыя старонкі, паверце, пісаліся шчырым сэрцам, з жаданнем бачыць свайго земляка не проста на высокай пасадзе, а значнай дзяржаўнай асобай, кім, бясспрэчна, сталі і застануцца ў гісторыі Вашы папярэднікі — Станіслаў Шушкевіч і Мечыслаў Грыб. Прыход на старшынёўства апошняга для мяне, як і для тысячаў свядомых беларусаў, быў крыху нечаканым і выклікаў апасенні, што ён, колішні генерал міліцыі, далёкі, здавалася, ад праблем духоўнага жыцця народа, не здолее ўзняцца да разумення сваёй ролі як дзяржаўнага дзеяча высокага абсягу. Але, на шчасце, у гэтым выпадку мы ў сваіх заўчасных прагнозах глыбока памыліліся і сталі сведкамі таго, як спакваля Мечыслаў Іванавіч набіраў належную вышыню ў разуменні дзяржаўных патрэб Беларусі, прасякаўся заклапочанасцю ўсім, што здабыў, мае і павінен захаваць для будучыні наш старажытны народ.

Вы, шаноўны Сямён Георгіевіч, пакінулі ў землякоў добрую пра сябе памяць, прапрацаваўшы каля двух дзесяткаў гадоў старшынёй калгаса ў родных мясцінах. Цяперашняя Ваша праца — куды больш складаная і адказная. Умовы, у якіх дзейнічае Вярхоўны Савет, няпростыя, асабліва з улікам характару Прэзідэнта, які, не сакрэт, хацеў стаць адзіным самаўпраўным Уладаром Беларусі, падмяніўшы сабой вышэйшую заканадаўчую і судовую ўлады. Да чаго можа прывесці такое нічым не абмежаванае і непрадказальнае самаўладдзе — здагадацца няцяжка, бо і сёння Беларусь задыхаецца ў цяжкім эканамічным і духоўным крызісе. Тым больш адказнай становіцца перад будучыняй Ваша роля, роля Вярхоўнага Савета. Хай у гэтых экстрэмальных умовах прыкладам і маральным апірышчам для Вас будзе дзейнасць Канстытуцыйнага Суда, ягонага Старшыні, шаноўнага Валерыя Гур'евіча Ціхіні, які паказвае ўзор высокага прафесіяналізму, маральнай трываласці і нязломна стаіць на варце Асноўнага закона — Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь.

Галоўнае цяпер: захаваць для нашчадкаў незалежную дзяржаву, а народ — жыццядзейным, духоўна свабодным і разняволеным, здольным вырашаць свой лёс і адказнасць перад будучыняй. А гэта немагчыма без свабоды і дэмакратыі. Як мне здаецца, надзвычай актуальна гучаць сёння, сказаныя больш чатырохсот гадоў назад словы вялікага дзяржаўнага мужа Беларусі, канцлера Льва Сапегі, прамоўленыя ім у "Звароце да люду паспалітага ўсіх станаў Вялікага княства Літоўскага":

"Бачылі тое ўсіх стагоддзяў людзі мудрыя, што ў кожнай дзяржаве чалавеку пачціваму не мае быць нічога даражэйшага за вольнасць. А няволяй — так мае гідзіцца ёю, што не толькі скарбамі, але і смерцю яе ад сябе адганяць павінен. А таму людзі пачцівыя не толькі маетнасці, але і горлаў сваіх супроць кожнага непрыяцеля прыносіць не шкадуюць, каб акрутнаму іх панаванню не падупасці, а вольнасці сваёй будучы зрабаваныя, паводле волі і намыслу іх як нявольнікі не мусілі жыць. А тым болей занадта было б, калі б чалавек ад няволі староннягa непрыяцеля вольны быў, а свойскага непрыяцеля над сабою цярпець мусіў".

Дык будзьце, шаноўныя дэпутаты, вольнымі і нязломнымі, не дайце паставіць свой народ на калені!

Веру, братцы, людзьмі станем,
Хутка скончым мы свой сон;
На свет Божы шырэй глянем,
Век напіша нам закон...

Так пісала на пачатку нашага стагоддзя выдатная паэтка — патрыётка Беларусі Алаіза Пашкевіч (Цётка).

Відаць, пракляцця знак ляжыць
На нас адроду, і таму
Так цяжка шлях нам церабіць
Да Беларусі.

Равуць вятры, грымяць грамы,
Пыл засціць вочы нам, і ўсё ж,
І ўсё ж мы дойдзем, дойдзем мы
Да Беларусі!..

(Ніл Гілевіч)

Жадаю Вам, шаноўны Сямён Георгіевіч, быць годным здзейсненага лепшымі людзьмі роднай Наваградчыны, знайсці ў душы мацнату і гарт, каб у гэты нялёгкі для Беларусі час супрацьстаяць здрадзе, хлусні і крууцельству!

З павагай і пажаданнем усяго найлепшага —Яўген ЛЕЦКА.

Ян ЗБАЖЫНА

ЗОРКА ВІФЛІЕМА

Афарызмы часта нагадваюць атавізмы вядомага.

●

Богу — кесарава, кесару — божае: парадокс, які сам сябе вычарпаў.

●

Бясконцасць сусвету і часу абумоўлівае бясконцасць кожнае падзеі ў бясконцым яе паўтарэнні.

●

Гармонія думкі — у яе нявыказанасці.

●

Гісторыя — гэта састарэлая дзева ў пошуках апошняга шанцу.

●

Гогаль аддзячыў Расіі — з яе ніхто так яшчэ не кпіў.

●

Добры афарызм варты пэўнай філасофіі.

●

Дрэва, якое не дае плоду, ссякаюць. З гэтым ніколі не пагодзяцца зялёныя.

●

Жанчыне ўласціва шчыра кахаць, але быць шчыраю?..

●

Жанчыны вельмі хутка выклікаюць аскому. Не абрыдваюць толькі мроі аб іх.

●

Зерне, кінутае фарысеямі, прарастае і на камені.

●

Ілюзорная мара маленькай нацыі — бачыць Збавіцеля ў нацыянальным строі.

●

Ісціна, агульная для ўсіх, шкодная.

●

Кожны камусьці непатрэбны.

●

Крывавы ўсход і захад — след Чырвонага Сонейка.

●

Малады нябожчык смерць упрыгожвае.

●

Мяняючы ідэі, знойдзеце скарб.

●

"Міф аб Сізіфе" — абсурдная спроба ўсвядоміць эмацыянальнае.

●

Нават пошук сэнсу жыцця прыносіць асалоду. Пошук — яго вера.

●

Найгоршае зло — растлумачваць дабро.

●

Найлепшы настаўнік — плынь вады.

●

Не глядзі туды, дзе смутак, — там пахавалі Хрыста, не глядзі туды, дзе весялосць, — там Яго ўкрыжоўваюць.

●

Не захапляйся Гегелем — зрабі яго толькі настольным.

●

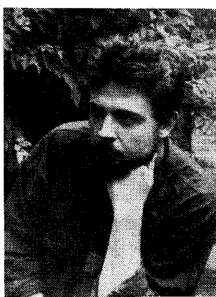
Пакуты набліжаюць да мудрасці, ісціну знаходзіць радасць.

●

Памылка Сакрата: філасоф — не вынік дрэннай жонкі, апошняя — вынік філасофіі.

●

Разбэшчанасць і аскетызм

— дзеці інтэлекту.

●

Сэнс кожнае думкі — кропка, шматкроп'е — бессэнсоўнасць.

●

Толькі ісціна сама сабе адмаўляе.

●

У адрозненне ад мужчын здрада жанчыны адначасова з'яўляецца і прадажніцтвам.

●

"Увесь свет — тэатр", але чый — Шэкспіра ці Нерона?

●

Умова існавання супрацьлегласці — яе супрацьлегласць.

●

У стане весялосці чытай Еклезіяст, у смутку — апостала Паўла.

●

Фром распрануў душу чалавека — і, аголеная, яна засаромелася.

●

Фрэйд сведчыў ісціну, якая памірае разам з чалавекам, ён — забойца чалавецтва.

●

Хто доўга ўглядаецца ў зорнае неба, запаліць на ім сваю Віфліемскую зорку.

●

Цвярозасць — маці мяшчанства, мастацтва і навуку нарадзілі п'яная блудніца з галодным аскетам.

●

Цень чалавецтва знікае там, дзе пачынаецца змрок багоў.

●

Цынізм — рэалізм без пачуццяў.

●

Шапенгаўэр шукаў абсурд філасофіі, астатнія — філасафічнасць абсурду.

●

Шукаючы святое, знайдзі яго і ў грэшным.

●

Шчырасць ператварае грамадскае ў забабоны.

●

Як вынік шкадавання Дастаеўскім зняважаных і прыгнечаных — наданне апошнім уласцівасці думаць.

Марцін КОЎЗКІ

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Прэзідэнт пазваў да сябе брыгадзіра: "Вось вам, генерал, меч для харакіры". Той падыхаў на лязо, паглядзеў, ці спраўнае, і адрэзаў: "Вам назло не падам у адстаўку!" Нескароны генерал недзе верхаводзіць, самагубны рытуал у нас не праходзіць.

●

Шэрыя салдацкія помнікі на кладзішчы? А ты прыглядзіся. Калі сонца кідае на іх свае промні, яны залацістыя, калі вецер гуляе ў кронах, — зялёныя, а вечар абрынецца, — сінія. І не самотныя старыя салдацкія помнікі — жывуць сваім жыццём, апекаванія прыродай, частка яе і яе клопат. А што аднапалчане пазабывалі, дык вунь яны, жывыя, мітынгуюць непадалёку.

●

Ізноў сцяной дружыны МУСа, ізноў узрушаныя зборышчы. І маладыя беларусы па той і гэты бок — як ворагі. З адной гурбы ў тых, трыццатых, былі ўжо "шкоднікі" і каты...

●

Любіў чалавецтва, але не суседзяў, жывёльны свет, але не кошак і сабак, маладое пакаленне, але не пляменнікаў і пляменніц, і сябе самога — без ніякіх выключэнняў.

●

"Разменьваецца трохпакаёўка сталінскай планіроўкі на камуналку і хрушчоўку"... Пройдзеныя этапы ў назвах нашых кватэр. Грыміць цяпер званкай меддзю: "Разменьваюцца катэджы".

●

Прачнуўся ад голасу бабыягі: "А вы, мужчына, чаму без чаргі?" Ужо калі зусім ачуняў, нехта сказаў: "Ён, быццам, стаяў".

●

Белая варона абвясціла альбінізм адзіна правільным рэвалюцыйным вучэннем, якое пераўтворыць свет. "Ну і як у вас з асваеннем?" — спыталі зачынальніцу новай эры. "Цудоўна, асноўныя масы ўжо шэрыя". "Няпраўда, — адазваўся крумкач у скверы, — яны і раней былі шэрыя".

●

Слаўлю цяжарную жанчыну, што ў век кантрацэптываў і вакуумных абортаў рашылася на свой мацярынскі подзвіг. Колькі кабет стрэў сёння раніцою, і ці не кожная выгульвала свайго пудзеля, спаніэля, пойнтэра, тойтэр'ера. Толькі адна яна горда ішла з высока ўзнятай галавою, урачыста несучы перад сабой свой жывот, сама сабе ўступаючы дарогу. Выкладчыкі сцэнічных дысцыплін, запрасіце яе ў свае аўдыторыі, хай навучэнцы ўбачаць, як магла хадзіць па зямлі сама Багародзіца.

●

Драматург усё навакольнае жыццё ўяўляў сабе як вялікую п'есу. Са спектаклем, праўда, не атрымлівалася. Героям часта граюць другарадныя акцёры, сумбурна праходзяць масавыя сцэны, таленавітых выканаўцаў бачыш хіба што ў эпізодах. "Няўжо ў п'есы і спектакля адзін творца, — здзіўляўся драматург, — п'еса ж абяцала быць такой цікавай?"

●

— Па просьбе працоўных, — кажуць на тэлебачанні, калі паказваюць нікому не цікавыя стужкі...

— Народу падабаецца, — заўважыў Іосіф Вісарыёнавіч, калі Ліон Фейхтвангер здзівіўся, чаму на выстаўцы старажытнага мастацтва вісіць партрэт "вялікага правадыра"...

— Узнагароды будуць, — запэўніў Леанід Ільіч, калі яму нагадалі, што бюсты пры жыцці ставяцца толькі двойчы героям...

А што скажуць магілёўскія падхалімы, якія рыхтуюць прэзідэнту помнік у яго на радзіме: "па просьбе працоўных", "народу падабаецца" ці "ўзнагароды будуць"?

Павел САКОВІЧ

ЭПІГРАМЫ, ЯК РЭКЛАМЫ

САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ

Сябры мае! Цудоўны наш Саюз:
Не абанкруціўся і не распаўся,
І хоць вісіць на ім праблемаў груз,
Ён не змарнеў — ушыркі шчэ раздаўся.

Саюз расце, а — мова як?
Ва ўмовах чахне неспрыяльных,
А з ёю чахне сам мастак,
Бо не пражыць яму ніяк:
Ні творча, ні матэрыяльна.

Павінны слова мы цаніць,
А вось да справы ці гатовы?
Нам сёння трэба ўсё зрабіць,
Каб Слова роднае абараніць,
А не, прабачце, бараніцца словам!

ЧАСОПІС "АЛЕСЯ"

(былая "Работніца і сялянка")

Ён па жыцці чытачак вёў,
Даваў ім шчодрыя парады:
Як пасвіць і даіць кароў,
Калі і чым засеяць грады.

Рабоце як аддацца ўсёй
І біць сусветныя рэкорды,
А муж паб'е з-за працы той —
Як адвучыць ад гэтай "моды".

Яшчэ як выбраць жаніхоў,
Чытачкам вызначаў праграму.
Пад манастыр іх не падвёў —
Дзяўчаты выскачылі замуж!

Ён сэрцы ўсіх заваяваў:
Жанчын, ды і мужчын таксама...
Яго б наўрад слабым назваў, —
Хоць на чале выдання — дама, —
І крытык, нават злосны самы!

ГАЗЕТА "ЧЫРВОНАЯ ЗМЕНА"

"Чырвонку" мілую маю
Люблю дагэтуль і шаную.
Я маладосць аддаў сваю
Ёй на карысць — і не шкадую!

Я з ёю лёс звязаць хацеў,
Каб толькі той хапіла сілы...
Але яе, як паблажэў,
Дык маладзейшыя адбілі.

ДЗЯРЖАЎНЫ АНСАМБЛЬ "ПЕСНЯРЫ"

"Ён жнец, шавец і на дудзе ігрэц", —
Ну, пра яго ўсё слова ў слова!
Бадай, стварыў яго Тварэц,
бо сам стварэць усё гатовы.

Касцюмы ўмее шыць, насіць —
Ён модзе аддае даніну
А з Ясем як пачне касіць —
Запахне ў зале канюшынай.

Напіша ён і песню сам,
І праспяваць з душой сумее.
Не па сабе аж салаўям,
Шпакі ад зайздрасці — нямеюць.

Пераканацца можа зноў,
Хто іх паслухаць пажадае:
Праз неўміручых "Песняроў"
Душа народная спявае!

ЧАСОПІС "ВЯСЁЛКА"

Малы, стары — увесь народ —
Жыве у радасным здзіўленні:
"Вясёлка" ззяе круглы год —
Неверагоднае здарэнне!

У свет "Вясёлкі" — новы цуд —
Як з галавою акунуся,
Памаладзею раптам тут
І нат зусім малым зраблюся!

ЧАСОПІС "ВОЖЫК"

Смяшлівы гэтакі, крытычны,
Дабра, аднак, усім ён зыча:
То дасць укол прафілактычны,
А хто да жартаў больш прывычны —
Іголкай злёгку паказыча.

БЕЛАРУСКАЕ ТАВАРЫСТВА ДРУЖБЫ І КУЛЬТУРНАЙ СУВЯЗІ З ЗАМЕЖНЫМІ КРАІНАМІ

Я заклінаю ўсіх дружыць,
І лозунг мой надзённы самы:
Ні дня без дружбы не пражыць,
Без таварыства дружнага — таксама.

Я заклікаю зноў і зноў:
Краіны, людзі — ўсе дружыце,
І ў партыю сусветную сяброў
Усіх, Ваніцкі, запішыце!

ГАЗЕТА "ИМЯ"

Яна на тысячах імёнаў
Сабе імя зрабіць змагла,
І нейкі таўстасум-гулёна
Гатовы ёй аддаць мільёны —
Увагай каб не абышла!

ЧАСОПІС "БЯРОЗКА"

Яна як маці дзецям нашым —
Навучыць і паесці дасць:
Бярозавай карыснай кашы
І соку — кашу запіваць!q

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ЗАСНАВАЛЬНІКІ

Саюз беларускіх пісьменнікаў; Міністэрства культуры і друку Рэспублікі Беларусь; калектыў рэдакцыі газеты "Літаратура і мастацтва"

ВЫХОДЗІЦЬ З 1932 ГОДА

Газету рэдагавалі:

Х. Дунец	(1932-35)
І. Гурскі	(1935-41)
А. Куляшоў	(1945-46)
М. Горцаў	(1947-49)
П. Кавалёў	(1949-50)
В. Вітка	(1951-57)
М. Ткачоў	(1957-59)
Я. Шарахоўскі	(1959-61)
Н. Пашкевіч	(1961-69)
Л. Прокша	(1969-72)
Х. Жычка	(1972-76)
А. Асіпенка	(1976-80)
А. Жук	(1980-86)
А. Вярцінскі	(1986-90)

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:
Святлана БЕРАСЦЕНЬ, Міхась ЗАМСКІ, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Жана ЛАШКЕВІЧ, Алесь МАРЦІНОВІЧ, Барыс ПЯТРОВІЧ — *першы намеснік галоўнага рэдактара*, **Юрась СВІРКА, Віктар ШНІП** — *намеснік галоўнага рэдактара*

АДРАС РЭДАКЦЫІ:

220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19

ТЭЛЕФОНЫ:

прыёмная рэдакцыі — 332-461
намеснікі галоўнага рэдактара — 332-525, 331-985
аддзелы:
публіцыстыкі — 332-525
пісьмаў і грамадскай думкі — 331-985
літаратурнага жыцця — 332-462
крытыкі і бібліяграфіі — 331-985
паэзіі і прозы — 332-204
музыкі — 332-153
тэатра, кіно і тэлебачання — 332-153
выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 332-462
навін — 332-462
мастацкага афармлення — 332-204
фотакарэспандэнт — 332-462
бухгалтэрыя — 268-640

Пры перадруку просьба спасылацца на "ЛіМ".

Рукапісаў рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе.

Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з меркаваннямі і думкамі аўтараў публікацый.

Набор і вёрстка камп'ютэрнага цэнтра тыднёвіка "ЛіМ"

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах

Друкарня "Беларускі Дом друку" (г. Мінск, пр. Ф. Скарыны, 77)

Індэкс 63856. Наклад 4428
Нумар падпісаны 25.7.1996 г.
Заказ 4131/Г

Д 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12